

LÖRPÖTTELY JA SÄÄDYLLISYYDEN RAJAT

Sanaston konventionaalistuminen
kahdessa Jack Vancen pienoisromaanin suomennoksessa

Tatu Henttonen
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja
kirjallisuustieteiden yksikkö
Käännöstiede (englanti)
Pro gradu -tutkielma
Syyskuu 2011

Tampereen yliopisto

Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

Käännöstiede (englanti)

HENTTONEN, TATU: LÖRPÖTTELY JA SÄÄDYLLISYYDEN RAJAT

Sanaston konventionaalistuminen kahdessa

Jack Vancen pienoisromaanin suomennoksessa

Pro gradu -tutkielma 80 sivua, englanninkielinen lyhennelmä 10 sivua
Syyskuu 2011

Tutkielma käsittelee sanaston konventionaalistumista kahdessa Jack Vancen pienoisromaanin suomennoksessa. Suomennosten sanastollisia piirteitä selitetään konventionaalistumisen käsitteen avulla. Kääntämisen lainalaisuudeksi esitetty konventionaalistuminen tarkoittaa, että kohdetekstin sananvalinnat ovat tavanomaisempia kuin lähdetekstin kieli antaisi odottaa. Tässä tapauksessa sanastollinen konventionaalistuminen johtaa Vancen satiirien tyyllisten erityispiirteiden katoamiseen: sananvalinnoilla luotu kielellinen rekisteri hämärtyy, mikä näyttää vaikuttavan myös kertomusten teemoihin. Selvitän, pitääkö oletukseni suomennosten konventionaalistumisesta paikkansa ja millaiset sanastolliset piirteet ovat olleet konventionaalistumiselle alttiita.

Konventionaalistumishypoteesin taustalla on oletus ekvivalenssin eli vastaavuuden mahdollisuudesta lähde- ja kohdetekstin välillä. Vancen muodollisiin ja harvinaisiin sanoihin perustuvan ironian tulisi välittyä suomennoksistakin, mikä edellyttää muodollisen rekisterin kääntämistä vastaavanlaisin sananvalinnan keinoin. Koska käännösprosessissa kuitenkin joka tapauksessa menetetään aina joitakin lähdetekstin piirteitä, tarjoan avuksi tyyllistä kompensatiota. Katoamiselle alttiit ja tyylin kannalta keskeiset piirteet voidaan säilyttää käännöksessä luomalla samankaltaisia tyyllisesti merkityksellisiä piirteitä toisaalle käännökseen.

Tutkimusaineistonani on kaksi katkelmaa Jack Vancen pienoisromaaneista *Morreion* ja *The Last Castle* sekä niistä julkaistut suomennokset. Vertailen lähde- ja kohdetekstikatkelmien sananvalintoja etsien kohdeteksteistä yhtäältä konventionaalistumisen merkkejä ja toisaalta merkkejä kompensatiosta. Tutkin denotaation ja konnotaation käsitteiden avulla, millaisia sanastollisia piirteitä konventionaalistuminen koskee ja miten suomentajat ovat pyrkineet kompensoimaan menetyksiä. Lopuksi laadin katkelmista omat suomennokseni, joissa pyrin välttämään kartoitettua sanastollista konventionaalistumista.

Aineiston analyysi vahvistaa oletuksen Vancen suomennosten konventionaalistumisesta. Suomentajat ovat kääntäneet konnotaatioiltaan muodollisia ja erottuvia sanoja rekisteriltään tavanomaisemmilla vastineilla sekä kääntäneet abstrakteja ja intensiivisiä ilmauksia konkreettisemmilla ja miedommilla vastineilla. He ovat myös käyttäneet Vancen tyyliin nähden liian vähän esiintymistäajuudeltaan harvinaisia sanoja. Suomentajien ratkaisut eivät anna ymmärtää, että menetettyjä piirteitä olisi pyritty kompensoimaan johdonmukaisesti. Ehdotankin, että Vancea kannattaa kääntää ”tyyli edellä”, konnotaatioihin keskittyen ja denotatiivisesti tarkan kääntämisen vaatimukset unohtaen.

Avainsanat:

kaunokirjallinen kääntäminen, konventionaalistuminen, rekisteri, sananvalinta, tyyli

Sisällys

<u>1 Johdanto</u>	<u>2</u>
<u>2 Sananvalinnat ja tyyli</u>	<u>5</u>
2.1 Tyyli	5
2.2 Sanan merkitys	7
2.3 Rekisteri	9
2.4 Ironia	13
<u>3 Käännösteoreettisia näkökulmia</u>	<u>15</u>
3.1 Lähtökohtana ekvivalenssi	15
3.2 Konventionaalistumisen uhka	18
3.3 Apuna kompensatio	20
<u>4 Aineisto, tutkimuskysymys ja menetelmä</u>	<u>25</u>
4.1 Jack Vance	25
4.2 Aineisto	27
4.3 Tutkimuskysymys ja menetelmä	28
<u>5 Sananvalintojen analyysi</u>	<u>31</u>
5.1 Morreion, alkuteos	31
5.2 Morreion, suomennos	35
5.3 The Last Castle, alkuteos	37
5.4 Viimeinen linna, suomennos	41
5.5 Rekisteri ja konnotaatiot	45
5.5.1 Oppineisuus	45
5.5.2 Muodollisuus	47
5.5.3 Erottuvuus	49
5.6 Rekisteri ja denotaatiot	51
5.6.1 Käsitteellisyys	52
5.6.2 Intensiteetti	54
5.6.3 Täsmällisyys	55
5.7 Esiintymistäajuus ja yhdyssanat	57
5.7.1 Poikkeavuus	57
5.7.2 Yhdyssanojen ja fraasien vaikutus	60
5.8 Yhteenvedo analyysistä	62
<u>6 Analyysin tulosten sovellus</u>	<u>65</u>
6.1 Vaihtoehdot käännöskatkelmat	65
6.2 Käännösstrategiani	67
6.3 Käännösratkaisuni	68
<u>7 Johtopäätökset</u>	<u>73</u>
<u>Lähteet ja tutkimusaineisto</u>	<u>76</u>
<u>English Summary</u>	<u>i</u>

1 Johdanto

”My apologies; I have neglected the full rigor of your informality.”

(Vance 2002 [1966]: 272)

Ajatuksen voi kääntää kielestä toiseen lukuisilla eri tavoilla niin, että sen silti ymmärtää. Mitä vaikutusta sitten on sillä, mitä sanoja käännöksessä käytetään? Tässä tapaustutkimuksessa yritän pistää järjestykseen pienen osan sananvalinnan herättämistä kysymyksistä tutkimalla sananvalinnan vaikutusta Jack Vancen teoksista laadittujen suomennosten tyyliin. Kaunokirjallisessa kääntämisessä alkuteoksen piirteet asettavat käännökselle tyyllilliset kriteerit. Kääntäjä voi halutessaan poiketa niistä tai tulkita ne miten tahtoo, onhan hän käännöksensä viimekätinen auktoriteetti. Kaunokirjallinen kääntäminen on kuitenkin mielekkäimmillään silloin, kun kääntäjä luo toisella kielellä jotakin jo olemassa olevaa. Siksi minua kiinnostaa, millaisia sanoja kääntäjän kannattaa erityisesti käyttää, kun hän yrittää tuoda Jack Vancen mahdollisimman ymmärrettävänä ja mielekkäänä suomen kielelle. Kaikki ajatukset tässä tutkielmassa kiertyvät tavalla tai toisella Jack Vancen ympärille. Toivon silti, että tutkielma tarjoaa pureskeltavaa myös niille kääntämisestä ja tyylistä kiinnostuneille, jotka eivät ole Vancesta kuulleetkaan.

Amerikanenglanniksi kirjoittava Jack Vance käyttää pienoismaaneissaan *Morreion* ja *The Last Castle* omaperäistä, muodollista kieltä, jonka hän törmäyttää yhteen matalamielisten sattumusten kanssa. Seurauksena syntyy muodollisuuden ja keikaroinnin satiiria. Vancen tyylin vetovoima perustuu harkittuun kielenkäyttöön ja erikoisiin sananvalintoihin, ja hänen satiiriensa selkeys satiireina riippuu suuresti kertomusten kielenkäytön muodollisuudesta. Minun onkin myönnettävä, että ajatus tutkielman aiheeksi syntyi huomattessani, että mainituista teoksista laaditut suomennokset tuntuivat ratkaisevalla tavalla erilaisilta kuin alkuperäiset. Epäilin ongelmaksi suomennosten sananvalintoja. Nyt olen laajentanut epäilyni, aprikointini ja johtopäätökseni pro gradu -tutkielman mittaiseksi. Aavistukseni vaikuttaa osuneen oikeaan suuntaan: suomennosten sananvalinnoissa on piirteitä, jotka saavat Vancen vaikuttamaan suomeksi vähemmän muodolliselta ja tyyllillisesti epämääräisemmältä. Vancen tyyli on laimentunut matkalla.

Tavoitteeni on selvittää, ovatko suomennosten sananvalinnat todellakin laimentuneet suhteessa alkuteoksiin ja jos ovat, millä tavoin. Laimentumisesta käytän tieteellisempää nimitystä konventionaalistuminen. Termillä tarkoitetaan, että käänösprosessilla on tavanomaistava vaikutus käännettävään tekstiin, jolloin laimentuneet piirteet eivät johdu kieltenvälisistä eroista vaan kääntäjien ratkaisuista. Tutkin, löytyykö Vancen pienoisromaanien suomennosten sanastosta konventionaalistumiseen liitettäviä piirteitä. Jos löytyy, yritän samalla selvittää, onko konventionaalistumista aiheuttavia menetyksiä pyritty korvaamaan kompensoivilla ratkaisuilla. Sellaisten puutteessa voin nimittäin päätellä, että suomennosten sanasto todella on konventionaalistunut.

Tässä tutkielmassa en selvitä, mistä suomennosten sananvalintojen mahdollinen tehottomuus johtuu, kääntäjien ratkaisuista vaiko englannin ja suomen ylitsepääsemättömistä eroavaisuuksista – ensimmäinen vaihtoehto toki tarjoaisi lohdullisemmat näkymät sekä suomentajille että suomennosten lukijoille. Sen sijaan käytän suhteellisen luotettavaksi osoittautunutta konventionaalistumisen käsitettä ja konventionaalistumiseen yhdistettäviä piirteitä käännösten sanastollisten piirteiden tunnistamiseen. Konventionaalistuneiden sanojen ja ilmausten ominaisuuksia erittelen merkityksen perusosasten, denotaatioiden ja konnotaatioiden, avulla sekä tarkastelemalla sanojen esiintymistaajuuksia.

Koska olen kiinnostunut Vancen kääntämisen vaaran paikoista, minua kiinnostaa yhtä lailla, miten selviytyä niistä. Jos *Morreion* ja *The Last Castle* ovatkin saaneet konventionaalistuneet suomennokset, millaiset suomennokset sitten olisivat tyyllillisesti ymmärrettävämpiä? Eräänlaisena loppupäätelmänä ehdotan, että Vancea kannattaa kääntää ”tyyli edellä”. Tämä tarkoittaa erottuvien ja muodollisten ilmausten hyödyntämistä aina tilaisuuden tullen, mitä kutsutaan kompensoivaksi kääntämiseksi. Aineiston analyysin tulokset antavat osviittaa siitä, millaisia lähdetekstien piirteitä on ylipäänsä mahdollista kompensoida ja mitkä piirteet sitä erityisesti kaipaavat. Jotta puheeni eivät tässä vaiheessa jäisi roikkumaan ilmaan, suomennan analysoimani katkelmat uudelleen noudattaen muotoilemiani periaatteita.

Tämä tutkielma on ensisijaisesti kääntämisen tutkimusta. Kuljen nopeasti kaunokirjallisen tyylin teoreettisen ryteikön ohi, samalla tavalla kuin kirjallisuuden kääntäjän täytyy tulkita kääntämänsä teoksen tyyli määrätynlaiseksi juuttumatta siihen, mikä oikeastaan on tyyliä ja mikä ei. Samoin käsittelen vain pintapuolisesti sanojen ja tekstin merkityksen muodostumista ja semantiikan kiemuroita. Englannin ja suomen kielen ominaispiirteitä ja kielten

eroavaisuuksiakin käsittelen hyvin vähän. Kaiken kaikkiaan keskityn kääntämiseen, konventionaalistumiseen ja kompensaatioon – siihen, miltä tutkimuskohteeni näyttävät tietyllä tavalla käännettyinä, tiettyjen sananvalintojen vaikutuksesta, ja miten ne olisi voinut kääntää toisin. Lähestyn asioita kääntäjän näkökulmasta.

Seuraavassa luvussa esittelen kieli- ja kirjallisuustieteelliset peruskäsitteet, joilla arvioin Vancen tyyliä: tyylin käsitteen, sanan merkityksen osatekijät, kielenkäytön rekisterin ja ironian käsitteen. Kolmannessa luvussa käyn kiinni käännöstieteellisiin käsitteisiin, joiden avulla tarkastelen Vancen kääntämistä: perustelen ensin, miksi olen valinnut lähtökohdaksi vastaavuuden periaatteen, ja sitten teen selkoa konventionaalistumisen ja kompensoinnin käsitteistä. Luvussa neljä esittelen lyhyesti Jack Vancen ja aineiston sekä kerron, millä menetelmällä aion etsiä vastauksen tutkimuskysymykseen. Viides luku koostuu analyysista: ensin poimin lähdetekstikatkelmista sekä niiden suomennoksista Vancen tyylille ominaiset piirteet ja etenen sitten rekisterianalyysiin, jossa vertailen lähde- ja kohdetekstikatkelmien sananvalintoja. Kuudennessa luvussa sovellan analyysin tuloksia tarjoamalla omat suomennokseni analysoiduista katkelmista. Seitsemännessä luvussa vedän langat yhteen.

2 Sananvalinnat ja tyyli

Tässä luvussa luon katsauksen siihen, miten sananvalinnat vaikuttavat kaunokirjalliseen tyyliin, erityisesti Jack Vancen tyyliin. Esittelen ensin pikaisesti tyylin käsitteen. Sitten jaan sanan merkityksen denotaatioihin ja konnotaatioihin, jotka rakentavat eri tavoin Vancen kielenkäytön muodollista rekisteriä. Kun muodollisuus yhdistyy teoksissa ironiaan, sananvalintojen lopulliseksi tehtäväksi paljastuu ironisointi.

2.1 Tyyli

Jos tyylin ajatellaan merkitsevän taiteellisen ilmaisun kokonaisuutta, päädytään melkoisen laajaan kattokäsitteeseen (Saukkonen 1984: 92). Tyyliä on tällöin sekä teoksen muoto että sisältö, kaikki teoksen teemoista välimerkkien käyttöön. Käsite supistuu hieman, jos tyylin ajatellaan olevan nimenomaan ”kunkin ilmiön näkyvin ja päällimmäisin puoli, se joka erottaa sen muista saman ilmiölajin ilmiöistä” (emt.: 91) – tällöin tyylillä tarkoitetaan nähdäkseni enemmän muotoa kuin sisältöä. Tästä vielä asteen selväpiirteisemmäksi päästään määritelmässä, jonka mukaan tyyli on asioiden ilmaisemisen tapa. Tällöin oletetaan, että tekstinosan perusmerkitys on ilmaistavissa monella eri tavalla, jolloin tyyliksi osoittautuvat kielelliset valinnat, joilla kirjoittaja pukee ajatuksen tekstiksi (Leech & Short 1981: 38–39). Kääntäjänä pidän viimeisestä määritelmästä, joka erottaa käsitteellisesti muodon ja sisällön toisistaan. Kääntäessäni tunnen usein juuri tyylin olevan käsissäni muovailuvahaa, siinä missä perusmerkityksen siirtäminen kielestä ja kulttuurista toiseen vaikuttaa, ehkä valheellisestikin, yksinkertaisemmalta toimenpiteeltä.

Pauli Saukkonen summaa, että mahdollisuus varioida tyyliä perustuu kieliyhteisön muodostamiin sääntöihin siitä, miten on normaalia ja sopivaa sanoa missäkin tilanteessa. Näistä säännöistä syntyy erilaisia tyylilajeja, vakiintuneita tapoja käyttää kieltä. (Saukkonen 1984: 9, 30.) Yhtäältä on olemassa tyylilajeja, toisaalta voidaan puhua yksittäisistä tyyleistä. Jälkimmäiset eroavat jollakin tavoin yleisistä tyylilajeista. Yksilöllinenkin tyyli siis tukeutuu kieliyhteisön jakamaan kulttuuriin: henkilökohtainen esteettinen elämys on mahdollinen vasta, kun henkilö kytkee sen muuhun esteettiseen käsitteistöön (Kinnunen 2000: 256). Yksilöllisen tyylin voidaan myös ajatella ilmentävän tai edustavan lukemattomia eri tyylilajeja – tästä on puhunut esimerkiksi Mihail Bahtin painottaessaan kaunokirjallisen

ilmaisun moniäänisyyttä (1979: 82–83). Romaaniin mahtuu monenlaisia kielenkäytön tapoja, mutta lisäksi jokaisesta yksittäisestä kielenkäyttötavasta voidaan lukea vaikutteita monista eri tyyllilajeista.

Bahtin listaa viisi tapaa, joilla kaunokirjallista tyyliä on perinteisesti analysoitu (1979: 425). Vaikka niistä mikään ei hänen omasta mielestään sovi kovin hyvin romaanin analysointiin, lista kartoittaa oivallisesti analysoijan mahdollisuuksia: 1) Analyysissa voidaan keskittyä tekstin ilmeikkyyteen ja kuvaannollisuuteen, kuten metaforiin ja sananvalintoihin, ja pyrkiä erottamaan tämä niin sanottu tekijän tekstinosa romaanin ”muusta” tekstistä. 2) Tekstiä voidaan analysoida neutraalisti kielitieteen menetelmin. 3) Tekstiä voidaan tarkastella jonkin suuntauksen edustajana, kuten vaikkapa naturalistisena teoksena, ja poimia siitä juuri tähän suuntaukseen sopivat piirteet. 4) Tekstistä voidaan etsiä nimenomaan kirjailijan omaa tyyliä. 5) Analyysissa voidaan keskittyä retorisiin tehokeinoihin tarkastelemalla, kuinka taidokasta teksti on retoriikan näkökulmasta.

Tämä tutkielma ei loppujen lopuksi keskity Vancen tyylin analysointiin, vaan yhden Vancen tyyliin sisältyvän piirteen, muodollisen rekisterin, välittymiseen suomennoksissa. Siksi en käy Bahtinin listaa läpi perusteellisemmin tai etsi kaikkein tyydyttävintä tapaa analysoida romaania. Lähtökohtani on toki listan ensimmäisessä kohdassa mainitussa tekijän tekstinosa analyysissa, vieläpä juuri sananvalinnoissa. Olen etukäteen päättänyt etsiä Vancesta ja hänen kertomuksistaan laadituista suomennoksista näitä piirteitä, enkä juuri käytä aikaa vakuuttaakseni lukijaa siitä, että muodollisuuden satiiri sananvalinnan keinoin on Vancen ominta tyyliä – toivon vain tyylin välittyvän valitsemistani teoskatkelmista. En myöskään tohtisi sanoa analyysiani neutraaliksi, vaikka hyödynnänkin kielitieteen käsitteitä objektiivisuutta tavoitellen. Analyysini taustalla nimittäin vaikuttaa henkilökohtainen näkemykseni siitä, millaista Vancen tyyli on ja miten Vancea tulisi juuri minun mielestäni käentää. Määrittelen Vancen tyylin kohta satiiriksi, jossa ylevä ja matalamielinen törmäävät muodollisen sananvalinnan avittamana. Tätä tyyliä metsästä Vancen suomennetuistakin kertomuksista.

2.2 Sanan merkitys

Käsittelen sananvalintojen vaikutusta tekstin tyyliin kahden semantiikan peruskäsitteen, denotaation ja konnotaation, avulla. Sanan merkitysten jakaminen denotatiivisiin ja konnotatiivisiin merkityksiin auttaa havainnollistamaan, että yleiskielessä sanoilla ei tavallisesti ole vain yhtä tai yhdenlaista merkitystä. Sananvalintojen paremmuutta puntaroidessaan kääntäjä voi tavoitella esimerkiksi denotatiivisesti tai toisaalta konnotatiivisesti sopivaa käännösvastinetta.

Denotaatiot ovat sanojen yksiselitteisimpiä merkityksiä, niin sanottuja sanakirjamerkityksiä. Tässä yhteydessä sanan merkityksistä jätetään pois kielenkäyttäjien sanoihin liittämät mahdolliset, ei-välttämättömät miellelyhtymät (Lehtonen 1996: 108). Esimerkiksi *kirjan* tavallisin denotaatio on *Kielitoimiston sanakirjaa* mukaillen nidos paperiarkkeja, joissa on tavallisesti painettua tekstiä, kuvia tai molempia. Perusdenotaation tavoittamista voidaan pitää kääntämisen edellytyksenä tai sen itsestään selvimpänä muotona: jos jonkin sanan käänнос ei ilmaise sen tavanmukaisinta denotaatiota, viestin merkitys muuttuu ratkaisevasti. Esimerkiksi *kirjan* ja englannin sanan *book* tavallisin denotaatio viittaa samaan käsitteeseen, joten *bookin* perusdenotaatio voidaan säilyttää¹ suomennoksessa kääntämällä se *kirjaksi*. Toisaalta suomennoksessa voidaan käyttää myös *kirjan* synonyymeja, kuten *nidettä*, *teosta* tai *opusta*, jotka kaikki säilyttävät *bookin* perusdenotaation. Ne tuovat eri denotatiivisia vivahteita perusdenotaation ohelle – sanalla ei tässä mielessä ole vain yhtä kiveen hakattua denotaatiota, vaan merkityksiä voi olla vähintään yhtä monta kuin on kielenkäyttäjiäkin.

Sanoihin liittyy aina myös lukematon määrä konnotaatioita, jotka ovat denotatiivisten merkitysten ulkopuolelle jääviä tilannesidonnaisia merkityksiä (Lehtonen 1996: 109). Ne korostavat näkökulmia, osoittavat kontrasteja tai yhtäläisyyksiä ja luovat tulkintaan vaikuttavan arvolatauksen (Nida 1982: 19). Monesti niissä on subjektiivinen lataus, sillä kielenkäyttäjät liittävät väistämättä sanoihin lisämerkityksiä omien kokemustensa perusteella ja sen kontekstin inspiroimina, jossa sanat kulloinkin esiintyvät. Konnotaatiot voivat liittyä

¹ Koska lähdeteksti ja käänнос eivät ole sama teksti, on tiukasti tulkiten väärin puhua merkitysten ”säilymisestä” tai ”välittymisestä” käänноksessä. Tekstejä ei oikeastaan välitetä kielestä toiseen, sillä tekstin merkityksineen muodostavat vasta lukijat. Kääntäminen on lukemista ja merkitysten tuottamista lukukokemuksen perusteella, ja samoin käänноksenkin lukeminen on jälleen uusien merkitysten tuottamista (Lehtonen 1996: 66). Oion tässä tutkielmassa pari mutkaa jättämällä merkitysten tuottamisesta puhumisen sikseen. Viittaan ”säilymiseen” ja ”välittymiseen” siinä merkityksessä, että minulle lukijana herää Vancen tyylistä tuntemuksia, joiden soisin ilmenevän kohdetekstistäkin.

sanojen denotaatioihin melko samankaltaisina kaikkien kielenkäyttäjien mielissä: useimmille esimerkiksi tulee *kirjasta* mieleen lukeminen. Lisäksi ne voivat viitata laajempiin kulttuurisiin ja symbolisiin merkityksiin (Berger 1995: 84), kirjan tapauksessa vaikkapa sivistykseen, tai sitten täysin subjektiivisiin mielikuviin ja tunteellisiin reaktioihin, kuten sellaisessa tapauksessa, että sana *kirja* herättää mielikuvan rentoutumisesta hyvän romaanin parissa villasukat jalassa. Ennakoimattomimmassa muodossaan konnotaatiot ovat siis assosiaatioita.

Sananvalinnan kannalta on olennaista huomata, että merkitys ja siten vastaanottajan tulkinta ohjautuvat sekä denotatiivisten että konnotatiivisten valintojen kautta. *Kirja, nide, teos* ja *opus* tarkoittavat yhtäläisyyksistään huolimatta hieman eri asioita, vaikka eroja voikin olla suoralta kädeltä vaikea yksilöidä. Niiden denotaatiot eroavat jonkin verran, ja kuhunkin sanaan liittyy myös konnotaatioita, joista osan moni kielenkäyttäjä tunnistaa (vaikkapa sen, että *teos* on jalostuneempi kirjallisen työn tulos kuin *nide*) ja osa on kirjoittajan hallitsemattomissa niiden subjektiivisen luonteen vuoksi. Olen kiinnostunut juuri siitä, mihin suuntiin erilaiset sananvalinnat ohjaavat käännöstä. Ajattelen, että kääntäjällä on lähdetekstin ilmausta suomeksi muotoillessaan mahdollisuus ilmaista suurin piirtein sama perusdenotaatio usealla eri synonyymilla.² Konnotaatioita käsitellessäni keskityn niin sanoakseni ennakoitavissa oleviin konnotaatioihin. Vaikka konnotaatiot muodostuvatkin denotaatioita leimallisemmin vastaanottajan päässä, hyvä kirjoittaja osaa ennakoida lukijan päänsisäisiä liikkeitä jo tekstiä laatiessaan.

Vancen keskeisen tyylikeinon eli rekisteriltään erottuvan kielenkäytön teho perustuu siihen, että sananvalintojen denotaatiot ja konnotaatiot ohjaavat lukijan tulkintaa kohti tiettyä sosiaalista viitekehystä. Kieli vaihtelee sosiaalisen tilanteen mukaan: kielenkäyttäjillä on käsitys siitä, millainen kieli kuuluu perheen sisäiseen kanssakäymiseen, millainen metsätöihin ja millainen juhlaan tilaisuuksiin. Näitä lukemattomia kielenkäytön lajeja kutsutaan rekistereiksi. Sosiaalisissa tilanteissa ja rekistereissä käytetään siis tietynlaista kieltä, jolloin yksittäisten sanojenkin voidaan summittaisesti sanoa kuuluvan tiettyyn rekisteriin. Sanojen rekisterin kanssa korreloivat ominaisuudet ovat usein konnotatiivisia: *kirjallinen* ja *litterääri*

² Samuus on vaarallinen ilmaus tässä yhteydessä, koska dualistinen muodon ja sisällön erittely on moneen kertaan kyseenalaistettu tapa analysoida tyyliä (Leech & Short 1981: 26–27, 33, 38–39; Saukkonen 1984: 91–92). Samuuden mahdollisuuden kyseenalaistava monisti pitää muotoa ja sisältöä erottamattomina, jolloin tyylin muuttaminen vaikuttaisi aina sisältöönkin (Leech & Short 1981: 15). Pysyttelen kuitenkin muodon ja sisällön käsitteellisessä erottelussa, koska kääntäjän näkökulmasta on käytännöllistä ajatella, että on mahdollista kääntää sama sisältö eri muotoihin. Yleisenä sovitteilyryityksenä on esitetty, että sama ilmiö olisi yhdestä näkökulmasta katsottuna sisältöä ja toisesta katsottuna muotoa (Denison 1997: 68; Saukkonen 1984: 114).

ovat denotaatioiltaan yhteneväiset, mutta jälkimmäiseen liittyy usein halventava sävy, konnotaatio, joka ei käy ilmi denotaatiosta. Kun kääntäjän pyrkimyksenä on tavoittaa lähdetekstin tyyli, lähdetekstin denotaatioiden välittäminen ei riitä. Yhtä suuri merkitys on konnotaatioilla, jotka välittävät tekstissä arvoja ja asenteita (Hiidenmaa 2003: 27).

2.3 Rekisteri

Rekisterillä tarkoitan sosiaalisen kontekstin perusteella määriteltävää kielenkäytön lajia (Halliday 1978: 31; Biber & Finegan 1994: 4). Toisin sanoen rekisteri on kielenkäyttöä, joka tyypillisesti yhdistetään tiettyyn sosiaaliseen kontekstiin (Halliday 1978: 111; Ferguson 1994: 15). Käytän termiä rekisteri tyylin osatekijänä. Vaikka tyyliä ja rekisteriä on käytetty kielitieteessä myös toistensa synonyymeina (esim. Heylighen & Dewaele 1999: 2), tässä tutkielmassa rekisteri on tyylin alakäsite. Vancen tyyli rakentuu osaltaan siitä, että hän hyödyntää teksteissään tietynlaista rekisteriä. Erottelu on tarpeen, koska rekisteri yksin ei muodosta Vancen tyyliä – hänen tyyliinsä äärellä ollaan vasta, kun rekisteriä käytetään kerronnassa ironisoinnin välineenä. Aion määritellä aineistooni kuuluville Vancen alkuteoksille kummallekin yhden suurpiirteisen rekisterin, jolloin voin tarkastella rekisterin välittymistä käännöksissä. Tämä ei vaadi järin ankaraa yksinkertaistamista, sillä kumpikin teksti pysyttelee epätavallisen tiukasti yhdessä rekisterissä, dialogia myöten.

Käytän aineiston rekisterien analysoinnissa apuna M. A. K. Hallidayn muotoilemia rekisterin osatekijöitä (1978: 33). Hallidayn mukaan kolme tekijää yhdessä sanelevat paitsi kielenkäytön rekisterin, myös tilanteessa viestittävät merkitykset ja muodot, joilla merkitykset tuodaan ilmi. Nämä tekijät ovat 1) kielenkäytön ala (*field of discourse*), joka sisältää toiminnan konkreettisen ympäristön ja institutionaalisen tapahtumapaikan; 2) kielenkäytön sävy (*tenor of discourse*), johon kuuluvat muodollisuuden variaatiot sekä osallistujien tunnetilat, asemat ja suhteet toisiinsa sekä 3) kielenkäytön tyyppi (*mode of discourse*), joka tarkoittaa keskustelun sääntöjä ja lajityyppiä sekä valittua kommunikointitapaa, joka voi olla esimerkiksi suullinen tai kirjallinen. Analyysit tutkimusaineistooni kuuluvien lähdetekstikatkelmien rekistereistä löytyvät luvuista 5.1 ja 5.3. Tässä riittää summata, että molempien tekstien rekisteri on muodollinen: kieli on molemmissa katkelmissa huoliteltua ja ylevää, mikä näkyy myös sananvalinnoissa.

Sama asia eri rekistereissä

Sananvalinnan kysymyksen kannalta on mielekästä ajatella, että samoja asioita ja merkityksiä voidaan ilmaista eri rekistereissä. Tällainen otaksuma saattaa äkkiseltään kuulostaa sosiolingvistiikan periaatteiden vastaiselta, tavataanhan rekisterin määritelmässä mainita, että rekisterit eivät ole erilaisia tapoja ilmaista samoja asioita vaan tapoja ilmaista erilaisia asioita (Halliday 1978: 111; Heikkinen, Hiidenmaa & Tiililä 2000: 38). Vaikkapa lausahdukset ”olisin kärkkäämpi rankaisemaan Hurtianczia hänen karkeudestaan” ja ”ei sit muuta kuin raippa laulamaan” (mukaemat lähdetekstistä Vance 1984 [1973]: 721), joista edellinen ilmentää muodollista rekisteriä ja jälkimmäinen epämuodollista, ilmaisevat siis vallitsevan käsityksen mukaan eri asioita. Niinhän ne ilmaisevatkin: ne eroavat merkityksiltään monin tavoin, ja niille on esimerkiksi vaikea kuvitella samaa kontekstia tai funktiota. Kääntäjän näkökulmasta molemmilla lausahduksilla voidaan kuitenkin ilmaista *tarpeeksi* sama asia, nimittäin halu läksyttää henkilöä hänen huonosta käytöksestään. Lausahdusten perusmerkitys, rangaistus, säilyy samana rekisterin muuttumisesta huolimatta.

Perusmerkitys on aines, joka kääntäjän vähintään on saatava sisällytettyä käännökseen. Lähteenä on tällöin toisella kielellä ilmaistu ajatus, jonka perusmerkitys tulee ilmi tietyillä denotaatioilla ilmaistuna ja tietyin konnotatiivisin painoituksin ja vivahtein. Kun ajatusta käännetään, sen rekisteriä voidaan ohjata eri suuntiin muun muassa sananvalinnoin, niin että sävyt muuttuvat mutta perusmerkitys säilyy. Kääntämisen näkökulmasta samuuden käsittäminen ehdottomaksi ilman aste-eroja ei siis tunnu ainakaan intuitiivisesti järkevältä. Kääntäjä tulee väistämättä muokanneeksi viestin rekisteriä johonkin suuntaan, mutta samalla hänen täytyy ilmaista ”sama asia”, jotta ylipäänsä voidaan puhua käännöksestä. Sanojen sävyeroihin keskittyvässä tyyliallyksissä ei myöskään kannata pitäytyä ehdottoman tiukassa samuuden määrittelyssä, koska se johtaisi monismiin ja lopulta siihen, ettei mitään merkitystä voida ilmaista toisin sanoin (Leech & Short 1981: 33). Näin ollen käytän tässä rekisterin käsitettä dualistisesti, muodon ja sisällön erottaen.

Muodollisuus

Määrittelen Vancen tekstikatkelmien rekisterin muodolliseksi, joten sanan muodollisuudesta lienee paikallaan. Mitä muodollisuus oikeastaan on? *Kielitoimiston sanakirjan* mukaan

se tarkoittaa tapojen tai sääntöjen mukaista. Muodollista kielenkäyttöä voidaan siten luonnehtia tiettyjen kielenkäytön standardien mukailemiseksi (Heylighen & Dewaele 1999: 3). Tällainen puhetapa liittyy monesti kohteliaisuuteen, sillä vakiintuneiden tapojen noudattaminen herättää luottamusta. Muodollisuuteen voi myös yhdistyä arvokkuus, kuten usein juhlapuheissa, mutta arvokkuus ei suinkaan ole välttämätön muodollisen kielenkäytön piirre, kuten vaikkapa virkatekstien ominaispiirteisiin tutustuneet tietävät.

Tässä määritelmässä on kuitenkin se ongelma, että niin sanottujen standardien mukailu ei ole ainoastaan muodollisen kielenkäytön ominaisuus. Standardeja mukaillaan kaikissa rekistereissä, sillä kaikkeen kielenkäyttöön liittyy muilta kuultujen ilmausten kierrätys. Francis Heylighen ja Jean-Marc Dewaele ovatkin huomauttaneet, että perinteinen muodollisuuden määritelmä kuvaa enemmän muodollista tilannetta kuin muodollista puhetta sinänsä; se kertoo pikemminkin kielenkäyttäjien huomion kohteesta kuin kielestä (1999: 2). Ratkaisuna pulmaan Heylighen ja Dewaele tarjoavat vaihtoehdoisen määritelmän muodollisuudelle. Heidän mukaansa muodollisuus on mahdollisimman yksiselitteistä ilmaisua, jossa minimoidaan viestin riippuvuus kontekstista mahdollisimman selkein ilmaisin. He jatkavat, että tämän vuoksi muodollinen kieli on paitsi tarkkaa, myös etäännyttävää, jäykkää ja raskasta, siinä missä epämuodollista kielenkäyttöä luonnehtii joustavuus, suoruus, implisiittisyys ja välitetyn informaation pienempi määrä. Heylighen ja Dewaele kutsuvat määrittelemäänsä muodollisuutta syvämuodollisuudeksi (*deep formality*), sillä he erottavat sen toisenlaisesta muodollisuuden lajista, jonka nimeävät pintamuodollisuudeksi (*surface formality*). (Emt.: 4–5.)

Vancesta puhuttaessa pintamuodollisuus onkin oikeastaan syvällisempää serkkuaan kiinnostavampi ilmiö. Pintamuodollisuuden määritelmä nimittäin kuvaa osuvasti Vancen tyyliä. Heylighenin ja Dewaelen mukaan pintamuodollisessa kielenkäytössä arvokkuus menee ymmärrettävyyden ja merkityksen edelle, mikä rikkoo keskustelun peruseriaatteita, kuten pyrkimystä ymmärrettävään kanssakäyntiin. Silloin puhetapa on nähtävä syvämuodollisuuden ”epäkelpona” muotona. Toisin sanoen pintamuodollisuudessa säilyvät perinteisen muodollisuuden tyylilliset ominaisuudet, mutta ilman alkuperäistä pyrkimystä selkeään viestintään. (1999: 3–4.) Pintamuodollisuus tarjoaa ilmeiset ainekset ironiaan ja parodiointiin. Vancen tyyliin kuuluva muodollinen rekisteri onkin tulkittavissa pintamuodollisuudeksi juuri siihen liittyvän ironisen näkökulman vuoksi. Tällä en tarkoita, etteivätkö Vancen teokset olisi ymmärrettäviä tai selkeää viestintää, vaan että hän parodioi teoksissaan kielenkäyttöä ja

käytöstapoja, joita voidaan kutsua pintamuodollisiksi. Täten muodollisella rekisterillä on suuri merkitys tyylikeinona Vancen teksteissä, onhan keskeistä, että sananvalinnat herättävät mielikuvan muodollisuudesta. Kun tämä ulotetaan koskemaan tekstien suomentamista, syvämuodollinen täsmällisten merkitysten tavoittaminen vaikuttaisi näin ajateltuna jäävän tärkeysjärjestyksessä toiseksi.

Muodollisen rekisterin sanasto

Millaiset sanat ovat ominaisia muodolliselle rekisterille? Sanatasolla muodollinen rekisteri näkyy sanojen denotaatioissa ja konnotaatioissa. Jotkin sanat yhdistyvät denotatiivisten ja konnotatiivisten merkitystensä vuoksi luontevasti muodolliseen rekisteriin. Toiset sanat taas ovat neutraaleja, jolloin ne voivat esiintyä missä tahansa rekisterissä ilman tiettyyn rekisteriin ohjaavaa tulkintaa. Tällaisia ovat vaikkapa suomen tavallisimpiin sanoihin lukeutuvat *ja*, *ei* ja *että*. Jotkin sanat puolestaan sopivat muodolliseen rekisteriin suorastaan huonosti. Sananvalinnat eivät suinkaan yksin määrää tekstin rekisteriä, mutta otaksun, että tiettyyn rekisteriin tyypillisesti yhdistettävillä sanoilla on kyseistä rekisteriä rakentava vaikutus. Esimerkiksi niin sanotut sivistyssanat kielivät muodollisesta rekisteristä, koska niihin yhdistetään oppineisuus, pyrkimys tarkkaan argumentointiin ja erottautuminen arjen kielenkäytöstä.³ Sanat vakiintuvat osaksi tiettyjä puhetapoja, jolloin on hyväksyttävä, että sanoilla on muodollisia konnotaatioita ilman ensimmäistäkään suoraan sanan ominaisuuksista johdettavaa syytä. Konnotaatioiden ohella myös denotaatioilla on osansa rekisterin määrittymisessä: vaikkapa sivistyssanojen tapauksessa yhteys muodolliseen rekisteriin johtuu myös denotaatioista, jotka viittaavat käsitteellisen tason ilmiöihin, sekä pyrkimyksestä tarkkoihin denotatiivisiin merkityksiin.

Merkitykseltään spesifin sanaston lisäksi muodollisessa kielessä käytetään rutkasti taajuudeltaan alhaisia eli suhteellisesti harvoin kielessä esiintyviä sanoja (Heylighen & Dewaele 1999: 10). Tälle muodollisen kielen piirteelle voidaan olettaa kaksikin syytä. Ensinnäkin muodollinen konteksti johtaa poikkeavien sanojen viljelemiseen, koska muodollista käsittelyä vaativat aiheetkin ovat harvinaisia jokapäiväisissä puhetilanteissa. Toiseksi muodollisia ilmauksia voidaan käyttää myös ensisijaisesti niiden retorisen tehon vuoksi: esimerkiksi

³ Käytän ilmausta ”sivistyssana” siitä huolimatta, että sitä pidetään tätä nykyä vanhentuneena. ”Vierassanaan” verrattuna ilmaus tuo esiin sen, että kaikki vierasperäiset sanat eivät ole sävyiltään muodollisia tai oppineita.

uskonnollisiin rituaaleihin kuuluu tyypillisesti arkaaisia sanoja ja poikkeavia ilmaisutapoja, joita käytetään menoissa niihin sisältyvän hengellisen latauksen vuoksi (Crystal 1964: 151–152). On kuitenkin tärkeää huomata, että muodollisuus ei seuraa suoraan taajuudeltaan alhaisten ilmausten käyttämisestä. Kieli on täynnä harvoin käytettyjä sanoja, joilla ei ole sen kummempaa muodollistavaa vaikutusta, muoti-ilmauksista murre sanoihin. Maalaisjärkeen tukeutuen uskallan kuitenkin todeta, että mitä enemmän teksti sisältää taajuudeltaan alhaisia sanoja, sitä erikoistuneempaa se on. Käänteisesti tämä tarkoittaa sitä, että mitä vähemmän tekstissä on tällaisia sanoja, sitä keskimääräisempi se on rekisteriltään. Näin ollen poikkeavat sanat vaikuttaisivat olevan muodollisenkin rekisterin ominaispiirre.

Lisäksi tahdon esittää ajatuksen, että etenkin pintamuodollisessa ilmaisussa sanan poikkeavuudella on muodollista rekisteriä rakentava vaikutus. Tässä ei nähdäkseni ole väliä sillä, mihin rekisteriin poikkeava sana tyypillisesti yhdistetään tai onko sille ylipäänsä mahdollista määritellä tyypillistä rekisteriä. Vaikutus perustuu ensinnäkin siihen, että poikkeavien sanojen käyttäminen kielii verbaalisesta sivistyksestä ja retoristen keinojen hallinnasta, ja toiseksi siihen, että lennokkaat ja värikkäät ilmaisut estävät muodollista kieltä jähmettymästä kankeaksi. Jos poikkeavia sanoja käytetään rekisteriltään jo ennestään muodollisessa puheenparressa, nämä sanat lisäävät huolitellun ja taitavan kielenkäytön vaikutelmaa, vaikka vastaanottaja ei kiinnittäisikään huomiota viestin sananvalintojen tilastollisiin ominaisuuksiin (mitä hän ei taatusti tietoisesti teekään). Näin ollen poikkeavat sananvalinnat näyttäisivät lujittavan muodollista rekisteriä siinä tapauksessa, että se on ennestäänkin muodollista. Kyse voi perustaltaan olla sosiaalisesta erottautumisesta, jossa kielellisyydestä tehdään arvo itsessään. Tällainen metaviestintä näkyy vaikkapa *Morreionin* teennäisyyteen taipuvissa henkilöihahmoissa, joiden koristeellisen sanankäytön ensisijainen motiivi on itsekorostus.

2.4 Ironia

Tähän mennessä olen pyrkinyt selittämään, kuinka sananvalinnat luovat muodollista rekisteriä. Kuten jo totesin, Vancen tyyllissä muodollinen rekisteri ei ole kuitenkaan perimmäinen päämäärä vaan ironisoinnin apuväline. Ironia syntyy ylevän tyylin ja matalamielisten tapahtumien yhteentörmäyksessä. Tämä on tyypillinen ironian ilmenemismuoto: sanallinen ironia, erotuksena esimerkiksi kohtalon ironiasta, kehkeytyy

epäsuhdasta, jossa kaksi arvonäkökulmaa muodostaa kontrastin (Leech & Short 1981: 278; Pankakoski 2007: 237) tai jossa rekisterit ovat ristiriidassa (Leech & Short 1981: 106). Näin ollen muodollisen rekisterin säilyttäminen Vancen teosten käännöksissä ei ole keskeistä ainoastaan siksi, että niiden kieli sattuu sijoittumaan muodolliseen rekisteriin – tähdellisintä on, että alkuteosten luonteen ja teemojen välittyminen käännöksissä riippuu rekisteristä.

Käytän *Morreionin* ja *The Last Castlen* ironisuuden toteamiseen Toini Rahdun esittämiä ironian tunnusmerkkejä. Rahdun mukaan ironinen vaikutelma syntyy, kun viestin vastaanottaja huomaa viestissä jotakin outoa sen kontekstiin nähden. Tästä Rahtu puhuu viestiin sisältyvänä inkoherenssina. Koska ihmiset pyrkivät luonnostaan rakentamaan vastaanottamistaan viesteistä järkeviä, inkoherenssin merkille pistänyt vastaanottaja ryhtyy etsimään viestistä epäsuoraa sanomaa, joka tekisi viestistä koherentin. Kun epäsuora sanoma löytyy, viesti on tietyn ehdoin luontevaa tulkita ironiaksi. (Rahtu 2006: 29–31.) Rahdun mukaan ironian ehdot täyttyvät, kun viestissä on 1) tavalla tai toisella negatiivinen sanoma, 2) joka tulkitaan tuottajansa intention mukaiseksi ja jolla on 3) kohde ja useimmiten myös 4) uhri. Välttämätön osatekijä on myös 5) monitulkintainen esitystapa, jonka vuoksi joitakin tai kaikki kohdista 1–4 on pääteltävä viestistä epäsuorasti. (Emt.: 46.) Etsin nämä ironian osatekijät tutkimusaineistosta luvuissa 5.1 ja 5.3.

Lienee vielä paikallaan selvittää lyhyesti ironian ja satiirin suhdetta. Ironia on retorinen ilmaisumuoto, joka merkitsee epäsuoraa ivaa. Satiiri taas on kirjallinen tyylikeino, joka hyödyntää muun muassa ironiaa asettaessaan satiirin kohteen naurunalaiseksi. On mahdollista eritellä lukuisia muitakin satiirin osatekijöitä, kuten sarkasmi, burleski, travestia ja parodia (esim. Pankakoski 2007: 234–243). Puhun tässä yhteydessä kuitenkin mielelläni vain ironiasta, sillä käsite niputtaa käyttökelpoisesti yhteen Vancen teksteissä ilmenevän ivan. Kun käsittelen käännösten sananvalintojen vaikutusta teosten ironisuuteen, viittaan siis luonnollisesti samalla teosten tehoon satiireina. Selkeyden vuoksi on hyvä pitää erillään tekstinkohtien ironisuus ja kokonaisten teosten satiirisuus.

3 Käännösteoreettisia näkökulmia

Selitän tässä luvussa, millaisista käännösteoreettisista näkökulmista käsitellen Vancen kääntämistä. Asetan kääntämisen tavoitteeksi lähde- ja kohdetekstien vastaavuuden, jonka toteutumisen esteeksi epäilen sananvalintojen konventionaalistumista. Tarjoan avuksi tyyliä painottavaa kompensointia.

3.1 Lähtökohtana ekvivalenssi

Puhun tavan takaa siitä, että Vancen suomennosten tulisi vastata tyyliään lähdetekstejä. Toiveen taustalla piilee oletus ekvivalenssin eli vastaavuuden mahdollisuudesta lähde- ja kohdetekstin välillä. Tarkoitan ekvivalenssilla vastaavuutta kielen eri tasoilla (Bassnett-McGuire 1991: 23–29; Chesterman 1997: 9–10) pitäen samalla mielessäni, että kaikkia tasoja ei voida koskaan saada vastaamaan toisiaan samassa käännöksessä. On tunnettua, miten vaikeaa käännöksessä on esimerkiksi toteuttaa samanaikaisesti sekä äänteellistä että semanttista vastaavuutta. Yksi pätevimmistä ekvivalenssin kriteereistä onkin lähde- ja kohdetekstin funktioiden vastaavuus (Bassnett-McGuire 1991: 24; Chesterman 1997: 9), jolloin ekvivalenssi toteutuu suhteessa tiettyyn funktioon (ja jää toteutumatta suhteessa moneen muuhun). Tästäkin, kuten kaikista ekvivalenssin määritelmistä, on kuitenkin kiistelty iät ja ajat (Nord 2005: 25). Käsitteen merkitys voi vaihdella myös esimerkiksi sen mukaan, minkä kokoisia merkitysyksiköitä vastaavuuden vaateen katsotaan koskevan: sanoja, lauseita, kappaleita vai koko tekstiä. Epämääräisyytensä vuoksi monet ovatkin pitäneet ekvivalenssia aikansa eläneenä käsitteenä (Bassnett-McGuire 1991: 28; Nord 2005: 26).

Minulle ekvivalenssi on kuitenkin keskeinen, joskin vaikeasti selitettävä käännöksen ominaisuus, ikään kuin maku ruoassa. Ruokaa voidaan arvioida objektiivisten piirteiden kuten ravintoarvojen ja raaka-aineiden kannalta, mutta viime kädessä mitä tahansa ravintoarvoja sisältävää ei kutsuta ruoaksi, vaan sillä täytyy olla maku. Samalla tavalla ekvivalenssi lähde- ja kohdetekstin välillä on käännöksen välttämätön ominaisuus – juuri vastaavuus tekee kohdetekstistä käännöksen (Bolaños 2002: 63; House 1997: 25). Erityisen luonnollinen lähtökohta ekvivalenssi on kaunokirjallisessa kääntämisessä, jossa tekstejä käsitellään tekijöidensä hengentuotteina. Suomennettu Jack Vancen teksti ei olisi Jack Vancen tekstiä ensinkään, ellei se olisi jollakin tavalla ekvivalentti Vancen itsensä kirjoittamiin teksteihin

nähdän. Mielitykseni ekvivalenssia kohtaan päteekin nimenomaan kaunokirjalliseen kääntämiseen, jossa käänöksillä ei välttämättä ole kokonaisuuksina selkeitä funktioita esimerkiksi asiatekstikäännösten tapaan.

Ekvivalenssin käsitettä ei kannata tyrmätä ainakaan siksi, että kielet eivät vastaa toisiaan rakenteellisesti (Leppihalme 2007: 366) tai koska kieliksi ja kulttuureiksi kutsumamme ilmiöt eivät herätä samanlaisia tuntemuksia kaikissa ja kaikkialla (Koskinen 1994: 82). Kun tarkastellaan kääntämistä käytännön viestintänä, tietyn odotuksen ja tiettyjen konventioiden mukaan laadittuina teksteinä, mikroskooppia on syytä säätää hieman epätarkemmaksi. Kielen sopimuksenvaraisuus ja häilyvyys eivät nimittäin tarkoita, etteikö merkityksien välittäminen kirjoittamalla ja kääntämällä olisi mahdollista suurin piirtein ja keskimäärin. Vaikka käänöksessä on aina jotakin erilaista kuin lähdetekstissä, siinä on myös aina jotakin samaa (Koskinen 1994: 84). Jos kääntäminen on vastaavuuksien etsimistä, kulttuurit helpottavat tätä työtä vastaamalla toisiaan monin tavoin.

Minua kiinnostaa, miltä englanniksi kirjoittavan Vancen teksti ”näyttää suomeksi” ja miltä se voisi näyttää ekvivalenssin toteutuessa entistä paremmin. Toisin sanoen en ole niinkään innostunut Vancen sulauttamisesta ongelmattomasti suomen kielen konventioihin tai Vancen manipuloimisesta eri käyttötarkoituksiin, vaan mahdollisuuksista imitoida hänen tyyliään suomeksi. Haluan myös painottaa, että ekvivalenssi jää tutkielmassa lähtökohdaksi – en yritä mitata sitä tutkimusaineistosta tai uuttaa sitä putkiloon. Ekvivalenssilla itsellään on vaikea analysoida käänösten ominaisuuksia (Chesterman 1997: 10), enkä suinkaan usko pystyväni hälventämään sumua, joka käsitettä eittämättä ympäröi (esim. Nord 2005: 26).

Ekvivalenssin eri muodoista käytän lähtökohtana niin sanottua tyyllillistä ekvivalenssia. Tämän vastaavuuden muodon toteutuessa tietyn kohdetekstin piirteen tulisi vastata lähdetekstin piirteen tyyllillistä funktiota (Bolaños 2002: 72; Chesterman 1997: 9), eli tyyliseikkojen tulisi tukea teoksen teemoja samalla tavalla sekä lähde- että kohdetekstissä. Tästä käy hyvin ilmi se, ettei ekvivalenssi ole ”sanasanaista” vastaavuutta, vaan näkökulman mukaan rajattua vastaavuutta. Tässä tapauksessa näkökulmaa rajaa kääntäjän tulkinta teosten teemoista. En voi kehua, että täsmennys tukevoittaisi ylen määrin otettani ekvivalenssin tai tyylin liukkaista käsitteistä. Tyylihän on elämyksellinen ominaisuus, joidenkin kielitieteen ulottuvilla olevien ominaisuuksiensa ohella, joka saa merkityksensä vasta tutkijan subjektiivisen tulkinnan kautta (Catano 1988: 181). Käännösprosessin kannalta tyyllilliseen

ekvivalenssiin pyrkiminen tarkoittaa mielestäni kuitenkin vähintään sitä, että kääntäjä yrittää säilyttää alkuperäisen tyylipiirteiden aina huomatessaan sen mahdolliseksi.

Ekvivalenssiin pyrkiminen on kaikin tavoin vallitseva tapa kääntää kaunokirjallisuutta. Erityisesti arvostettujen kirjailijoiden tyyliä imitoidaan käännöksissä huolellisesti (Leppihalme 2007: 367), ja lukijat haluavat tuudittautua siihen uskoon, että käännös noudattelee alkuteosta mahdollisimman tarkasti (Nord 1991: 92; Saukkonen 1984: 8). Toisaalta he haluavat tekstin olevan myös sujuvaa eli kohdekielen konventioihin sopivaa luettavaa (Parks 2007: 236–237), jolloin näyttäisi syntyvän ristiriita uskollisuuden ja sujuvuuden välille. Näen, että tyyllillisen ekvivalenssin periaatteen mukaisesti näissä tilanteissa olisi ainakin punnittava tarkkaan mahdollisuuksia säilyttää alkuperäinen tyyllinen piirre, ennen kuin päädytään suin päin kohdekielen kannalta luontevimpaan käännösratkaisuun. Käännös voidaan joka tapauksessa lopulta muotoilla kokonaan kielellisesti sujuvaksi, kun tyyllisesti ekvivalentteja käännösratkaisuja on ensin tehty niin paljon kuin mahdollista. Ajattelen, että ekvivalenssin toteutumista voidaan tarkastella pienissä merkitysyksiköissä, mikä tarkoittaa tässä tapauksessa sanoja, mutta yhtä lailla on mahdollista arvioida tekstin kokonaisekvivalenssia. Tässä pätee dialoginen suhde: osat määräävät kokonaisuuden, mutta ne saavat lopullisen merkityksensä vasta kokonaisuudessa.

Lienee vielä paikallaan todeta, etten pidä ekvivalenssiin pyrkivää kääntämistä sen objektiivisempänä tai ideologisesti neutraalimpana kuin muitakaan kääntämisen tapoja. Ekvivalentti käännös ei ole sama teksti eri kielellä, vaan kääntäjän subjektiivinen tulkinta siitä, mitä lähdetekstin piirteitä käännöksessä kannattaa tavoitella. (Käsittämäni ekvivalenssi on siis eräänlaista Eugene Nidan dynaamista ekvivalenssia, jossa lukijan reaktioiden paikalla ovat kääntäjän itsensä reaktiot.) Vaikka ekvivalenssiin pyrkivä kääntäjä ei tietoisesti muokkaa tekstiä alkuperäisestä poikkeavaan muotoon, hän tulee välttämättä manipuloineeksi sitä jollakin tavoin, siinä missä avoimemmin ideologisen tai funktionaalisen lähestymistavan valitseva kääntäjäkin (Hermans 1985: 11–23). Suurin ero monien muiden käännöstieteellisten koulukuntien lähestymistapoihin nähden lienee siinä, että ekvivalenssiin pyrkivässä kääntämisessä käännösratkaisut pyritään oikeuttamaan ensisijaisesti lähdetekstillä ulkopuolelta asetetun funktion sijaan. Joka tapauksessa teksti muuttuu prosessissa väistämättä jollakin tavoin niiden piirteiden hyväksi, joiden vastaavuutta erityisesti tavoitellaan. Anton Popovičin luonnehdinta kääntäjän oikeuksista ja velvollisuuksista sopii ekvivalenssiin

pyrkivään kääntämiseen: kääntäjällä on oikeus irrottautua lähdetekstistä, kunhan hänen tavoitteenaan on saada käänös elämään alkuperäisen teoksen lailla (1970: 80).

3.2 Konventionaalistumisen uhka

Käytän aineiston suomennosten sanastollisesta yksinkertaistumisesta termiä konventionaalistuminen. Konventionaalistuminen tarkoittaa, että käänöksen sananvalinnat ovat tavanomaisempia kuin lähdetekstin sanankäyttö edellyttäisi (Blum-Kulka & Levenston 1983: 119) eli kohdetekstin leksikaalinen variaatio on lähdetekstin leksikaalista variaatiota alhaisempi (Pápai 2004: 160). Konventionaalistumista aiheuttavat esimerkiksi sellaiset käänösratkaisut kuin yläkäsitteiden käyttö tarkempien käsitteiden vastineina, tavallisten synonyymien käyttö erikoistuneiden ilmausten vastineina ja kiertoilmaukset (Laviosa-Braithwaite 1998: 288; Nevalainen 2005: 139).

Puhun sanaston konventionaalistumisesta, vaikka konventionaalistuminen on yleensä liitetty syntaktisiin ilmiöihin ja leksikaalisista piirteistä on puolestaan puhuttu yksinkertaistumisena (Halverson 2004: 221). Käsitteet voidaan ymmärtää synonyymeinakin, mutta nimityksiensä puolesta ne kuvaavat hieman eri asioita: yksinkertaistuminen sanana kuvaa tekstin leksikaalisen variaation pienenemistä, konventionaalistuminen taas tuo esiin sen, että muutokset tapahtuvat kohti tavanomaista. Konventionaalistuminen ei aina johda yksinkertaistumiseen, sillä sen kielelliset ilmentyvät vaihtelevat tekstilajista ja kohdekulttuurista toiseen (Kuusi 2008: 96) – konventioiden edellyttämä kieli voi olla mutkikastakin. Yksinkertaistuminen ei myöskään ole aina konventionaalistumista, sillä yksinkertainen kieli ei välttämättä ole konventioiden mukaista. Aineistoni analysointiin konventionaalistumisen käsite sopii yksinkertaistumista paremmin, sillä Vancen suomentajien pyrkimyksenä ei liene ollut tehdä tekstistä yksinkertaisempaa sinänsä. Pikemminkin konventionaalistumiseen näyttävät johtaneen sellaiset käänösratkaisut, jotka sopivat mutkattomasti kielen ja kulttuurin konventioihin.

Miksi käänös sitten konventionaalistuu?⁴ Mona Bakerin mukaan kääntäjä päätyy yläkäsitteisiin, koska ei löydä kohdekielestä tarvittavia alakäsitteitä (1992: 22–23). Ria Vanderauwera puolestaan on pannut merkille, että käänöksissä käytetään moderneja sanoja, tavanomaisia sanayhdistelmiä sekä yksinkertaisia synonyymeja vastineina vanhoille ja muodollisille sanoille (Vanderauwera 1985 sit. Laviosa-Braithwaite 1998: 288). Etenkin kokeellisella kerronnalla ja epätyypillisillä kollokaatioilla on hänen mukaansa taipumus muuttua käänösprosessissa paremmin kohdekulttuurin konventioihin sopiviksi (emt.: 290), mitä hän kutsuu normalisoitumiseksi. Seurauksena käänösteksti on alkuperäistä luettavampaa, idiomatisempaa, tutumpaa ja yhtenäisempää, siis konventionaalisempaa, mutta ratkaisut eivät välttämättä palvele lähdetekstin tyylillistä ominaislaatua (emt.: 290). Yksi tärkeä syy konventionaalistumiselle voi siis olla kääntäjien pyrkimys tuottaa luettavaa, hyvää tekstiä, jolloin hyvälle tekstille asetetut kriteerit hiovat tekstin erityspiirteitä pois.

Kenties konventioita suositaan kaupallisistakin syistä: kustantajat ja kääntäjät saattavat ajatella yleisön vastaanottoa niin kovasti, että tulevat suosineeksi sujuvaa kieltä kirjallisten erikoispiirteiden kustannuksella (Parks 2007: 236). Vanderauweran mukaan konventioita kohti etsittyviä käänöksiä julkaistaan kuitenkin myös puhtaasti kirjallisista motiiveista (sit. Laviosa-Braithwaite 1998: 290). Lisäksi kyse voi olla niinkin yksinkertaisesta asiasta kuin kääntämisen vaikeudesta. Lähdetekstin kirjoittajan oikkujen ja erikoisuuksien jäljittely toisella kielellä on vaikea tehtävä, jonka osoittautuessa liian visaiseksi on usein mielekästä turvautua konventioiden mukaiseen kieleen, jota käyttämällä ei ainakaan aiheuta suurta vahinkoa.

Konventionaalistumista on havaittu esiintyvän käänöksissä kieliparista riippumatta. Tästä syystä monet tutkijat pitävät sitä niin sanottuna kääntämisen universaalina (Laviosa-Braithwaite 1998: 288–291). Kääntämisen universaalit voidaan osoittaa käänösprosessin tuotteiksi, jos ja kun niitä ei löydy alun perin tietylle kielelle kirjoitetuista teksteistä (Baker 1993: 243). Käsitteen selitysvaiva piilee siinä, että universaalit on korpustutkimuksella todettu suhteellisen objektiivisiksi käänösten piirteiksi (Chesterman 2004: 39; Laviosa-Braithwaite 1998: 288). Kiistely on koskenut enimmäkseen sitä, mikä voisi olla universaalien tarkka määritelmä ja onko niistä käytetty nimitys sopiva (Shuttleworth & Cowie 1997: 194).

⁴ Voitaisiin myös kysyä, miksi käänös konventionaalistetaan. Konventionaalistamisesta puhuminen konventionaalistumisen sijaan painottaa kääntäjän osaa tekstin tavanomaistajana. En ole kuitenkaan varma konventionaalistamisen tarkoituksellisuudesta, joten käytän muotoa, joka nimeää ilmiön osoittamatta kääntäjää sormella.

Tämän tutkielman kaltaisessa tapaustutkimuksessa kääntämisen universaaleja voidaan käyttää analysoinnin apuvälineenä havaintojen luokitteluun.

Luokiteltaessa havaintoja konventionaalistumiseksi on pidettävä mielessä, että konventionaalistumisuniversaalin ulkopuolelle rajataan kielten syntaktisten ja semanttisten erojen aiheuttamat muutokset kohdetekstissä (Klaudy 1998: 83). Tämä tarkoittaa sen hyväksymistä, että kaikilla kielillä ei ole mahdollista ilmaista samoja asioita samoin vivahtein; jotkut asiat vain ilmaistaan toisilla kielillä ”tavanomaisemmin”. *Kinos* ja *nietos* ovat erikoistuneita ilmauksia, jotka eroavat etenkin konnotaatioiltaan. Vaikka kummankin käänkösvastineena käyttäisi sanaa *snow drift*, lumikasa, kyse ei ole konventionaalistumisesta, koska englannin yleiskielestä ei (ilmeisesti) löydy sen erikoistuneempiakaan vastineita näille suomen sanoille. Konventionaalistumista voi näin ollen tapahtua vain sellaisille tekstin piirteille, jotka voisi kääntää ekvivalenttimmin, toisin sanoen sellaisille piirteille, joista kääntäjä on vastuussa. Määritelmän ongelmaksi jää, etteivät kielten sanavarastojen rajat ole selkeitä – usein voidaan kuvitella, että luovemmalla sanankäytöllä sopiva vastine olisi kukaties löytynyt, myös lumikasan tapauksessa.

Tuntuisikin turhauttavalla yksinkertaisesti nostaa kädet pystyyn kielten erojen edessä. Eikö *nietoksen* tyyllisiä vivahteita kerta kaikkiaan voi kääntää englanniksi? Jos tällä tavoin rajaisin semanttiset erot kategorisesti konventionaalistumisen ulkopuolelle, tulisin samalla julistaneeksi, ettei Vancen omaleimaisinta tyylikeinoa, englannin sanojen vivahteilla taiteilua, ole mahdollista suomentaa. Mielestäni tällaisissa tapauksissa ratkaisua voidaan etsiä eräänlaisesta tyyllisestä kompensoinnista. Kun tyyli ja vivahteet asetetaan perusednotaatioiden edelle, saavutetaan vivahteikkaita ilmauksia, jotka välittävät lähdetekstin tunnelman, vaikka eivät täysin samaa merkitsekään. Kielten sanastollisista ja rakenteellisista eroista johtuvaa muutosta kohti tavanomaista ei ehkä sovi kutsua konventionaalistumiseksi, mutta toisaalta silloin ei voida puhua järin luovastakaan kääntämisestä. Kompensointi tarjoaa tähän avun.

3.3 Apuna kompenzaatio

Kuten sanottu, konventionaalistuminen on lähdetekstin piirteiden katoamista käänkössoprosessissa. Onnistunut käänkö säilyttää mahdollisimman suuren osan lähdetekstin piirteistä,

kun tavoitteena on ekvivalentti käänös. Siksi kääntäjän on syytä varmistaa, että tärkeät mutta katoamiselle erityisen alttiit piirteet näkyvät kohdetekstissä tavalla tai toisella. Yleistä tekniikkaa tämän varmistamiseksi kutsutaan kompensatioksi. Kompensoiva kääntäjä korvaa menettämiään lähdetekstin piirteitä luomalla samankaltaisia piirteitä toisaalle kohdetekstiin tai käyttämällä vaihtoehtoisia tehokeinoja menetettyjen piirteiden tilalla (Harvey 1998: 37–40; Newmark 1988: 90). Muodollisen rekisterin säilyttämiseen tähtäävä kompensatio voi olla vaikkapa sitä, että kääntäjä kääntää yhtäällä joitakin lähdetekstin muodollisia sananvalintoja arkisempaan rekisteriin ja toisaalla lähdetekstin arkisempia sananvalintoja muodolliseen rekisteriin. Tällöin käänösratkaisujen ajatellaan kompensoivan kohdetekstin tyylin kokonaisuutena lähdetekstiä vastaavaksi. Ajatus kompensatiosta tarvitsee siis perustakseen ekvivalenssin käsitteen (Harvey 1998: 39), ja tähtäimessä on niin sanotun kokonaisekvivalenssin toteutuminen. Ekvivalenssi on mittatikka, jolla mitaten lähdetekstin piirteitä kompensoidaan.

Vaikuttaa siltä, että tyyllillisesti eloisan käänöksen laatiminen Vancen tekstistä edellyttää jatkuvaa valmiutta kompensointiin. Kääntäjän kannattaa käyttää jokainen kohdekielisten ilmausten tarjoama mahdollisuus lähdetekstin tyylin toisintamiseen, sillä Vancen kohdalla tekstin ylikompensoiminen tyylin karikatyyriksi ei ole vaaroista suurin. Kääntämisen aikana ei toki ole tarkoitus laskea tarvittavan kompensoimisen määrää siten, että jokaista konventionaalistavaa käänösratkaisua kohden tulisi saada aikaan yksi kompensoiva ratkaisu. Kääntäjän intuitio ja luovuus lienevät tähän tarkoitukseen matematiikkaa parempia työkaluja. Riitta Oittisen sanoin voidaan puhua tasavertaisesta dialogisuudesta kääntäjän ja kirjailijan välillä (1995: 148). Kääntäjän täytyy uskaltaa tehdä tekstistä omaansa (emt.: 143), mikä ainakin ihannetapauksessa johtaa menetettävien piirteiden kompensoitumiseen. Kompensatiion käsite on hyödyllisimmillään vasta luovan käänösvaiheen jälkeen, esimerkiksi vertailtaessa yksittäisiä lähde- ja kohdetekstin piirteitä.

Kompensatiotakin on monenlaista. Tämän tutkielman kannalta on hedelmällistä jakaa kompensatio kahteen ryhmään sen mukaan, kompensoiko kääntäjä tekstin denotatiivisia vai konnotatiivisia merkityksiä. Otan tähän esimerkin siitä, miten *The Last Castlen* suomentaja on eräässä yksittäisessä tekstinkohdassa päätenyt denotatiivisten merkitysten kompensoimiseen välttääkseen tekstin yksinkertaistumista – juurikin yksinkertaistumista – mutta ei ole silti onnistunut välttämään tekstin konventionaalistumista.

The Last Castlen pääasiallinen tapahtumapaikka on linna, ja Vance kuvaa linnan fyysisiä ulottuvuuksia käyttämällä muiden muassa sanoja *parapet*, *turret* ja *rampart* (Vance 2002 [1966]: 236). Näille sotavarustuksia merkitseville sanoille on vaikea löytää suomesta täsmällisiä vastineita. Suomentaja on ratkaissut pulman käyttämällä vastineina yhdyssanoja, joiden määriteosa tarkentaa perusosan yläkäsitteen merkitystä: *rintavarustus*, *kulmatorni* ja *muurivalli* (Rosvall 1999: 158). Käännösratkaisut kompensoivat spesifien vastineiden puutteen yhdyssanoilla, jotka tuovat täsmällisesti ilmi lähdekielisten ilmausten denotaatiot. Näin suomennoksen lukija saanee samanlaisen mielikuvan linnan rakenteista kuin englanninkielisen tekstin lukija. Samalla ratkaisut silti konventionaalistavat ilmauksia, koska suomennoksen sanat eivät ilmennä alkuperäisiin ilmauksiin liittyvää harvinaisuutta ja vanhahtavuutta: *parapet* on poikkeava ja vanhahtava sana (se esimerkiksi esiintyy vain 74 kertaa yli sadan miljoonan sanan *Time Magazine* -korpuksessa⁵), kun taas sen vastineena käytetty *rintavarustus* koostuu kahdesta yleisestä ja laajempimerkityksestä sanasta, joita tällaisena yhdistelmänä käytetään vielä yleisemmin kuvaamaan naisen povea kuin linnan muureja.

Suomentaja on välttänyt yksinkertaistumisen, joka seuraisi alakäsitteen kääntämisestä yläkäsitteeksi (*torni* vs. *kulmatorni*). Tämä denotatiivinen kompensatio ei kuitenkaan välitä lähdetekstin tyyliä kaikin puolin ekvivalentisti, koska taajuudeltaan alhaiset eli harvoin esiintyvät englannin sanat ovat saaneet vastineikseen taajuudeltaan korkeita sanoja, mikä konventionaalistaa tekstiä konnotatiivisesti. Esimerkiksi Shoshana Blum-Kulka ja Eddie A. Levenston ovat maininneet juuri yläkäsitteitä hyödyntävät käännösratkaisut tyypilliseksi sanastolliseksi yksinkertaistumiseksi (1983: 127). (He puhuvat yksinkertaistumisesta, koska eivät erottele yksinkertaistumista ja konventionaalistumista.) Blum-Kulkan ja Levenstonin mukaan tällaiset käännösratkaisut ovat yleinen tapa kääntää kulttuurisidonnaisia käsitteitä, joille ei löydy kohdekielestä suoraa vastinetta.

Mielenkiintoisesti Blum-Kulka ja Levenston ehdottavat, että määrite+yläkäsite-ratkaisut eivät välttämättä yksinkertaista tekstiä kokonaisuutena, jos konteksti ohjaa lukijan tulkinnan oikeaan suuntaan (1983: 128). He puhuvat siis kontekstin kompensoivasta vaikutuksesta. Vaikutus koskee erityisesti sanojen denotaatioita: yllä mainitut linnasanaston suomennokset välittävät hyvin lähdetekstin ilmausten denotaatiot, koska ilmaukset ovat ennalta arvattava osa

⁵ Mark Daviesin kokoama *Time Magazine Corpus* sisältää yli sata miljoonaa amerikanenglannin sanaa, jotka on poimittu *Time*-aikakauslehdistä vuosilta 1923–2006. Korpusta voi käyttää osoitteessa <http://corpus.byu.edu/time>.

kontekstia. On kuitenkin eri asia tuottaa denotatiivisesti täsmällistä merkitystä kuin tyyllillisiä vivahteita. Jotta konteksti vaikuttaisi myös sananvalintojen konnotaatioihin, kontekstin tulisi kokonaisuutena ilmentää tavoiteltua tunnelmaa. Vancen tyyliin sovellettuna tämä tarkoittaa, että yksittäisiä konventionaalistavia sananvalintoja tulisi ympäröidä rekisteriltään muodollisen kielenkäyttö. Tällainen konteksti voitaisiin luoda esimerkiksi kirjallisiin ja muodollisiin lauserakentein, jolloin yksittäiset matalan rekisterin sananvalinnatkin saisivat kokonaisuuden voimasta tavoitellun tyyllillisen vaikutelman.

Kuten analyysistani ilmenee (ks. etenkin *Morreionin* suomennoksen analyysi luvussa 5.2), Vancen teksteissä muodolliset lauserakenteet yksin eivät kuitenkaan riitä luomaan vakuuttavaa muodollisen rekisterin vaikutelmaa. Kun konventionaalisia sananvalintoja on tekstissä liikaa, ne toimivat muodollisia lauserakenteita vastaan ja luovat tekstiin ristiriitaisen rekisterin. Niinpä kontekstilla kompensoiminen Blum-Kulkan ja Levenstonin menetelmin johtaa kehään: mitä enemmän rekisteriltään muodollisia sananvalintoja käännetään yläkäsitteillä ja tavanomaisilla sanoilla, sitä kehnommin konteksti kompensoi sananvalintojen arkisuutta.

Nähdäkseni kontekstin parantavaa voimaa on kuitenkin mahdollista hyödyntää myös tyyllilähtöisesti asettamalla kompensoinnin kohteeksi konnotaatiot ja sävyt tarkkojen denotaatioiden sijaan. Silloin kääntäjä tavoittelee eritoten tyyllillisesti sopivia ilmauksia tarkkojen denotaatioiden kustannuksella. Käännösvastineen ei tarvitse olla kirjaimelliselta merkitykseltään tarkin mahdollinen vastine, koska tärkeintä on löytää esteettisesti sopivia miellelyhtymiä herättäviä ilmauksia, joiden tulisi vielä mielellään vastata lähdekielisten ilmausten rekisteriä ja taajuutta. Kun tällaisen ilmauksen sitten lukee kontekstissään, sen perusdenotaatio täsmentyy kontekstin perusteella. Ilmaus voi olla semanttisesti epätyypillinenkin, mutta juuri siksi siitä voi lukea konnotaatioita, emootioita, arvolatauksia ja vihjeitä – se herättää tyyllillisesti enemmän huomiota kuin tavanomainen mutta tarkka ilmaus. Samalla konteksti asettaa sen paikoilleen ohjaten lukijan tulkitsemaan ilmauksen semanttisesti järkeväksi osaksi virkettä ja tekstiä.

Tässä käännösstrategiassa on luonnollisesti ongelmansa verrattuna denotatiiviseen kompensointiin. Sitä ei voida soveltaa kaikkiin sanaluokkiin tasapuolisesti ja yhtä helposti: vaikkapa juuri linnan rakenteisiin viittaaville substantiiveille on vaikeaa löytää tyyllillisesti vaihtelevia synonyymeja, kun taas adjektiivien korvaaminen erilaisilla synonyymeilla on usein

helpompaa. Tässä astuukin kuvaan kääntäjän luovuus ja valmius kompensoida vaikeasti kääntyviä ilmauksia aina tilaisuuden ilmaantuessa. Toinen tämän käännösstrategian ongelmista on tarkan merkityksen kärsiminen kääntäjän tyyllillisen tulkinnan tuloksena, mutta en kuitenkaan pidä sitä suurena hankaluutena ainakaan Vancen kohdalla. Vance lataa sananvalintoihinsa niin paljon tyyllillistä merkitystä, että sananvalintojen tyyllilliseen ulottuvuuteen kannattaa kiinnittää suomennoksessa huomiota enemmän kuin muihin tekstin ominaisuuksiin.

Ehdotukseni onkin, että Vancea kannattaa kääntää tyyllillisiin vivahteisiin keskittyen, perinteisen ”tarkan” kääntämisen vaatimukset unohtaen. Denotaatioiden välittämiseen keskittyvä käännöstapa, jossa tyylin oletetaan syntyvän denotaatioiden oheen ja niiden sivutuotteena, kannattaa kiepauttaa pääläelleen. Silloin kääntäjällä on lupa odottaa tyyllillisesti omalaatuisten sananvalintojen loksahdavan kontekstin vaikutuksesta denotatiivisesti järkeville paikoille, ja samalla hän tulee torjuneeksi tekstin tyyllillistä konventionaalistumista. Kun kääntäjä vielä ottaa asiakseen tehdä tekstistä omaansa kompensointikeinoista tietoisena, ollaan jo melkoisen pitkällä tyyllillisen ekvivalenssin saavuttamisessa.

4 Aineisto, tutkimuskysymys ja menetelmä

Tässä luvussa esittelen lyhyesti Jack Vancen ja aineistoksi valitsemani teokset. Sitten määrittelen tutkimuskysymykseni ja kuvailen menetelmää, jolla analysoin teoksista valitsemani katkelmia.

4.1 Jack Vance

Anthony Burgess on James Joyce -kriitikissään *Joysprick* erotellut kaksi romaanikirjailijan lajia (1973: 15). Ensimmäisen lajin kirjailijat kirjoittavat teoksia, joissa kielellisyydellä ei ole mitään erityistä merkitystä. Näiden kirjailijoiden teosten voidaan kuvitella toimivan vähintään yhtä hyvin elokuvina, sillä he viittaavat kintaalla kielen mahdollisuuksiin ja sävyihin. Toisten kirjailijoiden teokset taas on tehty yhtä paljon kielestä kuin henkilöähahmoista ja tapahtumista. Nämä kirjailijat hyödyntävät kirjallisia keinoja, joiden vuoksi heidän teoksiaan on vaikea kuvitella kielellisistä piirteistä riisuttuina. Burgess lukee James Joycen jälkimmäisen lajin kirjailijoihin. Jack Vance ei ole James Joyce, mutta jollakin tavoin hänet voidaan laskea jälkimmäiseen lajiin.

Kirjailija Jack Vance (s. 1916 San Franciscossa) on aina viime vuosiin saakka jatkuneella urallaan laatinut etupäässä tieteis- ja fantasiaromaaneja. Hänen teoksensa sijoittuvat tyyppillisesti kuvitteelliseen aikaan ja paikkaan, ja niissä kuvataan poikkeuksetta kuvitteellisia tapoja ja kulttuureita. Vance on joskus terävä yhteiskuntakriitikko ja usein omalaatuinen tulevaisuudenkuvaaja. Samalla hänen romaaninsa ovat monella tavalla myös vanhoillisia, totunnaisia ja viihteellisyydessään kioskikirjallisiakin seikkailukertomuksia. Se, mikä erottaa Vancen monista kollegoistaan, on hänen hellittämätön paneutuneisuutensa kielenkäyttöön. Vancen kielellinen tyyli on pysynyt varhaista tuotantoa lukuun ottamatta suhteellisen samankaltaisena teoksesta toiseen, puhjeten täyteen kukkaansa 1970-luvun tuotannossa. Se ei palvele joycemaisen avantgardistisia tarkoituksia, mutta sillä on ehdoton merkitys hänen kertomuksilleen. Kielellisistä ja kirjallisista keinoista riisuttuina Vancen teoksista jäisi jäljelle enimmäkseen merkillisiin vetimiin sonnustautuneita hahmoja ja toiminnallisia juonia – toisin sanoen niiden henki ja merkitys kaikkoina.

Minua kiinnostavatkin Vancen tuotannossa nimenomaan kieli ja rikkaalla kielenkäytöllä saavutetut tunnelmat. Suomentamiselle Vancen kieli asettaa erikoisia haasteita. Harvassa lienevät prosaistit, joiden tenho perustuu niin paljon juuri sananvalinnan tyylliseen ulottuvuuteen. Monesti sananvalintaan pieteetillä suhtautuvilla kirjailijoilla on tämän piirteensä ohella monia muitakin kirjallisia ansioita, jolloin heidän teoksistaan laadituissa suomennoksissa ei välttämättä kannata keskittyä suurimmalla tarmolla juuri sananvalinnan kysymysten pohtimiseen. Vancen saavutuksia kirjailijana sen kummemmin jäsentelemättä minusta kuitenkin tuntuu, että jos ja kun häntä suomennetaan, keskittymisen kohteeksi kannattaa nostaa nimenomaan sananvalinta. Siksi Vancen tekstit ovat hyvä testilaboratorio sananvalinnan ja tyylin kääntämisen tarkastelulle. Suomeksi Vancea on tähän mennessä käännetty hänen tuotantonsa laajuuteen nähden melko vähän.⁶ Monella muulla eurooppalaisella kielellä hän on ollut suosituampi, ilmeisesti esimerkiksi yksi menestyksekkäimmistä tieteiskirjailijoista Alankomaiden kirjamarkkinoilla (Sadelehto 1999: 255).

Pinnalta katsoen Vancen kieli on pölyttyneiden sananvalintojen ja muodollisen sävyn jäykkä seos. Pinnan alla se paljastuu ironisuudessaan hersyväksi, niukoilla eleillä paljon kertovaksi. Kun sananvalintojen vivahteet ovat harkitussa ja monipuolisessa käytössä, sekä lukija että kääntäjä pääsevät kaapimaan sanavarastoaan pohjia myöten. Näissä kertomuksissa ei ole niinkään keskeistä, mitä tapahtuu, vaan millä sanoilla. Esimerkiksi satunnaisen johtolauseen ”Hurtiancz spoke with truculent fervor” (Vance 1984 [1973]: 712) kuvaama tapahtuma ei erikoisuudellaan hätkäytä, ellei sitten originellia nimeä kantavan hahmon vuoksi. Olisi kuitenkin eri asia ilmaista tämä vaikkapa sanoin ”Hurtiancz said angrily”. Olennaisessa osassa ovat ekspressiiviset sananvalinnat, joilla Vance antaa ymmärtää hahmon paneutuneen kiivauteensa ja asiansa oikeutukseen koomisuuteen asti – lukija voi melkein tuntea kasvoillaan Hurtianczin sylkipisarot.

⁶ Vancelta on suomennettu teokset *Itaruskon maa* (*The Dying Earth*, 1950, suom. Juhani Koskinen, 1988), *Avaruuden rosvot* (*Vandals of the Void*, 1953, suom. Hugo L. Mäkinen, 1954), tässä tarkastelemani *Ihmisen paluu* ja *Morreion* sekä kaksi salanimellä tehtäiltä rikosromaanina, *Kauhistuttavat kasvot* (*Take My Face* nimellä Peter Held, 1957, suom. S. Laherma, 1961) ja *Neljä murhaajaa* (*The Four Johns* nimellä Ellery Queen, 1964, suom. U. Kyllijoki, 1966).

4.2 Aineisto

Olen valinnut Vancen tuotannosta tutkimusaineistoksi katkelmat kahdesta pienoisromaanista suomennoksineen. Ne ovat ainoita suomennoksia kaudelta, jolloin Vancen tyyli ja teemat olivat jo ehtineet vakiintua. Pienoisromaanin *Morreion* julkaistiin ensimmäistä kertaa vuonna 1973 fantasia-antologiassa *Flashing Swords! #1* ja myöhemmin Vancen omassa kokoelmassa *Rhialto the Marvellous* (1984). Se on Vancen tuotannossa suhteellisen tuntemattomaksi jäänyt kertomus, jossa Vance yllättäen hylkää suurinta osaa tuotannostaan hallitsevat seikkailukaavat ja etenee tilannekomiikan varassa. Tässä lienee samalla syy kertomuksen tuntemattomuuteen: siitä ei juuri löydy elementtejä, joita *flashing swords* -teemasta innostuneen lukijan voidaan olettaa etsivän. *Morreion* on kuitenkin perinnetietoisesti julkaistu Suomessakin vastaavanlaisessa fantasiakokoelmassa, alkukielisellä nimellä WSOY:n FAN-sarjan *Shoredanin kelloissa* (1992) Ilkka Äärelän suomentamana. Kahdeksan novellia eri kirjoittajilta sisältävä kokoelma esittelee esipuheensa mukaan ”miekka ja magia -tematiikan moderneja sovellutuksia” (Sadelehto 1992: 7).

The Last Castle (1966) puolestaan on tieteiskirjallisuuden harrastajien keskuudessa joltisenkin nimekäs pienoisromaanin, joka sai pian *Galaxy Magazinen* ensijulkaisunsa jälkeen Hugo- ja Nebula-genrekirjallisuuspalkinnot. *Morreioniin* verrattuna se on perinteisempi seikkailukertomus, jonka toiminnallista tarinaa tosin rytmittää viipyilevä kerronta. Sen on suomentanut Matti Rosvall nimellä *Viimeinen linna* Vancen kertomuksia kokoavaan teokseen *Ihmisen paluu*. Kirjan kustansi Tampereen science fiction -seura vuonna 1999. *Shoredanin kellojen* lailla kokoelman pontimena vaikuttaa olleen tuoda esiin Suomessa tuntemattomaksi jäänyttä tieteis- ja fantasiakirjallisuutta. Sekä *Ihmisen paluun* että *Shoredanin kellot* on toimittanut Markku Sadelehto.

Kokoelmat ovat luonteeltaan hieman erilaisia, mikä on luultavasti vaikuttanut myös suomennoksiin. Koska *Ihmisen paluu* keskittyy ainoastaan Vancen teksteihin, suomentaja Matti Rosvall on voinut paneutua Vancen kielellisten erityispiirteiden kääntämiseen täysin rinnoin. *Shoredanin kellot* puolestaan keskittyy sankarifantasian erityispiirteisiin, ja se sisältää tekstejä kaikkiaan kahdeksalta eri kirjoittajalta. Valikoiman kertomukset suomentaneen Ilkka Äärelän ei ole tällöin tarvinnut – eikä edes kannattanut – paneutua erikseen jokaisen kirjailijan tyylin kääntämisen ongelmakohtiin. Ensisijaisena tavoitteena on luultavasti ollut

saada aikaan viihdyttävä fantasia-antologia, jolloin Äärelän on kannattanut pikemminkin kääntää kertomukset erityisesti sankarifantasiana. Tällainen funktio vie *Morreionin* suomennoksen välttämättä uusille urille lähdetekstiin nähden, ottaen huomioon, kuinka hatarasti Vancen pienoisromaani alun perinkään sivuaa miekka ja magia -tyylilajia.

Näin ollen oletan *Morreionin* kielellisen tyylin tasoittuneen suomennoksessa lähemmäs valikoiman muiden kertomusten tyyliä. *Viimeisen linnan* puolestaan odotan muistuttavan enemmän Jack Vancea itseään. Eroilla ei silti ole analyysini kannalta suurta merkitystä. Suomennosten osa analyysissäni on toimia vertailukohtina, joiden avulla selvitän Vancen suomentamiseen liittyviä ongelmia. Tavoitteeni ei ole arvottaa kumpaakaan suomennosta, koska lähtökohtani Vancen tyylin pikkutarkkana metsästäjänä eroaa joka tapauksessa molempien kääntäjien lähtökohdista. Esittämäni suomennosten kritiikki onkin tulkittava niin, että se pätee ainoastaan suhteessa omaan lähestymistapaani. Tästä syystä käsittelem suomennoksia varsinaisessa analyysiosiossa ikään kuin ne olisivat yksi teksti, yksilöimättä, kummasta käännöksestä mikin analyysin kohde on poimittu (joskin kiinnostunut voi toki jäljittää kohdat alkuperäisiin katkelmiinsa).

4.3 Tutkimuskysymys ja menetelmä

Etsin analyysissä vastausta siihen, onko Vancen muodollinen sanasto konventionaalistunut mainituissa suomennoksissa ja jos on, millaiset sanastolliset piirteet ovat olleet konventionaalistumiselle alttiita. Oletan, että jos suomennosten sananvalinnat muokkaavat tekstien rekisteriä keskimääräisemmäksi, tekstien ironinen ominaislaatu heikkenee, mikä puolestaan vaikuttaa teosten temaattiseen selkeyteen satiireina. Pyrin osoittamaan, että muodollinen rekisteri on muovautunut selkeästi keskimääräisempään rekisteriin sananvalinnan seurauksena eikä mikään muukaan kohdetekstin sanastollinen piirre ole kumonnut tätä vaikutusta – jälkimmäistä pyrin todentamaan tarkastelemalla, löytyykö suomennosten sananvalinnoista riittävästi kompensoivia ratkaisuja.

Koska käännöskieltä kuitenkin tarkastellaan liiankin usein sellaisessa valossa, että siinä on jotakin vikaa (Jantunen 2004: 2), en malta pysähtyä vielä tähän. Onhan täysin odotettavaa, että osa kirjailijan tyylistä karisee käännöksessä. Haluan esittää saman tien jatkokysymyksen: miten muodollisen rekisterin sitten olisi voinut säilyttää paremmin? Miten satiirin

laimenemisen olisi voinut välttää? Analyysin tulokset esitettyäni laadin käänösnäytteet, joissa yritän toteuttaa peräänkuuluttamaani tyyllillistä ekvivalenssia. Sovellan käänösnäytteissä paitsi analyysin tuloksia, myös tyyllillisen kompensaation periaatetta, jonka esittelin luvussa 3.3.

Aloitan analyysin esittämällä aineistosta yleiskatsauksen, jossa määritän teksteille rekisterin ja osoitan tekstien ironian alkuperän. Sitten paneudun tarkemmin konventionaalistumisen tarkasteluun selvittämällä, miten kohdetekstien sananvalintojen rekisteri vastaa lähdetekstin sananvalintojen rekisteriä. Etenen vertaamalla lähdetekstien sananvalintoja kohdeteksteissä toteutuneisiin ratkaisuihin. Analyysi perustuu sanojen kontekstuaalisten merkitysten ruodintaan. Siksi olen omistanut omat alalukunsa denotaatioille ja konnotaatioille, merkityksen perusosasilta. Käsittelen näissä luvuissa merkitysvivahteita, jotka ohjaavat Vancen kielenkäyttöä muodolliseen rekisteriin. Denotatiivisista merkitysvivahteista käsittelen sanojen konkreettisuuden ja intensiteetin tasoa sekä täsmällisyyttä. Konnotatiivisista merkitysvivahteista käsittelen sanoihin liitettäviä oppineisuuden ja muodollisuuden vaikutelmia sekä sanojen erottuvuutta. Lopuksi omistan vielä yhden alaluvun aineiston sanojen esiintymistajuuksille ja yhdyssanoille, jotka nekin vaikuttavat selvästi rekisteriin, vaikka eivät liitykään denotaatioihin ja konnotaatioihin.

Hyödynnän analyysissä niin sanottua tyyllillisten muunnelmien menetelmää, jota Geoffrey N. Leech ja Michael H. Short hahmottelevat teoksessaan *Style in Fiction* (1981: 133–134). Menetelmän lähtökohta on, että sisältöjä voidaan ilmaista eri tavoin niin sanotun perusmerkityksen muuttumatta, siis eri tyyliellä. Kun sovitetaan erityylisiä toteuttamatta jääneitä vaihtoehtoja perusmerkityksen päälle, voidaan kartoittaa ilmauksen tyyllillistä ominaislaatua. Menetelmässä on tavallaan kyse kirjoitusprosessin, tekstin sanamuotojen ja ilmauksien hiomisen, kääntämisestä pääläelleen: tyylin kartoittamisessa on hyödyllistä kuvitella, millä vaihtoehtoisilla tavoilla tekstin olisi voinut kirjoittaa. Sovellan tyyllillisten muunnelmien menetelmää aina tarpeen tullen, sillä se on hyvä keino rekisterierojen havainnollistamiseen.

Olen valinnut analyysin kohteeksi kaksi katkelmaa edellä esitellyistä pienoisromaaneista, yhden molemmista, sekä luonnollisesti vastaavat katkelmat niiden suomennoksista. Poimin katkelmista esimerkkejä, jotka havainnollistavat Vancen suomentamisen sananvalinnallisia ongelmia. Katkelmat ovat valikoituneet niiden kattavuuden perusteella: valituissa otteissa on arviolta enemmän tutkielman tavoitteiden kannalta kiinnostavaa sisältöä kuin kyseisissä

teoksissa keskimäärin. Tarkoitus ei ole esittää tilastollisesti pitävää näyttöä siitä, kuinka paljon teoksissa tai niiden suomennoksissa on sanastollisesti kiinnostavia pulmia, vaan tarjota Vancen tyylin kääntämisen pohdinnalle käytäntöön kiinnittyvä alusta.

5 Sananvalintojen analyysi

Tässä luvussa analysoin otteen kummastakin aineiston tekstistä suomennoksineen. *Morreionista* olen valinnut dialogikatkelman, *The Last Castlesta* kerrontaa. Kiinnitän huomiota siihen, miten sananvalinnat vaikuttavat tekstien rekisteriin ja siten satiirin edellyttämään ironiaan. Perustelen muodollisen rekisterin merkityksen ja ironian alkuperän kummankin tekstin lähdekielisen version yhteydessä. Luvussa 5.5 siirryn analysoimaan katkelmien sananvalintoja piirre kerrallaan.

5.1 Morreion, alkuteos

Vaikka *Morreion* on suomennettuna mahtunut sankarifantasiaan keskittyvään antologiaan, se ei ole seikkailukertomus vaan ennemminkin jonkinlaista fantastista tapakomediaa. Siinä Vance kuvaa satiirin keinoin joukkoa velhoja, jotka löytävät itsensä koomisista väittelyistä tavoitellessaan kallisarvoisina pitämiään taikakiviä. Kivien käyttötarkoitusta tai niiden arvon syytä ei selitetä lukijalle, mikä johtaa lukijan huomion sitäkin selkeämmin hahmoihin ja heidän mielenliikkeisiinsä. Valokeila on päähenkilöiden täydellisessä itseriittoisuudessa ja häikäilemättömyydessä. Velhojen motivaatio kivien tavoitteluun näyttää kumpuavan kollegojen arvostuksen kaipuusta, mutta moisessa egoistien seurueessa toisten arvostus on vaikea tavoite. Kunniattomia taipumuksiaan velhot yrittävät piilottaa ylvään ja lennokkaan verbaliikan taakse, mistä syntyy kertomuksen ironia. Velhojen koreaan kuoreen puettut repliikit sisältävät reippaasti syytöksiä ja sarkasmia, mikä saattaa heidät lukijan silmissä kielteiseen valoon.

Seuraavassa katkelmassa velhot ovat matkustaneet maailmankaikkeuden reunalle ja löytäneet sieltä tyhjän kapakan, jossa pistäytyvät virkistäytymistarkoituksessa. Heidän juopumustilansa voimistuu niin, etteivät he enää hätkähdä, kun paljastuu heidän asettuneen tosiasiasa muinaiseen hautaholviin ja nauttineen alkoholin sijasta palsamointiin tarkoitettua nestettä. Juomien äärellä velhojen keskustelu ajautuu siihen, miksi maailmankaikkeus päättyy juuri johonkin tiettyyn kohtaan ja kuinka mielekäs tämä kysymys oikeastaan on.

Ildefonse was not so easily diverted. "I now propound the basic and elemental verity: What is IS. Here you have heard the basic proposition of magic. What magician asks *Why*? He asks *How*? *Why* leads to stultification; each response generates at least one other question, in this fashion:

"Question: Why does Rhialto wear a black hat with gold tassels and a scarlet plume?"

"Answer: Because he hopes to improve his semblance.

"Question: Why does he want to improve his semblance?"

"Answer: Because he craves the admiration and envy of his fellows.

"Question: Why does he crave admiration?"

"Answer: Because, as a man, he is a social animal.

"Question: Why is Man a social animal?"

"So go the questions and responses, expanding to infinity. Therefore —"

In a passion Hurtiancz leapt to his feet. Raising the brown glass pot above his head he dashed it to the floor. "Enough of this intolerable inanity! I propose that such loquacity passes beyond the scope of nuisance and over the verge of turpitude."

"It is a fine point," said Herark. "Ildefonse, what have you to say on this score?"

"I am more inclined to punish Hurtiancz for his crassness," said Ildefonse. "But now he simulates a swinish stupidity to escape my anger."

"Absolute falsity!" roared Hurtiancz. "I simulate nothing!"

Ildefonse shrugged. "For all his deficiencies as polemicist and magician, Hurtiancz at least is candid."

Hurtiancz controlled his fury. He said, "Who could defeat your volubility? As a magician, however, I outmatch your bumbling skills as Rhialto the Marvellous exceeds your rheumy decrepitude."

(Vance 1984 [1973]: 720–721)

Oli velhojen päihtymystila sitten todellinen tai luuloteltu, heidän keskustelunsa maailman-
kaikkeuden reunan ominaisuuksista kaartuu oitis sivuraiteille, ensin pätemisensävyiseen
huomautukseen miksi-kysymysten mielekkyydestä ja kohta jo henkilökohtaisiin syytöksiin
keskustelun häiritsemisestä. Velhojen käyttämä kieli ei kuitenkaan menetä lennokasta sävyään
juttelun lipuessa filosofisista sfääreistä arkisemmille vesille. Päinvastoin: mitä henkilökohtaisemmalle tasolle he etenevät ja mitä eripuraisemman sävyn sananvaihto saa, sitä muodollisempia ja sivistyneempiä ovat solvaamistarkoitukseen käytetyt ilmaisut:

"Enough of this intolerable inanity! I propose that such loquacity passes beyond the scope of nuisance and over the verge of turpitude."

”I am more inclined to punish Hurtiancz for his crassness,” said Ildefonse. ”But now he simulates a swinish stupidity to escape my anger.”

”Absolute falsity!” roared Hurtiancz. ”I simulate nothing!”

Jo keskustelun nopeasta luhistumisesta keskinäiseen sanaharkkaan huomaa, että velhojen vaakakupissa painaa hedelmällistä ajatustenvaihtoa enemmän muiden seurueen jäsenten kampittaminen ja sitä myöten oman aseman pönkittäminen. Vaikutelmaa korostaa velhojen tärkeilevä kielenkäyttö, jonka muodollinen rekisteri alleviivaa heidän tarvettaan itsekorostukseen ja samalla kasvojen säilyttämiseen loukkausten vyöryn keskellä. Kun nöyryytykset verhotaan arvokkaaseen sävyyn, kohtelias ilmapiiri säilyy näennäisen ehjänä eikä loukkaajien tarvitse hävetä kehnoa käytöstään. Puhujat ikään kuin ainoastaan armeliaasti tahraavat moitteettoman kielenkäyttönsä matalamielisellä sisällöllä, koska heillä ei ole muuta vaihtoehtoa keskustelukumppaneiden häiritessä asiallista sananvaihtoa. Tällaisessa keino-tekoisessa ilmapiirissä vulgaareilla, rekisteriltään epämuodollisilla loukkauksilla ei olisi samaa tehoa lyömäaseina, sillä arkista kieltä käyttäessään solvaaja asettaisi itsensä naurunalaiseksi. Tämä tarkoittaa, että mitä tyylitellympi ja verhotumpi loukkaus on, sitä loukkaavampi on sen vaikutus – loukkaaja osoittaa ylemmyytensä loukattuun nähden.

Keskustelun hallittuun etenemiseen aiheuttaa särön velhojen vaivoin hillitty äänenkäyttö ja elekieli, joka muodostaa ristiriidan heidän tyylitellyn dialoginsa kanssa. Hurtiancz esimerkiksi ajautuu heikolle maaperälle esittäessään puolustuksensa ärjynnäksi luonnehdittuun äänensävyyn. Onnekseen hän onnistuu kuitenkin koostamaan huudahduksensa muodollisista sanoista – ”Absolute falsity!”. Muodollinen rekisteri nostaa sisällöltään simppelin kiellon tehoa. Äänensävyyn paljastama tunteenpurkaus yllyttää silti Ildefonsen tokaisemaan Hurtianczia kohtaan vähättelevän myönnytyksen: tämä on puutteistaan huolimatta ”ainakin rehellinen”. Nämä niin sanotut parakielelliset eli äänenkäyttöön liittyvät elementit sekä tietysti ei-kielellinen elehdintä, kuten kulhon paiskaaminen lattiaan, paljastavat, mistä dialogissa on tyylitellyn pinnan alla kyse: ei aidosta huolesta keskustelun kulun suhteen vaan sosiaalisesta nokittelusta.

Kun katkelmasta erotellaan Hallidayn mainitsemat kolme rekisterin osatekijää (1978: 33), huomataan tilanteen rekisterin osatekijöiden olevaan keskenään ristiriitaiset. Kielenkäytön alana on keskustelu tasavertaisten tuttavien kesken, mikä ei kaikissa kulttuureissa edellytä

muodollisuutta, mutta toisaalta joissakin kulttuureissa edellyttää; lukijalle annetuilla tiedoilla kielenkäytön alan edellyttämää rekisteriä on siis vaikea määrittää. Kielenkäytön tyyppi, vapaamuotoinen kasvokkainen keskustelu, taas tuntuisi melkein pä vaativan arkipäiväisempää rekisteriä. Lopulta kielenkäytön sävyn tarkastelu paljastaa, että sananvalinnat ovat muodollisuudessaan ristiriidassa keskustelun epäystävällisen kokonaissävyn kanssa. Vaikka velhojen kulttuuri edellyttäisikin kohteliasta puhetapaa tilanteessa kuin tilanteessa, keskustelun sävyn havainnointi paljastaa keskustelun olevan kaikkea muuta kuin kohtelias. Puhetapaa voidaan Heylighenin ja Dewaelen käsittein nimittää pintamuodollisuudeksi (1999: 4–5).

Pintamuodollisuus näyttäytyy tässä tapauksessa myös humoristisena. Velhojen varsinainen väittelyn aihe on niin mitänsanomaton, että sanan säilyn teroittaminen sitä varten saattaa heidät ulkopuolisen, eli lukijan, silmin tarkasteltuna humoristiseen valoon. Humoristisuus juontuu mainitsemastani ristiriidasta hienostuneen kielenkäytön ja vaivoin verhottujen todellisten tarkoitusperien kanssa. Velhojen kanssakäynti tapahtuu ”väärässä”, tilanteeseen nähden odottamattomassa rekisterissä. Tuloksena ei ole kuitenkaan käsittämätön ristiriita kontekstin ja kielenkäytön välillä, vaan ironiaa.

Katkelmasta voidaankin löytää piirteet, jotka Toini Rahtu katsoo välttämättömiksi ironian tunnusmerkeiksi (2006: 46). Kertomus esittää velhot kielteisessä valossa, eripuraisina ja itsekkäinä hahmoina, mikä on tässä tapauksessa ironiaan sisältyvä negatiivinen sanoma. Sanomaa ei voi tulkita kuin kertojan intention mukaiseksi, sillä onhan kertoja valinnut kuvattavakseen juuri tämän tilanteen, joka vieläpä koostuu suurimmaksi osaksi suorasta esityksestä, sitaateista. Ironian kohteena on velhojen tärkeilynä ilmenevä itsekkyyys ja tarve painaa muita lokaan – itsekkyyys on siis ironisoitava ilmiö – ja uhreiksi joutuvat velhot, jotka ovat vastuussa paheksuttavasta käytöksestään – ironian inhimilliset vastuulliset. Ironialle ominaisesti kertoja ei kuitenkaan tuo paheksuntaansa ilmi eksplisiittisesti, vaan antaa tilanteen puhua puolestaan. Näin täyttyvät kaikki viisi Rahdun ironialle asettamaa ehtoa.

Ironian yleisesti tunnustetuista lajeista tätä voidaan nimittää lähinnä verbaaliseksi ironiaksi (Pankakoski 2007: 237), koska ristiriitaan johtaa kielen odottamaton rekisteri. Toisaalta ironian havaitsemisessa on olennaista ulkopuolisen tarkkailijan, lukijan, etäännytetty asema velhojen keskinäisestä kamppailusta. Toisin kuin lukija, velhot eivät itse vaikuta olevan tietoisia tilanteensa koomisuudesta – ainakaan kertoja ei kuvaa tällaista itsetarkkailua. Ironisen vaikutelman synnyssä vaikuttaa siis myös draamallinen ironia (emt.: 237). Tällöin

jännite syntyy siitä, että lukija ymmärtää velhojen tilanteesta enemmän kuin velhot itse eli havaitsee epäsuhtan heidän luulotellun arvonsa ja todellisen tärkeilevyyden välillä. Tuloksena on satiiria.

5.2 Morreion, suomennos

Esitän seuraavaksi rinnakkaisen katkelman *Shoredanin kelloissa* julkaistusta *Morreionin* suomennoksesta. Pyydän kiinnittämään huomiota erityisesti siihen, miten edellä luonnehdittu huumori toteutuu sananvalintojen rekisterin kautta. Onko kielenkäytön rekisterin ja kuvattujen tapahtumien epäsuhta kyllin samanlainen kuin lähdetekstissä?

Ildefonse ei niin vain luopunut filosofoinnistaan. ”Nyt otan esiin kaikkein perustavimman ja merkityksellisimmän kysymyksen: Mikä on ’on’? Se on taikuuden kaikkein tärkein perusta. Kukaan kunnon velho ei kysy *miksi?*, hän kysyy *miten?* *Miksi* ei johda kerrassaan mihinkään, sillä jokainen vastaus synnyttää vähintään yhden uuden kysymyksen, esimerkiksi tällä tavalla:

”Kysymys: Miksi Rhialto käyttää mustaa hattua, jossa on kultaiset tupsut ja kirkaanpunainen sulka?

”Vastaus: Koska hän haluaa komistaa ulkonäköään.

”Kysymys: Miksi hän haluaa komistaa ulkonäköään?

”Vastaus: Koska hän haluaa tovereidensa ihailevan ja kadehtivan häntä.

”Kysymys: Miksi hän haluaa ihailua?

”Vastaus: Koska hän on ihminen ja siis sosiaalinen eläin.

”Kysymys: Miksi ihminen on sosiaalinen eläin?

”Tällä tavoin kysymykset ja vastaukset jatkuvat loputtomiin. Siispä –”

Hurtiancz loikkasi tuskastuneena pystyyn, kohotti ruskean lasipallon päänsä päälle ja murskasi sen maahan. ”Riittää jo tuo sietämätön jaarittelu! Moinen lörpöttely ylittää kaikki säädyllisyyden rajat ja muuttuu suoranaiseksi kiusanteoksi.”

”Hyvä huomio”, sanoi Herark. ”Ildefonse, mitä vastaat tähän syytökseen?”

”Mieleni tekisi enemmän rangaista Hurtianczia hänen töykeydestään”, Ildefonse vastasi. ”Mutta hän tekeytyy siivottomaksi typerykseksi säästyäkseen vihaltani.”

”Silkaa [sic] valhetta!” hurjistui Hurtiancz. ”En tekeydy miksikään!”

Ildefonse kohautti olkapäitään. ”Huolimatta kaikista puutteistaan poleemikkona ja taikurina Hurtiancz on ainakin suorapuheinen.”

Hurtiancz hillitsi raivonsa. Hän sanoi: ”Kuka sinun suulaudellesi vetäisi vertoja? Mutta taikurina minä sentään lyön laudalta sinun tökeröt temppusi aivan samoin kuin Rhialto Loistava voittaa sinut reumaisessa vanhuudenheikkoudessa.”

(Äärelä 1992: 210–211)

Rekisterin ja tapahtumien välillä on toki toivottua epäsuhtaa. Repliikkien lauserakenteissa ja sananvalinnoissa on lähdetekstin tapaan korostetun muodollisia piirteitä: eikö olekin läpikotaisin kirjallista kysyä: ”Kuka sinun suulaudellesi vetäisi vertoja?” En kuitenkaan löydä tätä epäsuhtaa niin paljon kuin toivoisin. Saan tästäkin tekstistä vaikutelman itsekeskeisyytensä pauloihin langenneista hölmöläisistä, mutta hölmöläisten puheenparresta on kadonnut se sivistys ja suvereeni tyylitaju, joka tekee lähdetekstin hahmoista keikaroivia. Suomennoksen velhot vaikuttavat pikemminkin pyrkivän muodolliseen rekisteriin kuin todella saavuttavan sen. He ovat lapsellisia marisijoita, jotka eivät kiihtymykseltään kykene hienostuneempaan kuin nimittelemään toisiaan löpötteleviksi kiusaajiksi, typeryksiksi ja tökeröiksi temppuilijoiksi. Dialogista puuttuu se pintamuodollinen akrobaattinen sanailu, joka tekee lähdetekstin ironisuudesta käsin kosketeltavaksi. Velhojen kinassahan ei ole niinkään kiinnostavaa se, mitä he sanovat, vaan se, miten he sen sanovat ja millainen vaikutelma heistä sen vuoksi syntyy.

Otetaan lähempään tarkasteluun käännökset panetteluista, jotka poimin edellä esimerkeiksi sananvaihdon muodollisuudesta ja oppineisuudesta:

”Riittää jo tuo sietämätön jaarittelu! Moinen löpöttely ylittää kaikki säädyllisyyden rajat ja muuttuu suoranaiseksi kiusanteoksi.”

”Mieleni tekisi enemmän rangaista Hurtianczia hänen tøykeydestään”, Ildefonse vastasi. ”Mutta hän tekeytyy siivottomaksi typerykseksi säästyäkseen vihaltani.”

”Silkaa [sic] valhetta!” hurjistui Hurtiancz. ”En tekeydy miksikään!”

Lähdetekstissä ensimmäisen repliikin sananvalinnat ovat oikeastaan kaikki epätyypillisen abstrakteja. Suomennos taas on abstrakti oikeastaan vain kuvatessaan, miten löpöttely muuttuu kiusanteoksi ylittäessään säädyllisyyden rajat. Säädyllisyys onkin oivallisen kirja-kielinen sana kuvaamaan tapatietoista, muodollista käytöstä. Suomennoksessa lausahduksen abstraktius juontuu kuitenkin etupäässä merkitysisällöstä, riippumatta sananvalintojen sosiaalisista konnotaatioista ja konkretian tasosta. Sananvalinnat ovat yleisesti

konkreettisempia ja arkisempia kuin lähdetekstissä: oppinutta auktoriteettia uhkuvat substantiivit *inanity*, *loquacity* ja *turpitude* on suomennettu sanoilla *jaarittelu*, *lörpöttely* ja *kiusanteko*, jotka ovat paitsi lähdekielisiä vastineitaan konkreettisempia myös arkisempia. *Jaarittelu* viittaa merkityksettömään jutusteluun, siinä missä *inanity* ohittaa puhumisen teon ja ilmaisee suoraan merkityksettömyyttä; *lörpöttely* on maanläheisen leppoisa ilmaus vanhanaikaisen ja kuivakkaan *loquacityn* rinnalla; turmeltunutta halpamaisuutta merkitsevän *turpituden* kääntäminen *kiusanteoksi* taas muuttaa Hurtianczin lausahduksen jämäkästä valittavaksi.⁷

Voidaan kuvitella suomenkielisiä ilmauksia, jotka tavoittaisivat lähemmin kohdetekstin muodollisuuden ja lennokkuuden. Mahdollista olisi myös kompensoida kielten eroja lisäämällä höyryä kohdissa, joissa lähdeteksti on maltillisempi. Kyse onkin siitä, ettei suomentaja ole katsonut tarpeelliseksi tulkita Vancea tällä tavoin. Hän on kääntänyt tekstin rekisteriltään keskimääräisemmälle kielelle. Strategia lienee toiminut sankarifantasia-antologian tarkoituspäriä varten, mutta suomennos ei tunnu pyrkivän tyyllillisesti ainakaan satiiriin: suomentaja ei ole muokannut tekstiä silmiinpistävästi matalampaan rekisteriin, mutta ei ole toisaalta myöskään pyrkinyt tavoittamaan Vancen tyyliä etsimällä mahdollisimman muodollisia sananvalintoja. Tämän seurauksena velhojen sanailun komiikka jää puolitiehen. Turvallisia vaihtoehtoja olisi ollut nähdäkseni ainakin kaksi, joko tavoitella intensiivisemmin lähdetekstin korskeaa sanailua tai vaihtoehtoisesti mukauttaa teksti luontevaksi, puheenomaiseksi dialogiksi, josta muodollisella rekisterillä tempuilu on häivytetty kokonaan. Tällaisena välimuotona vuoropuhelu ei elä tavalla, jota dialogilta odottaisi.

5.3 The Last Castle, alkuteos

Kielellisen tyylin merkitys *Morreionille* käy ilmi yksinkertaisesti. Se on avoimen humoristinen kertomus, ja huumori nojaa selkeästi tietynlaiseen kielenkäyttöön. Muodollisella rekisterillä on yhtä lailla merkitystä *The Last Castlelle*, mutta sitä ei ole mahdollista arvioida humoristisuuden perusteella, koska *The Last Castlen* satiiri on surumielistä. Siinä tyyllitellyn kielenkäytön osa on tuoda esiin kertomuksessa kuvatun yhteisön jakamaa ylemmyyden

⁷ Olen käyttänyt tutkielmassa sanojen merkitysten tarkastamiseen sanakirjoja *Collins Cobuild English Dictionary*, *Longman Dictionary of Contemporary English*, *Longman Dictionary of the English Language*, *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary* ja *The Oxford English Dictionary* sekä *Kielitoimiston sanakirjaa* ja Harri Jäppisen toimittamaa *Synonyymisanakirjaa*.

tunnetta. Ironiseksi asetelman kääntää linnan asukkaiden kohtaama onnettomuus, joka osoittaa heidän arvokkuutensa kuvitelluksi. Satiirin hampaat iskevät ansaitsemattomaan ylemmyyden tunteeseen. Huumoria etsivä lukija voi korkeintaan hymähdellä sille, miten vaikeaa ihmisten on tunnustaa virheitään nurkkaan ajettuinkin.

The Last Castlen kerronta etenee pitkäjänteisyyttä vaativan korrektisti. Viipyilevyys painottaa enemmän miljöötä ja tunnelmaa kuin juonta – voisi sanoa, että Vance painottaa enemmän tapahtumisen tyyliä kuin itse tapahtumia. Tämä on sikäli omalaatuinen piirre, että *The Last Castle* sisältää myös aikansa kaupalliselle tieteiskirjallisuudelle ominaiset keskeiset elementit, kuten toiminnallisen sankarin, aseellisia konflikteja ja dystooppisen tulevaisuuden yhteiskunnan. Se on siis tyyliään lukuun ottamatta perin tavanomainen tieteiskertomus. Kerronnan hartaus ja toisaalta kuvattujen tapahtumien seikkailullisuus, usein jokseenkin moraalittomaksi yltyvä sellainen, muodostavatkin kertomukseen tärkeän jännitteen.

Pohdiskelun ja toiminnan välinen jännite löytyy tarinasta myös tapahtumien tasolla. *The Last Castle* kertoo linnoihinsa eristäytyneestä yläluokasta, jonka orjuuttamat työläiset nousevat kapinaan isäntiään vastaan. Nopeiden vastatoimien sijaan linnojen asukkaat jäävät ihmettelemään tapahtuneen odottamattomuutta ja aprikoimaan joutilaan elämänsä tuudittamina, onko kohtalolle alistuminen kannatettavaa vai sittenkin vastuun pakoilua. Työläisten kapina on menestyksekkäs, ja linnat kukistuvat toinen toisensa jälkeen. Toimeliasta päähenkilöä lukuun ottamatta aateliset päättävät, että tärkeintä heille on loppujen lopuksi arvokkuuden säilyttäminen viimeiseen saakka, merkitsi se sitten vaikka kuolemaa.

The Last Castle alkaa selonteolla linnasta, joka on ainoana säästynyt työläisten hyökkäykseltä. Kutakuinkin heti se koukkaa kuvaamaan linnan ylimmän herran, Hagedorniksi kutsutun hallitsijan, valintaan liittyvää poliittista skismaa. Kertoja viipyy Hagedorniksi ehdolla olevien aatelmien ominaisuuksissa erityisen pitkään. Tämän pitkähkön, puisevan selonteon mielekkyyttä voisi epäillä, ellei se olisi sattuva johdatus linnan yhteisön eskapistiseen tilaan. Ylimystö on menettänyt kosketuksensa ulkoiseen todellisuuteen: poliittisen kerman ansioiden ja heikkouksien punnitseminen ylittää tärkeysjärjestyksessä linnan ulkopuolella vallitsevan sotatilan, vaikka eliitin valta on jo selvästi vaakalaudalla. Vieraantuneisuuden vaikutelmaa vahvistaa kerronnan kielellinen tyyli, joka tuo asian esiin korostuneen paneutuneesti, ylevissä sanankäänteissä säästelemättä. Samoin kuin *Morreionin* velhojen keskustelussa, kieli on kontekstiinsa – sotatilaan ja katastrofin kulminoitumiseen – nähden ylimuodollista.

The office, while exerting little or no formal authority, exerted a pervasive influence, and the style of the gentleman who was Hagedorn affected everyone. For this reason the selection of Hagedorn was a matter of no small importance, subject to hundreds of considerations, and it was the rare candidate who failed to have some old solecism or gaucherie discussed with embarrassing candor. While the candidate might never take overt umbrage, friendships were inevitably sundered, rancors augmented, reputations blasted. O.C. Charle's elevation represented a compromise between two factions among the Overwheles, to which clan the privilege of selection had fallen.

The gentlemen between whom O.C. Charle represented a compromise were both highly respected, but distinguished by basically different attitudes toward existence. The first was the talented Garr of the Zumbeld family. He exemplified the traditional virtues of Castle Hagedorn: he was a notable connoisseur of essences, and he dressed with absolute savoir, with never so much as a pleat nor a twist of the characteristic Overwhele rosette awry. He combined insouciance and flair with dignity; his repartee coruscated with brilliant allusions and turns of phrase; when aroused his wit was utterly mordant. He could quote every literary work of consequence; he performed expertly upon the nine-stringed lute, and was thus in constant demand at the Viewing of Antique Tabards. He was an antiquarian of unchallenged erudition and knew the locale of every major city of Old Earth, and could discourse for hours upon the history of the ancient times. His military expertise was unparalleled at Hagedorn, and challenged only by D.K. Magdah of Castle Delora and perhaps Brusham of Tuang. Faults? Flaws? Few could be cited: over-punctilio which might be construed as waspishness; and intrepid pertinacity which could be considered ruthlessness. O.Z. Garr could never be dismissed as insipid or indecisive, and his personal courage was beyond dispute.

(Vance 2002 [1966]: 243–244)

Katkelman rekisteriin vaikuttavat sosiaaliset tekijät (Halliday 1978: 33) ovat johdonmukaisemmat kuin otteessa *Morreionista*. Kielenkäytön alana on instituution ja poliittisen tilanteen kuvaus. Kaikkitietävä kertoja kyseenalaistaa instituution senhetkiset toimijat, joista kaikki ovat hänen mukaansa syyllistyneet jonkinlaisiin erheisiin. Kyseenalaistamatta jää vain itse instituutio. Oikeastaan kertoja korostaa järjestelmän valtaa ja vaikuttaa olevan pahoillaan siitä, että hyvin organisoidun yhteiskunnan toimijat eivät kykene toimimaan sovussa. Kielenkäytön tyyppiin, kirjalliseen monologtiin, sopii se, että kerrontaa hallitsee tämä yksi näkökulma. Näiden osatekijöiden kanssa sopusoinnussa on myös kielenkäytön sävy, muodollinen ylevyys, jota voikin pitää luontevana valintana yhteiskuntajärjestelmää

glorifioivalta kertojalta. Ylevyys voidaan jälleen paikantaa pitkälti sananvalintojen muodollisuuteen, oppineisuuteen ja erottuvuuteen.

Mikä sitten tekee katkelmasta ironisen? Se mitä siitä puuttuu: ympäröivä katastrofi. Kertoja ei ota lainkaan kantaa siihen, miten sopivia hänen valitsemansa aihe ja tyyli ovat tilanteessa, jossa instituution perusta on luhistumassa. Arvokkuus luo eron linnan ihanteeksi katsotun ilmapiirin ja käytännön tilanteen välille, painottaen ihannetta käytännön kustannuksella. Näin kuvaus työntää taka-alalle lähestyvän tuhon. Kertoja koskettaa poliittisten toimijoiden heikkouksia kaunistelevasti ja kuvaa mieluummin ylevin sanankääntein henkilöiden luonteenpiirteitä ja erityiskykyjä kuin ristiriitoihin johtaneita käytännön tekoja. Keskipisteenä on linnan ylimmän herran arvovaltainen asema, ja tähän muottiin poliittisia toimijoita asetetaan. Sananvalinnat korostavat hallitsijan asemaa, mutta eivät ylistämällä sitä ylen määrin tai suorasukaisesti vaan muodollisin niukentein: yhteisön johtajan valinta on ”a matter of no small importance, subject to hundreds of considerations”. Riitoja kosketetaan näin huolitelluin sanankääntein:

– – it was the rare candidate who failed to have some old solecism or gaucherie discussed with embarrassing candor. While the candidate might never take overt umbrage, friendships were inevitably sundered, rancors augmented, reputations blasted.

Kertoja valjastaa retoriset keinot instituution palvelukseen. Ehdokkaisiin kohdistuvat ylisnat vaikuttavat ironisilta, jolloin tyylin henkevyys painottaa johtajan asemaan pyrkivien henkilöiden epätäydellisyyttä suhteessa tavoittelemaansa asemaan. Tyyllillä on siis osansa myös karakterisaatiossa, henkilöhahmojen luonnehdinnassa. Esimerkiksi O. Z. Garrin⁸ myönteisten ominaisuuksien kuvauksen kohdalla niukenteet unohtetaan ja kerronta saavuttaa lähes ylistävän sävyn. Näin lukija voi saada sellaisen vaikutelman, että Garrin kykyjä liioitellaan – ehkä niitä liioittelevat Garrin vastustajat, ehkä tämä itse: ”the talented Garr of the Zumbeld family – – dressed with absolute savoir, with never so much as a pleat nor a twist of the characteristic Overwhele rosette awry – – his repartee coruscated with brilliant allusions

⁸ Tyylin ylevyyteen tekee pienen ja omalaatuisen särön kertomuksen nimistö. Tieteiskirjallisuuden konventioiden mukaisesti nimet ovat fantastisia ja niiden tarkoitus on ilmentää sitä, ettei kertomus sijoitu omaan maailmaamme tai aikaamme. Sekä *Morreionin* että *The Last Castlen* nimissä on muistumia englannista (Claghorn), mutta ne ovat myös korostetun keksityn oloisia, oikeastaan koomisia (Garr of the Zumbeld family). Humoristisuudessaan ne voi helposti lukea ironisiksi.

and turns of the phrase”. Ironiaa voidaan lukea siitäkkin, että kertoja palaa niukenteisiin kuvatessaan Garrin kielteisiä ominaisuuksia. Luonnehdinta on melkein avoimen kärkevä: ”over-punctilio which might be construed as waspishness”. Kertojan viesti on, että jos yksittäiset ihmiset pettävätkin, järjestelmä itsessään on silti luottamuksen arvoinen.

Katkelma täyttää Toini Rahdun esittämät ironisen tulkinnan ehdot (2006: 46). Kerronta saattaa negatiiviseen valoon linnan asukkaiden piittaamattomuuden, heidän keskittymisensä yhteisönsä arvokkuuteen sen perustan ollessa vaakalaudalla. Intentionaalisuus näyttäytyy juuri hienostunutta ilmapiiriä luovassa kielenkäytössä, sillä neutraalimmassa rekisterissä lukijan huomio ei kiinnittyisi yhtä selkeästi ihanteisiin. Ironian kohteena on moraalinen ylimielisyys, jonka pauloihin linnan asukkaat ovat langenneet ylivertaisen asemansa tuudittamina; ironisoitavaksi ilmiöksi voisi nimetä ylemmydentunnon. Uhreiksi joutuvat linnan asukkaat yhteisönä. Ironian kritiikki ei kohdistu niinkään vaaleissa ehdokkaiksi asettuneisiin aatelisherroihin kuin koko järjestelmään, joka tukee epäeettiseksi osoittautunutta elämäntapaa.

Ironian välittymiselle on olennaista sen draamallinen ulottuvuus: ulkopuolisena tarkkailijana lukija ymmärtää kontekstuaalisen ristiriidan ylevän kerronnan ja kertomuksen keskipisteessä olevan väkivaltaisen konfliktin välillä, vaikka kertomuksen henkilöt tai kertoja eivät sitä huomaisikaan. *Morreionin* velhojen sanailussa merkittävässä osassa oleva sanallinen ironia puolestaan ei ole *The Last Castlen* kerronnassa samalla tavalla läsnä. Kertoja vaikuttaa todella tarkoittavan mitä sanoo: hän uskoo linnan valtakoneistoon ja puhuu siitä siksi arvokkaasti. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö kielellisellä tyyllillä tai käytetyn kielen rekisterillä olisi vaikutusta kertomuksen ironiaan. Muodollinen rekisteri vahvistaa draamallista ironiaa, koska ylevyys muodostuu paitsi kuvattujen asioiden arvokkuudesta, myös tavasta, jolla ne kerrotaan.

5.4 Viimeinen linna, suomennos

Miltä vastaava katkelma vaikuttaa *Ihmisen paluu* -kokoelmassa julkaistussa suomennoksessa? Tällä kertaa tyylin mahdollinen konventionaalistuminen ei näy rekisterin ja kuvattujen tapahtumien välisen eron kaventumisena, kuten *Morreionissa*, vaan yksinkertaisesti arvokkuuden karisemisena verrattuna lähdetekstiin.

Virkaa, joka soi haltijalleen vain lievästi tai ei lainkaan auktoriteettia, pidettiin joka tapauksessa vaikutusvallaltaan huomattavana, ja kulloinkin Hagedornina olevan aatelisherran tyyli heijastui kaikkiin toisiin linnalaisiin. Tästä syystä Hagedornin valinta ei ollut mitenkään vähäpätöinen asia vaan altis sadoille spekuloinneille, ja harva oli kandidaatti, jonka ehdokkuus ei nostanut tämän vanhoja etikettikömmähdyksiä tai tahdittomuuksia häkellyttävän suorasukaisen käsittelyn aiheiksi. Vaikka ehdokas ei suoranaisesti ehkä loukkaantunut puheista, moni ystävyysuhde rikkoutui, moni keskinäinen kauna sai paisuneet mittasuhteet, moni maine mureni. O. C. Charlen valinta syntyi Overwhelen kahden klikin tekemänä kompromissina – kyseiselle klaanille oli nimittäin langennut etuoikeus Hagedornin valinnasta.

Aatelisherrat, joiden välissä O. C. Charle edusti sovitteluratkaisua, olivat molemmat suuresti kunnioitettuja joskin perusteellisesti erilaiset suhteissaan elämän ja olemassaolon perimmäisiin kysymyksenasetteluihin. Ensimmäinen oli lahjakas Garr Zumbeldin suvusta. Hänessä henkilöityivät Hagedornin linnan perinteiset hyveet: hän oli tunnustettu esanssien tuntija ja hän pukeutui ehdottomalla tyyliä eikä vahingossakaan esiintynyt milloinkaan yksikään Overwhelen tunnusmerkillinen nauharuusuke väärillä laskoksilla, sykkyrällä tahi vinossa. Hän yhdisti huolettomuuden ja herrasmiehen tyylin täydellisellä arvokkuudella, hänen sukkelat puheenpartensa säihkyivät nerollisia miellelyhtymiä ja fraasisommitelmia ja ärsyyntyessään hän viljeli viiltäviä piikkejä. Hän pystyi siteeraamaan joka ainoaa merkittävämpää kaunokirjallista teosta, hän käsitteli taiturimaisesti yhdeksänkielistä luuttua ja oli siksi alinomaa haluttu osallistumaan Ikivanhain Aseviittain Katselmukseen. Hän oli lyömättömän tietoviisas muinaishistorioitsija, tunsu Vanhan Maan jokaisen huomattavamman kaupungin sijainnin ja pystyi luennoimaan tuntikausia muinaisaikojen historiasta. Hänen sotilastaidoilleen ei Hagedornissa ollut vertaa, ja ne pystyi haastamaan koitokseen ainoastaan Deloran linnan D. K. Magdah, kenties myös Tuangin Brusham. Vikojako? Heikkouksia? Vain hyvin harva osattiin mainita: yletön pikkutarkkuus, joka oli helppo tulkita taipumukseksi turhaan ärhäköintiin, urhea peräänantamattomuus, joka voitiin tulkita häikäilemättömyydeksi. O. Z. Garria ei voinut missään mielessä moittia epätietoiseksi eikä päättämättömäksi, eikä hänen rohkeuttaan käynyt kenenkään kiistäminen.

(Rosvall 1999: 166–167)

Tällä kertaa Vancen tyyli vaikuttaa suomeksikin johdonmukaisesti muodolliselta. Ei voida ainakaan sanoa, että suomentaja olisi valinnut virtaviivaistavaa lähestymistapaa *Morreionin* suomentajan tapaan. Katkelmassa on runsaasti ilmauksia, jotka poikkeavat tyypillisestä

kielenkäytöstä nimenomaan huolitellulla muodollisuudellaan. Aatelisherrat ovat ”perusteellisesti erilaiset suhteissaan elämän ja olemassaolon perimmäisiin kysymyksenasetteluihin” ja ”sukkelat puheenparret” säihkyvät ”nerollisia miellelyhtymiä ja fraasisommitelmia”. Muodollista ylevyyttä voidaan paikantaa siten niin sananvalintoihin kuin lauserakenteisiin.

Käännöksessä on runsaasti lainasanoja, jotka sijoittuvat luontevasti muodolliseen rekisteriin, sellaisia kuten *auktoriteetti*, *esanssi*, *kandidaatti* ja *kompromissi*. Juuri näille ilmauksille lähdeteksti tarjoaa niin sanotun suoran stimuluksen (Tirkkonen-Condit 2005: 123), koska sanat muistuttavat muodoltaan toisiaan molemmissa kielissä (esim. *auktoriteetti/authority*). Lisäksi suomentaja on käyttänyt katkelmassa sellaisiakin lainasanoja, joille lähdeteksti ei tarjoa suoraa stimulusta: *klikki (faction)*, *spekulointi (consideration)*. Tästä voidaan päätellä, että hän on halunnut säilyttää sananvalintojen muodollisen rekisterin, olisihan luetelluille sanoille ollut tarjolla yleisempiäkin vaihtoehtoja.

Analyttinen silmäys silti paljastaa, että monien sananvalintojen osalta esimerkkikatkelma on kuin onkin konventionaalistunut. *Spekuloinnin* kaltaiset sivistyssanat eivät oikeastaan ole tekstin tyylin kannalta ratkaisevimpia yksityiskohtia, sillä ne ovat konventioiden mukaisia hyvin monissa muissakin rekistereissä kuin muodollisessa – jotkut sivistyssanat, kuten juuri *spekulointi*, vaikuttavat yleistyvän erikoiskielten ulkopuolelle siten, että niitä voidaan käyttää hyvin vaihtelevissa konteksteissa ilman vahvaa yhdistymistä muodollisuuteen. Huomion arvoista on, että katkelman suomennos on konventionaalistunut juuri niissä kohdin, joissa lähdetekstin sananvalinnat poikkeavat erityisen paljon yleiskielestä. Tämä on muodollisen rekisterin kannalta kohtalokasta, sillä sosiaalista rekisteriä voidaan luonnollisesti rakentaa tehokkaimmin sanoilla, jotka yhdistyvät vain tiettyihin sosiaalisiin tunnuspiirteisiin, tässä tapauksessa yläluokkaiseen elämäntyyliin. Katsotaan erikseen kohtaa, jonka lähdetekstiä tarkastellessani poimin esimerkiksi huolitellusta kielenkäytöstä:

– – harva oli kandidaatti, jonka ehdokkuus ei nostanut tämän vanhoja etiketti-kömmähdyksiä tai tahdittomuuksia häkellyttävän suorasukaisen käsittelyn aiheiksi. Vaikka ehdokas ei suoranaisesti ehkä loukkaantunut puheista, moni ystävyysuhde rikkoutui, moni keskinäinen kauna sai paisuneet mittasuhteet, moni maine mureni.

Mielestäni otteessa korostuu muodollisuuden kankea ulottuvuus ylevyyden kustannuksella. En puutu siihen, johtuuko se osaksi lauserakenteista, mutta ainakin se johtuu tiettyjen sanojen konventionaalistumisesta suhteessa lähdetekstiin. *Solecism* on käännetty *etiketti-kömmähdykseksi*, jonka perusosa *kömmähdys* on kaukana lähdetekstin ilmauksen juhlallisuudesta. Samoin *paisuneet mittasuhteet*, *rikkoutuminen* ja *suoranainen loukkaantuminen* kielivät tavanomaisemmasta rekisteristä kuin lähdetekstin vastineet *to augment*, *to sunder* ja *to take overt umbrage*. Lähdetekstin ilmaukset eivät kuulu tavalliseen, päivittäiseen kielenkäyttöön, toisin kuin niille valitut suomennokset. Yksittäisten sananvalintojen tasolla menetetään abstrakteja vivahteitakin: *candorin* denotaatiot viittaavat paitsi suorasukaisuuteen ja rohkeuteen, myös puhdassydämyyteen ja puolueettomuuteen, kun *suorasukaisuus* voisi olla englanniksi yhtä lailla pelkkä *frankness*. Toisaalta jotkin suomennoksen ilmaukset kuitenkin tavoittavat lähdetekstin rekisterin: *kandidaatti* on muodollinen suomennos sanalle *candidate* verrattuna tavanomaiseen *ehdokkaaseen*, ja *keskinäinen kauna* olisi voinut kääntyä yksitotistemmin vaikkapa *riidaksi*. Myös *tahdittomuus* sanan *gaucherie* suomennoksena säilyttää muodollisen rekisterin, vaikka senkin kantasana on suhteellisen tavanomainen *tahti*, kun lähdekielisellä ilmauksella puolestaan on englannissa erottuvampi muoto.

The Last Castlen suomentaja tuskin yllättyisi tiedosta, että kuvatun kaltaiset käännösratkaisut konventionaalistavat tekstiä. Hän on nimittäin monin paikoin vastannutkin sananvalinnan haasteisiin lisäämällä tavallisiin sanoihin määritteitä, jolloin niiden merkitys on täsmentynyt lähemmäs lähdetekstin ilmauksen omintakeisempaa merkitystä. Usein hän on käyttänyt tähän yhdyssanoja. Tällaisia ilmauksia ovat *mielleyhtymä* (*allusion*), *pikkutarkkuus* (*punctilio*), *sukkelat puheenparret* (*repartee*), *tapatyyl* (*flair*) ja *tyylitaju* (*savoir*). Kuten kerroin luvussa 3.3, näin tavataan ehkäistä sanastollista yksinkertaistumista. Yhdyssanoilla ja useamman sanan fraaseilla onkin toki mahdollista tarkentaa erityisesti sanojen denotaatioita, mutta ne eivät auta ehkäisemään tyylillistä konventionaalistumista. Kahdesta yleisestä sanasta koostuva yhdyssana (*tyyli+taju*) ei vastaa esteettiseltä muodoltaan yksiosaista erikoisempaa sanaa (*flair*), jolloin rekisteriä rakentava verbaliikka jää teholtaan vaimeaksi.

Tietysti on hyvä muistaa, ettei sanasanainen vastaavuus kielten välillä ole ylipäänsä mahdollista. Olen kuitenkin kiinnostunut juuri siitä, missä määrin tyylillistä vastaavuutta on mahdollista tavoitella. Analyysini on suhteellisen pikkutarkkaa yksittäisten sanojen tarkastelua, koska suurpiirteisempi erittely vesittäisi edellytyksiä kartoittaa sananvalinnan

mahdollisuuksia. *The Last Castlen* tapauksessa temaattisesti keskeinen ideaalin painotus käytännön kustannuksella välittyy suomennoksesta sitä heikommin, mitä vähemmän sananvalinnat vastaavat lähdetekstiä ja mitä vähemmän menetettyjä tyylipiirteitä on kompensoitu. Myös tyylin kautta välittyvä karakterisaatio, tympeä kuva taidoillaan koreilevista poliitikoista, jää vajaaksi, elleivät kehuvat sanankäänteet saavuta ylikehümisen vaikutelmaa ja muodolliset niukenteet alleviivaa sarkastisesti henkilöiden heikkouksia.

5.5 Rekisteri ja konnotaatiot

Tässä luvussa ryhdyn käymään tarkemmin läpi sananvalintojen vaikutuksia lähde- ja kohdetekstikatkelmien muodolliseen rekisteriin. Ensin käsittelen sanojen konnotaatioita. Olen jakanut huomioni konnotaatioista kolmeen luokkaan, joista ensimmäinen käsittelee sanojen oppineisuutta, toinen muodollisuutta ja kolmas erottuvuutta.

5.5.1 Oppineisuus

Niin sanotut sivistyssanat ovat malliesimerkki sanoista, joilla on muodollisia konnotaatioita. Sivistyssanat on usein tuotu kieleen alun perin oppineiden erikoisalojen käyttöön, mikä selittää niiden muodollistavan vaikutuksen. Ne ovat lähes aina internationalismeja eli ne vastaavat toisiaan muodoltaan ja merkitykseltään monessa kielessä. (Hiidenmaa 2003: 97; Sajavaara 1989: 74.) Englannille ja suomelle yhteiset internationalismit ovat suhteellisen tuoreita lainasanoja, joiden merkitys ei ole vielä ehtinyt muuttua suuresti alkuperäisestä merkityksestä tai joiden kehitys on ollut samansuuntaista sekä lähde- että kohdekielessä. Tämän vuoksi internationalismeille löytyy usein niin sanottu suora käännösvastine.

Lähdeteksteistä suoran stimuluksen saaneita sivistysinternationalismeja ovat kohdetekstikatkelmissa *auktoriteetti* (*authority*), *kandidaatti* (*candidate*), *kompromissi* (*compromise*), *poleemikko* (*polemicist*) ja *sosiaalinen* (*social*). Sanaparit vastaavat toisiaan niin, että niistä välittyy sekä kohde- että lähdetekstiin samanlainen oppineisuutta osoittava vaikutelma – tai kertomusten ironian huomioon ottaen pyrkimys oppineisuuden osoittamiseen. Sivistysinternationalismit ovat kääntäjälle helppo keino luoda muodollista rekisteriä, koska ne ovat yhteistä kieltenvälistä perimää ja toimivat siten suhteellisen samalla tavoin eri kielissä.

Mainitsin jo *The Last Castlen* yleiskatsauksen yhteydessä sivistyssanoja, joihin kääntäjä on päätenyt omin neuvoin ilman lähdetekstin stimulusta (luku 5.4). Tällaisia ovat *filosofointi* (ei vastinetta), *klikki* (*faction*) ja *spekulaatio* (*consideration*). Sanoja on käytetty muulla tavoin tyyllillisesti erottuvien englanninkielisten sanojen vastineina, luultavasti kompensaaion hengessä: tyyllillisesti tyydyttävimmältä vastineelta on vaikuttanut internationalismi, joka tuo tekstiin muodollisuutta. Selkeimmin kompensoinnilta vaikuttaa *spekulaatio*, jonka lähdekielinen vastine *consideration* ei ole englannissa harvinainen, joskin kontekstissaan muodollinen. Sivistysinternationalismi kompensoi lähdekielisen ilmauksen muodollisuutta myös lauseessa ”Ildefonse ei niin vain luopunut filosofoinnistaan”, joka kuuluu lähdetekstissä ”Ildefonse was not so easily diverted”. *To be diverted* -fraasin muodollisuus ei välity tavanomaisessa verbissä *luopua*, mutta sivistynyt internationalismi *filosofointi* tuo lauseeseen hitusen samanlaista humoristista muodollisuutta – Ildefonsen pohdintaan viitataan ikään kuin se olisi kovin syvällistäkin.

Kun harjoitetaan tällaista kompensointia, on hyvä pitää mielessä, että sivistyssanat ja internationalismit ovat suomen kielessä usein erottuvampia kuin englannissa. Suomessa internationalismeja on perinteisesti suositeltu välttämään ja niiden tilalle on kehitetty suomen perinteisiin sanastollisiin juuriin sopivia ilmauksia (Sajavaara 1989: 66–67). Voidaan väittää, että tästä syystä moni internationalismi ei ole kytkeytynyt suomen rakenteisiin ja sanastoon samalla tavoin kuin englannissa (Korpela 2007) ja siten niiden ilmiasu on suomessa suhteellisesti vieraampi. Esimerkiksi *kandidaatin* sijaan suomalaiset puhuvat tavallisesti *ehdokkaasta*, kun taas englannissa sama ilmaistaan yleisesti internationalismilla *candidate*. Hyvällä syyllä voidaankin todeta, että jotkut internationalismit, kuten *kandidaatti*, ovat suomessa erottuvia ja siksi vaikutukseltaan vieraannuttavia. Tästä voidaan ottaa esimerkiksi *Morreionissa* esiintyvä *tekeytyminen* (*to simulate*), jonka kääntäminen *simuloimiseksi* olisi ollut paitsi semanttisesti uhkarohkeaa (suomeksi simuloinnin suorittavat tyypillisesti koneet, eivät henkilöt) myös anakronistista, sillä sanan konnotaatiot ovat suomessa yksiselitteisemmin teknologiset, mikä sopii kehnosti *Morreionin* miljööseen. Suomentajat näyttävätkin käyttäneen internationalismeja sopivasti, antamatta vieraannuttavan vaikutelman muodostua kohtuuttoman vahvaksi.

5.5.2 Muodollisuus

Muodollista rekisteriä rakentavat merkittävältä osin myös konnotaatioiltaan muodolliset ilmaukset. Muodollisten ilmausten toimiminen muodollisen rekisterin rakennuspalikoina saattaa ensisilmäyksellä vaikuttaa epäselvältä käsitteiden erottelulta ja tautologialta – ainakin se vaikutti minusta aluksi sellaiselta. Selittääkö se mitään, että muodollisista ilmauksista seuraa muodollinen rekisteri? Kummempaa selitystä en kuitenkaan löytänyt. Jotkin sanat ovat konnotaatioidensa puolesta juurikin muodollisia, koska ne on totuttu yhdistämään muodollisiin puhetilanteisiin; sanan ominaisuuksista tähän ei luultavasti syytä löydy. Halliday pitää tätä itsestään selvänä seikkana, jota täytyy pitää rekistereihin liittyvässä tutkimuksessa pikemminkin lähtökohtana kuin tutkimuskohteena (1978: 32).

Kohdetekstikatkelmissa on jonkin verran ilmauksia, jotka säilyttävät lähdetekstin vastineen muodolliset konnotaatiot. *Peräänantamattomuus pertinacityn* suomennoksena välittää hyvin lähdekieliseen sananvalintaan sisältyvän arvokkaan sitkeyden, ja samalla se on vaikkapa *sisua* muodollisempi sananvalinta. Samoin *hyve (virtue)* ja *henkilöityä (to exemplify)* vastaavat lähdetekstin ilmausten rekisteriä. Myös *ottaa esiin* on muodollisissa tilanteissa käypä joskin tavanomainen vastine verbille *to propound*. Luovuutta henkii käännösratkaisu *suulaus*, johon liittyy samansuuntaisia humoristisia konnotaatioita kuin lähdetekstin ilmaukseen *volubility*. Löydän kohdetekstikatkelmista jokusen kompensoivankin ratkaisun. *To quote* on käännetty *siteeraamiseksi* tavanomaisemman *lainaamisen* sijaan, ja *over-punctilion* vastine *yletön pikkutarkkuus* puolestaan kompensoi pääsanansa tavanomaisuutta muodollisella määritteellä *yletön*. *Attitudes toward existence* on löytänyt niinkin formaalin suomenkielisen olomuodon kuin *suhteet elämän ja olemassaolon perimmäisiin kysymyksenasetteluihin*, jossa korvataan muodollisuudella se mikä ytimekkyudessa menetetään.

Edellisten ilmausten vastapainoksi kohdetekstikatkelmissa on suurempi määrä muodollisia ja kirjallisia ilmauksia, jotka ovat saaneet vastineekseen rekisteriltään arkisemman ilmauksen. Näitä konventionaalistavia sananvalintoja on sen verran runsaasti, että ne kannattaa esittää listana. Sanojen rekisteripiirteitä pikkutarkasti listaava *Longman Dictionary of Contemporary English* luokittelee jokaisen seuraavista englanninkielisistä ilmauksista joko muodolliseksi tai kirjalliseksi. Voitaisiinko samaa sanoa suomenkielisistä vastineista?

to augment → saada paisuneet mittasuhteet
to cite → mainita
to coruscate → säihkyä
falsity → valhe
insouciance → huolettomuus
to lead to stultification → olla johtamatta mihinkään
locale → sijainti
loquacity → lörpöttely
to pass beyond the scope of → ylittää kaikki rajat
to pass over the verge of → muuttua suoranaiseksi
rancor → keskinäinen kauna
savoir → tyyliäjä
to simulate → tekeytyä
solecism → etikettikömmähdytys
to sunder → rikkoutua
to take umbrage → loukkaantua
turpitude → kiusanteko
verity → kysymys

Lähdetekstien ja kohdetekstien ilmausten välillä näyttää olevan epäsuhta, joka käy ilmi kuvittelemalla sekä lähde- että kohdekieliset ilmaukset epämuodolliseen rekisteriin. Suomenkielisiä vastineita ei välttämättä käytetä kovin arkisessa rekisterissä (*mainita, keskinäinen kauna, säihkyä, sijainti, rikkoutua*), mutta ne istuvat kyllä tavalliseen kahvipöytäkeskusteluun. Englanninkielisiä ilmauksia taas ei välttämättä odottaisi tavallisessa kahvipöydässä kuulevansa (*to cite, to coruscate, rancor, locale, to sunder*), epämuodollisemmasta rekisteristä puhumattakaan.

Suomennosten sananvalintojen rekisteri näyttää siis konventionaalistuneen. Muodollisten käänkösvastineiden keksiminen ei edes vaikuta helpolta – miten esimerkiksi itsevarmaa, hitusen ylimielistäkin huolettomuutta merkitsevän *insouciance*n kääntäisi muodollisella vastineella? Sanan merkityksestä johtunee, että valinnanvaraa tuntuu riittävän lähinnä rekisterin epämuodollisessa päässä, sellaisia kuin *rentous, reteys* ja *rempseys* (joiden pelkkä ilmaiseminen nominaalituksina tuntuu jokseenkin epäluontevalta). Muodollisempia vastineita voisivat olla vaikkapa *ilomielisyys* ja *kopeus*. Nekin tosin painottavat eri puolia *insouciance*n merkityskentästä ja molemmilla on kielteisiä konnotaatioita, jotka eivät sovi

kontekstiin, jossa O. Z. Garria kuvataan korostetun myönteisin sanankääntein. Ilmausten konventionaalistumisen välttäminen vaikuttaakin olevan sen verran vaikeaa, että menetettäviä piirteitä on paras kompensoida.

5.5.3 Erottuvuus

Viimeisen konnotaatioiden luokan olen nimittänyt ”erottuvuudeksi”. Tällaiset sanat ovat vierasperäisiä, vanhahtavia tai synonyymipesyeensä⁹ erikoisimpia jäseniä. Niiden ei tarvitse olla taajuudeltaan alhaisia, vaikka ne usein ovatkin – kutsun taajuudeltaan alhaisia ilmauksia ”poikkeaviksi” ja käsittelen niitä myöhemmin. Tässä sanan erottuvuus seuraa sen muodosta itsestään, esiintymistaajuudesta riippumatta. Vaikkapa tahdittomuutta merkitsevä *gaucherie* on poikkeavakin sana (15 osumaa *Time Magazine* -korpuksessa), mutta lisäksi se erottuu vieraalla ulkomuodollaan samalla tavalla kuin internationalismit. Luen samankaltaisiksi erottuviksi ilmauksiksi lähdetekstikatkelmien sanat *decrepitude*, *essence*, *flair*, *inanity*, *insouciance*, *pleat*, *plume*, *repartee*, *rheumy*, *scarlet*, *semblance*, *swinish*, *tassel* ja *waspishness*. Joidenkin sanojen erottuvuus on kiinni kontekstista: *essencea* käytetään *The Last Castlessa* nimityksenä viinintapaisille arvostetuille juomille, mikä tekee siitä kontekstissaan erottuvan ilmauksen. Samalla tavalla esimerkiksi *rheumy* ja *semblance* kiinnittävät huomiota *Morreionin* kiihkeässä sananvaihdossa, jossa kielenkäytön ala ja tyyppi tuntuisivat edellyttävän paremmin suulliseen riitelyyn sopivia ilmauksia.

Koen mainitun kaltaiset erottuvat sanat olennaiseksi osaksi Vancen tyyliä, vaikka niistä jokainen ei valtavan muodollinen olisikaan. Erottuvilla sanoilla on retorista tehoa, joka rakentaa osaltaan lähdetekstien rekisteriä. Erottuvuudesta johtuvien konnotaatioiden määrittelemineen tarkemmin on kuitenkin vaikeaa, koska nähdäkseni kyse on pitkälti kunkin kielenkäyttäjän omista assosiaatioista. Saattaisin esimerkiksi lähestyä näitä sanoja eri tavalla, jos englantia olisi äidinkieleni. Silloin en ehkä pitäisi kaikkia yllä listaamiani sanoja kovin erottuvina tai saattaisin nostaa esiin joitakin toisia sanoja. Koska äidinkieleni on suomi, minun on luettava Vancen alkuperäistekstejä vieraalla kielellä ja tulkittava sanojen konnotaatiota sen mukaisesti. Siksi pystynkin käsittelemään paremmin sitä puolta, vaikuttavatko mainittujen sanojen suomenkieliset vastineet minusta yhtä erottuvilta.

⁹ Synonymiaa ja käännössuomea tutkinut Jarmo Jantunen tarkoittaa synonyymipesyeellä synonyymien joukkoa, josta kääntäjä valitsee sopivan vastineen lähdekielen ilmaisulle (2004: 3).

Tämä johtaa toiseen vaikeaan kysymykseen. Kun kielet joka tapauksessa rakentuvat eri tavoin, onko vaikkapa *scarletin* kaltaiselle erottuvalle sanalle edes mahdollista löytää samoja vaikutelmia herättävä vastine suomesta? *Scarlet* on käännetty kohdetekstikatkelmassa *kirkkaanpunaiseksi*. Tämä yhdyssana koostuu kahdesta sanasta, joista kumpikaan ei ole *scarletin* tapaan erottuva. Voidaan väittää, että tästä syystä näillä saman denotaation ilmaisevilla sanoilla on eri kielillä erilainen konnotatiivinen vaikutus, eikä kohdetekstin vastine rakenna muodollista rekisteriä. Toisaalta: voidaanko erottuvampaa vastinetta vaatiakaan? *Helakanpunainen* olisi erottuvampi, mutta siinäkin tapauksessa värille ei olisi yhtä omaa sanaansa – kyse ei olisi omasta väristään, *scarletista*, vaan yhdestä tavanomaisen punaisen esiintymismuodosta. Jos suomessa ei yksinkertaisesti ole omaa sanaa *scarletille*, ei voida puhua käänösprosessin aiheuttamasta konventionaalistumisesta (ks. luku 3.2). Kääntäjän kannattaa näin ollen kompensoida menetys toisaalla.

Muutama mainituista ilmauksista on saanut ilmeikkään tai muodollisen vastineen: *gaucherie* → *tahdittomuus*, *pleat* → *laskos*, *repartee* → *sukkelat puheenparret* ja *waspishness* → *ärhäköinti* osuvat rekisteriin kukin omalla tavallaan. *Yltiöpäinen* on mainio sana kuvaamaan O. Z. Garrin ”yltiöpäisiä kielikuvia ja miellelyhtymiä”, parempi kuin vaikkapa mahdollinen mutta steriili internationalismi *eksessiivinen*. Omanlainen käänösratkaisunsa puolestaan on *reumainen* (*rheumy*). Vastinetta ei voida lääketieteellisestä alkuperästään huolimatta pitää kovin muodollisena eikä denotatiivisesti tarkkanakaan, jos lähdetekstin ilmaisu ymmärretään viittaukseksi vanhuuden mukanaan tuomaan sairaalloisuuteen reumatismin sijaan. Erottuvuutensa vuoksi se kuitenkin sopii peräänkuuluttamaani tyyliä painottavaan kääntämiseen.

Kohdeteksteissä on myös joitakin ilmauksia, jotka voidaan laskea erottuvuudella kompensoinniksi: *faction* on suomennettu vierasperäiseksi *klikiksi* ja *twist* ekspressiivisellä vastineella *olla sykkyrällä*. Lähdetekstin adjektiivin *brilliant* olisi hyvin voinut kääntää internationalismilla *briljantti*, mutta kääntäjä on päätenyt vanhahtavaan (Rintala 1980: 306) possessiiviseen adjektiiviin *nerollinen*. *Nerollista* käytetään uskoakseni nykyään erityisesti kielellistä tai taiteellista kykyä kuvattaessa, joten sananvalinta sopii kuvaamaan Garrin ”sukkelaa puheenpartta”. Samantapaiseen vanhahtavaan ilmaukseen suomentaja on päätenyt kuvaillessaan Rhialto Loistavan halua kohentaa ulkonäköään: tämä tahtoo *komistaa* sitä. Lähdekielinen ilmaus *to improve* ei ole järin epätavallinen muodollisuudestaan huolimatta, joten myös tässä on kyse tyylillisestä kompensatiosta.

Toisaalta jälleen iso osa erottuvista sananvalinnoista on saanut konventionaalistavan käännösvastineen. Mainitun *kirkkaanpunaisen* (*scarlet*) lisäksi tällaisia ovat *decrepitude* → *vanhuudenheikkous*, *flair* → *tyylitaju*, *inanity* → *jaarittelu*, *over-punctilio* → *yletön pikkutarkkuus*, *plume* → *sulka*, *semblance* → *ulkonäkö*, *swinish* → *siivoton* ja *tassel* → *tupsu*. Käsitellen osaa sanoista toisaalla; tässä keskityn mielenkiintoiseen tapaukseen *siivoton*. *Swinish* on denotaatioiltaan käännösratkaisua alatyylisempi, mutta konnotaatioiltaan se on ylevämpi: *swinish* on nykykielessä sen verran harvinainen sana, että sen käyttäjä etäännyttää itsensä melko kauas alatyylisestä ilmaisusta vaikka saa samalla esitettyä karkean loukkauksen. Kun Ildefonse esittää, että Hurtiancz ”simulates a swinish stupidity”, hän etäännyttää itsensä jopa lausumastaan loukkauksestakin ilmaisemalla, että Hurtiancz ainoastaan ”tekeytyy” tällä tavoin siivottomaksi. Loukkauksen kahteen äärimmäisyyteen, kohteliaisuuteen ja karkeuteen, samanaikaisesti yltävä luonne ei tule samalla tavalla ilmi neutraalista *siivottomuudesta*.

Sivuhuomautuksena voidaan mainita, että suomentajat eivät ole ammentaneet erottuvia sanoja murteista vaan pitäytyneet yleiskielessä. Murteet olisivat toki oiva lähde ekspressiivisille ilmauksille. Toisaalta murre sanoilla höystetyn Vancen kertomusten miljöö saattaisi siirtyä epätoivottavalla tavalla murteen käyttösijoille lukijoiden mielissä. Murteisiin liittyy myös monesti lämminhenkinen sävy, joka ei välttämättä hyvin muodolliseen rekisteriin. Näin ollen yleiskielessä pitäytyminen lienee viisas valinta.

5.6 Rekisteri ja denotaatiot

Selitän seuraavaksi, mitkä katkelmien sananvalintojen denotaatiot rakentavat lähdetekstien muodollista rekisteriä ja miten nämä piirteet näkyvät suomennoskatkelmissa. Denotaatioilla on konnotaatioita vähemmän painoarvoa pintamuodollisen rekisterin rakentamisessa, koska pintamuodollisuudessa on kyse vaikutelmista tarkkojen merkitysten sijaan. Seuraavassa kuitenkin näytän, millaisia vaikutuksia denotaatioilla voi olla. Olen jakanut huomioni kolmeen luokkaan, joista ensimmäinen käsittelee sanojen käsitteellisyyttä, toinen intensiteettiä ja kolmas täsmällisyyden vaikutusta rekisteriin.

5.6.1 Käsitteellisyys

Sanojen käsitteellisyyden taso on yksi selkeimmistä eroista muodollisten ja epämuodollisten rekistereiden välillä. Abstraktit denotaatiot yhdistyvät tyypillisesti muodolliseen rekisteriin, konkreettiset puolestaan epämuodolliseen rekisteriin. Heylighenia ja Dewaelea tulkiten tämä johtuu siitä, että abstrakteihin ilmauksiin on paketoitu suurempi määrä informaatiota, jolloin niiden käyttäminen on tarkoituksenmukaista muodollisuutta edellyttävissä tilanteissa (1999: 4–5). Abstrakteilla ilmauksilla tarkoitan tässä sanoja, joiden denotaatio viittaa sosiaalisen tai psykologisen tason ilmiöihin (Leech & Short 1981: 84). Läheskään kaikki abstrakteihin ilmiöihin viittaavat sanat eivät ole rekisteriltään leimallisesti muodollisia (vaikkapa *raha*), koska ne viittaavat vahvasti myös konkreettisiin asioihin. Tässä yhteydessä kannattaakin luokitella abstrakteiksi ainoastaan ilmaukset, joilla on käsitteellisten denotaatioidensa lisäksi vain löyhä viittaussuhde konkreettisiin asioihin. Ohitan nyt myös konnotaatioiden yhteydessä luvussa 5.5.1 käsitellyt sivistyssanat, koska ne eivät määritelmällisesti juuri eroa käsitteellisyyden tasoltaan lähde- ja kohdekielen välillä.

Vertaamalla lähdetekstikatkelmien abstrakteja ilmauksia kohdetekstikatkelmien vastineisiin huomaa, että useimmat abstraktit ilmaukset, joita ei ylipäänsä löydy montaa, ovat saaneet vastineekseen konkreettisemmän ilmauksen. Tällöin sananvalinta ei vastaa lähdetekstiä kuin konkreettisilta denotaatioiltaan, mikä vaikuttaa rekisteriin konventionaalistavasti. Ratkaisut usein silti ajavat asiansa – ja ovat oletettavasti sen vuoksi yleisiä – sillä konkreettisen denotatiivisen osuvuutensa ansiosta ne toimivat kontekstissa. Samalla ne kuitenkin jättävät sanan persoonallisimman osan pois, mikä on Vancen tapauksessa kohtalokasta. Havainnollinen esimerkki löytyy *Morreionista*, jossa Ildefonsen puheenvuoroon viitataan lähdetekstissä sanalla *inanity*. Sana on synonyymi hölmöydelle (*silly*), mutta samalla se on rekisteriltään muodollinen ja viittaa abstraktiin merkityksettömyyteen sinänsä pelkän yksilön hölmöyden sijaan. Kohdetekstin vastine *jaarittelu* taas on konkreettisempi: *jaarittelu* viittaa suoraan puhumisen aktiin, ei niinkään merkityksettömyyteen itseensä. Samalla se merkitsee myös jutustelun kaltaista aktiviteettia, kun *inanity* ei tuo ilmi, käykö joutavuus ilmi jutustellen vai muulla tavoin. Suomenoksen sananvalinta on siis lähdetekstin vastinetta arkisempi.

Samanlainen konkretiaero on sanoissa *kiusanteko* (*turpitude* – ks. luku 5.2), *kysymys* (*verity*), *suorasukainen* (*candor* – ks. luku 5.4) ja *valhe* (*falsity*). Kaikki nämä vastineet ovat siinä mielessä moitteettomia, että ne ilmaisevat lähdetekstin ilmausten perusdenotaation, mutta

samalla ne sivuuttavat lähdetekstin sanan abstraktin vivahteen. Vaikkapa *kysymys* sopii sinänsä hyvin kontekstiinsa ("otan esiin kaikkein perustavimman ja merkityksellisimmän kysymyksen"), mutta lähdetekstin *verity* viittaa totuuteen ja perustavaan tosiasiaan, mitä sana *kysymys* ei tee. Lisäksi lähdetekstissä tulee hetkeä myöhemmin vastaan sana *question*, joka on käännetty myös *kysymykseksi*, jolloin molempien lähdetekstin ilmausten suomentaminen *kysymykseksi* köyhdyttää tekstin sanastollista vaihtelua. Olisiko ensimmäisen *kysymyksen* voinut yksinkertaisesti korvata *totuudella*? Silloinkin olisi menetetty *verityn* muodollisena sanana mukanaan tuoma rekisteriä rakentava vaikutus.

Falsity puolestaan on totuuden vastakohta, epätotta olemista. Ilmauksen suomentaminen *valheeksi* riisuu siitä näin ollen sen käsitteellisen ulottuvuuden, sillä *valhe* viittaa jälleen kerran pikemminkin epätoden asian kertomiseen, puhumisen aktiin, kuin asian itsensä epätotuudellisuuteen. Kontekstissaan ("Silkkää valhetta!") ilmauksen olisikin voinut suomentaa esimerkiksi kankeudellaan huomiota herättävään mutta abstraktimpaan muotoon "Silkkää valheellisuutta!". Myös "Silkkää sepitettä!" olisi tavoittanut lähdetekstin merkityksen tarkemmin, jos epätarkoituksenmukaisen leikkisältä vaikuttavan alkusoinnun ei anneta haitata.

Entä ovatko suomentajat kompensoineet abstraktiuden menetystä käyttämällä konkreettisten sanojen vastineina abstrakteja sanoja? Eivät juuri lainkaan. Tällaiseksi voidaan lukea ainoastaan *säädylisyys*, jota vastaa lähdetekstissä *nuisance*: käännösratkaisu viittaa etikettiin noudattamiseen sisältyviin velvollisuuksiin, kun taas lähdetekstin riesaa ja hankaluutta merkitsevä ilmaus jättää yksilöimättä kontekstiksi juuri tapasääntöjä. Nähdäkseni abstraktit ilmaukset ovat huono kompensointiväline, koska niitä on vaikeaa sovittaa alun perin konkreettisempien ilmausten vastineiksi juuri tätä konkreettista merkitystä muuttamatta. Voidaan ajatella, että jos konkreettinen merkitys on usein kivijalka, jonka päälle käsitteelliset vivahteet rakentuvat, pelkkä kivijalka seisoo yksinäänkin, mutta vivahteiden kasaaminen ilmaan on mahdotonta. Tästä syystä muutos näyttäisi tapahtuvan helpommin abstraktista konkreettiseen kuin konkreettisesta abstraktiin.

5.6.2 Intensiteetti

Toinen, joskin jo suhteellisesti vähämerkityksisempi denotaatioiden konventionaalistumiseen liittyvä piirre on sanojen intensiteetti. Intensiteetillä tarkoitan voimakkuutta, jolla sana kuvaa tarkoitettaan. Voimakkaan ilmaisun kääntäminen miedommalla ilmaisulla johtaa rekisterin konventionaalistumiseen. Ilmiö ei ole yksinomaan muodollisen rekisterin ongelma, sillä kaikissa rekistereissä käytetään voimakkaita ilmauksia – äärimmäisten ilmausten miedontuminen ei tarkoita muuta kuin rekisterin keskinkertaistumista. Kuten käsitteellisillä ilmaisuillakin, voimakkailla ilmaisuilla voidaan kuitenkin ilmaista nyansseiltaan tarkkoja merkityksiä, mikä rakentaa muodollista rekisteriä. Tärkeitä ovat myös luvussa 2.3 mainitut ylvästä vaikutelmaa luovat retoriset keinot, jotka voivat kärsiä ilmausten intensiteetin lieventyessä. Intensiivisen ilmauksen valinnut puhuja tahtoo mitä luultavimmin tuoda esiin näkökulman, jolle neutraalimpi ilmaus ei tekisi oikeutta.

Esimerkiksi O. Z. Garrin luonteenlaadun kuvauksen retorinen teho pienenee sananvalinnan intensiteetin laskun seurauksena. Lähdetekstissä Garria kuvataan käsitteen *insipid* vastakohtaksi, ja suomennoksessa vastaavassa kohdassa käytetään sanaa *epätietoinen*: ”O. Z. Garria ei voinut missään mielessä moittia epätietoiseksi eikä päättämättömäksi”. Suomennoksen sananvalintakin kuvaa kyllä Garrin jämäkkää luonteenlaatua, mutta kontrastiin perustuva vertaus jää tehossa alkuperäisestä jyrkästä vastakkainasettelusta. Lähdetekstin mukaan Garr ei ole kaukana ainoastaan epävarmasta henkilöstä vaan tylsyydestä, innottomuudesta ja velttoudesta: lähdeteksti kuvaa hänet räiskyväksi negaation kautta.

Samalla tavalla *haluta* (*to crave*) on mieto ilmaus kuvaamaan ihmisen sosiaalisen hyväksynnän kaipuuta ja *huomattava* (*pervasive*) jättää puolitiehen ylimmän linnanherran kaikenkattavan vaikutusvallan ilmaisun. Vaikka intensiteetti on denotatiiviseksi merkitykseksi luokiteltava merkityspiirre (eli sanalla on väistämättä intensiteetti, oli se sitten vahva tai heikko), kyse on enemmän tyyllivahteista kuin merkitysten kääntämättä jättämisestä sinänsä. Mainitut käännösratkaisut jälleen kerran tavoittavat lähdetekstien ilmausten perusdenotaatiot, mutta konventionaalistavat kieltä kohti yksipuolisempaa merkityssisältöä. *Morreionin* velhojen sanailussa on kyse verbaalisen sivistyksen esittelystä, jossa neutraali ilmaus *haluta* on retoriselta teholtaan ponneeton. *The Last Castlessa* yksittäisellä sanalla *huomattava* ei ole

yksinään suurta vaikutusta rekisteriin, mutta se ei muuta periaatetta: huolitellulle kielenkäytölle ominaiset nyanssit vaativat intensiteetin säilymistä kohdetekstissä.

Kääntäjät ovatkin tiedostaneet tämän, sillä suomennoskatkelmissa on myös onnistuneita intensiteetin ilmauksia. Jo edellä käsitelty *peräänantamattomuus pertinacityn* suomennoksena välittää hyvin lähdekieliseen sananvalintaan sisältyvän sitkeyden olemalla samalla muodollinen, ja samoin *nerollinen (brilliant)* tuo hyvin ilmi sen, miten taidokkaasti O. Z. Garr käyttää kieltään. Löytyypä suomennoksista joistakin kohdin intensiteettiä, joka puuttuu lähdeteksteistä ja on siten luettavissa kompensaatioksi. Kompensaatiota ei ole kuitenkaan toteutettu yksittäisillä sananvalinnoilla vaan tehostavilla täytesanoilla ja superlatiivin käytöllä. Ildefonsen pohdiskelu tehostuu superlatiivein: *kaikkein perustavin ja merkityksellisin kysymys (the basic and elemental verity)*, *kaikkein tärkein perusta (the basic proposition)* ja *kukaan kunnan velho ei kysy (what magician asks)* ovat kaikki vahvoja ilmauksia lähdetekstiin nähden. Tehostavia täytesanoja puolestaan on ilmauksissa *ei johda kerrassaan mihinkään (leads to stultification)* ja *ei lainkaan auktoriteettia (no formal authority)*. Ratkaisut kompensoivat kielenkäyttöä omalla tavallaan vivahteikkaammaksi, mikä vaikuttaa retoriseen tehoon ja siten rakentaa muodollista rekisteriä.

5.6.3 Täsmällisyys

Aineiston katkelmien sananvalinnoista on löydettävissä muitakin rekisterin muodollisuuteen vaikuttavia denotaatioita. Otsake ”täsmällisyys” niputtaa ne käyttökelpoisesti yhteen: kun tällaiset denotaatiot konventionaalistuvat, lähdetekstin ilmaus yksinkertaisesti tarkoittaa jotakin enemmän kuin kohdekielen vastine. Lähdetekstin ilmaus on esimerkiksi täsmällisempi tai painottaa jotakin sellaista ulottuvuutta perusdenotaatiosta, jonka käänkösvastine sivuuttaa. Kyse on käänkösvastineen epätäsmällisyydestä niissä sinänsä harvoissa kohdissa, joissa täsmällisyydellä olisi merkitystä pintamuodolliselle rekisterille.

Mielenkiintoinen tapaus on *tuntija (connoisseur)*, jolla *The Last Castlessa* kuvataan esansseiksi kutsuttujen juomien saloihin perehtynyttä henkilöä. Käänkösratkaisu on täysin suomen konventioiden mukainen, aivan kuten viineihin perehtynyttä henkilöä kutsutaan viini-asiantuntijaksi tai viinintuntijaksi. *Asiantuntija* ja *tuntija* ovat kuitenkin merkityskentältään laajempia käsitteitä kuin lähdetekstin *connoisseur*: *tuntija* voi olla minkä tahansa alan asian-

tuntija, kun *connoisseur* on nimenomaan taiteentuntija. Englanninkielinen sana siis kertoo yhtäältä juomien arvostuksesta taiteena ja toisaalta juomien tuntijoiden arvostuksesta taiteentuntijoina enemmän kuin suomenkielinen vastine. *Connoisseur* viittaa *tuntijaa* selkeämmin korkeakulttuuriin, mikä on muodollisen rekisterin kannalta merkittävää. On kuitenkin vaikea keksiä suomenkielistä ilmausta, joka välittäisi saman taiteisiin viittaavan sivudenotaation.

Samalla tavalla ongelmallinen käännettävä on Rhiarton päähineen sulkaan viittaava sana *plume*, joka merkitsee nimenomaan symbolina tai koristeena toimivaa sulkaa. Suomennoksen vastine *sulka* viittaa sanana ainoastaan fyysiseen objektiin ilman koristeen sivudenotaatiota. Onko suomessa sanaa, joka toisi esiin tämän rekisterin kannalta olennaisen merkityksen? Ellei ole, ratkaisua ei määritelmän mukaan voida lukea konventionaalitumiseksi, koska muutoksen sanelevat kieltenväliset erot kääntäjän ratkaisujen sijaan (ks. luku 3.2). Sama koskee *tuntijaa*. Toisaalta ei voida myöskään kiistää sitä, etteivätkö suomenkieliset vastineet olisi liian tavallisia suhteessa englanninkielisiin vastineisiinsa (vrt. *specialist* ja *feather*, jotka kattavat suomenkielisten vastineiden merkityskentät). Kenties tällaisissa kohdissa kääntäjän on nostettava kätensä ilmaan ja turvauduttava kompensatioon.

Lähde- ja kohdeteksteistä löytyy sentään joitakin denotatiivisia rekisterieroja, joille voidaan kuvitella tyydyttävämpiä suomenkielisiä ratkaisuja. Vaikkapa *urhea* (*intrepid*) jättää viittaamatta siihen uhkarohkeuteen, joka lähdekieliseen ilmaukseen sisältyy: tyypillisesti urhea tuntee vaarat mutta ottaa ne silti vastaan, kun uhkarohkea syöksyy tilanteeseen ennalta valmistautumatta. Karakterisaation kannalta on merkityksellistä, onko Garrin perään-antamattomuus uhkarohkeutta vai pelkästään rohkeutta. Tällöin *peloton* voisi olla kontekstiin sopivampi käänösratkaisu, vaikka sekään ei sinänsä rakenna rekisteristä muodollisempaa. Suhteellisen onnistuneena ratkaisuna pidän jo mainittua *gaucherien* suomentamista *tahdittomuudeksi*. Lähdetekstin ilmauksen tapaan se tuo ilmi ylenkatseellisten kaupunkilaisten näkökulman karkeisiin maalaisiin.

5.7 Esiintymistaajuus ja yhdyssanat

Esittelen vielä kaksi aineiston rekisteriin vaikuttavaa sanastollista piirrettä, jotka eivät liity denotaatioihin ja konnotaatioihin. Ensin käsittelen sanojen esiintymistaajuuksien vaikutusta rekisteriin, sitten yhdyssanojen ja fraasien osuutta tekstin konventionaalistajina.

5.7.1 Poikkeavuus

Luvussa 2.3 kerroin, miten sanojen yleisyys tai poikkeavuus, toisin sanoen niiden esiintymistaajuus, vaikuttaa rekisteriin. Periaate on, että tavallisen ilmauksen sijaan valittu poikkeava ilmaus pönkittää etenkin pintamuodollisen tekstin muodollista rekisteriä. Kohdetekstikatkelmien konventionaalistumista voidaankin periaatteessa selvittää tutkimalla, onko käytettyjen sanojen esiintymistaajuus noussut suhteessa lähdetekstikatkelmiin eli käytetäänkö suomennoksissa suhteessa yleisempiä sanoja. Taajuuksien noustessa käännosten rekisteri olisi lipunut erikoiskielelle ominaisten piirteiden osalta lähemmäksi keskivertoa rekisteriä. Tarkastelussa on mahdollista turvautua korpuksiin ja taajuuslistoihin, joten sananvalintojen poikkeavuuden kriteeriksi ei tarvitse ottaa ainoastaan tutkijan kieli-intuitiota. Kerron kohta, millaisia ongelmia tähän kuitenkin liittyy.

Tavallisten ja poikkeavien sananvalintojen eron huomaa monesti intuitiivisesti. Esimerkiksi lähdetekstin *to take umbrage* ohjaa kielenkäytön rekisteriä poikkeavammaksi kuin tekisi tavanomaisempi *to take offense*. Voidaan olettaa, että Vance olisi voinut halutessaan käyttää tavallistakin ilmausta mutta on päätenyt poikkeavaan vaihtoehtoon. Kohdetekstiin fraasi on kuitenkin käännetty tavallisimmalla mahdollisella verbillä *loukkaantua*. Oma kieli-intuitioni sanoo, että *vastine* on konventionaalisempi, mutta varmistusta voidaan etsiä myös tilastollisilla menetelmillä. Kun tutkitaan, kuinka monesti kyseiset sanat esiintyvät kieltä suurina kokonaisuuksina esittämissä korpuksissa, saadaan tietoa niiden esiintymistaajuudesta ja samalla poikkeavuudesta. *To take umbrage* esiintyy *Time Magazine* -korpuksessa 52 kertaa, *loukkaantua* eri muotoineen 5,7 kertaa pienemmässä suomen *Parole*-taajuuslistassa yli 1 700 kertaa. Kun näiden tekstimassojen kokoeroa korjataan kertomalla suomen sanan taajuus 5,7:llä, suhdeluvuksi saadaan 52 (*to take umbrage*) / 9 690 (*loukkaantua*). Näin *loukkaantua*-verbin voidaan nähdä olevan huomattavasti yleisempi ilmaus suomessa kuin *to take umbrage*

on englannissa. Sekä intuitiivinen tuntuma että tilastot näyttäisivät tukevan oletusta tämän käännösratkaisun konventionaalistavasta vaikutuksesta.

Tällainen saneiden ynnääminen taajuuslistoista on kuitenkin liian karkea tapa selvittää sanojen yleisyyttä kielessä. Suuntaa-antavina tulokset saattavat päteä – edellisen *to take umbrage* / *loukkaantua* -vertailun pohjalta vaikuttaa selvältä, että *loukkaantua* on suomessa suhteellisesti yleisempi ilmaus kuin *to take umbrage* englannissa. Korpuksista on kuitenkin työlästä selvittää sanojen kontekstia, mikä olisi välttämätöntä täydellisen vertailukelpoisten tulosten saamiseksi. Näin muun muassa homonyymit ja muut tuloksia sekoittavat erot denotaatioissa saataisiin otetuksi analyysissa huomioon. Denotatiivisten erojen vaikutusten minimointi vaatii työtä, sillä vaikkapa jo tekemäni vertailun verbeilläkin on erilaiset semanttiset kentät, mikä tekee suoran taajuuksien vertailun niiden välillä epäluotettavaksi. Lisäksi on huomattava, että myös englannin ja suomen väliset suuret rakenteelliset erot vaikeuttavat sanojen taajuuksien vertailua. Yllä esittämäni vertailuun täytyykin suhtautua reilulla varauksella.

Näin ollen yksinkertaiseen korpusanalyysiin turvautuminen ei paljasta, onko taajuudeltaan alhaisilla sanoilla vaikutus Vancen rekisterin muodollisuuteen. Esimerkin vuoksi voidaan tarkastella otetta, jonka irrotin *Morreionista* valitsemastani katkelmasta näytteeksi muodollisesta kielenkäytöstä (ks. lähdekielinen näyte luvussa 5.1 ja sen suomennos luvussa 5.2). Otteen avainsanojen taajuuksien vertailun perusteella (ks. taulukko seuraavalla sivulla) katkelman suomennoksessa on yhtä paljon niin konventionaalistuneita kuin poikkeaviakin sanoja. Vaikka suomennoksen sanasto näyttää paikoin konventionaalistuneen, yhtä usein suomentaja vaikuttaa käyttäneen poikkeavia suomen sanoja, joiden vastineet lähdetekstissä eivät ole englannissa yhtä poikkeavia.

Jos jätetään hetkeksi huomiotta kielten rakenteista seuraava epäsuhta, tämän korpusanalyysin huomattavin puute on sanojen kontekstin sivuuttaminen. Esimerkiksi *to simulate* on poikkeava Vancen tekstin kontekstissa, sillä saman olisi voinut ilmaista tavanomaisemmin verbillä *to pretend*. Korpusanalyysissa mukaan tulevat kuitenkin lasketuksi myös ne sanan esiintymät, joissa se juuri kuuluu kontekstiinsa; esimerkiksi tietokonepelit simuloivat eri merkityksessä kuin voi simuloida verbillä *teeskennellä*. Vaikka sanan poikkeavuus siis vaikuttaa objektiivisesti mitattavalta määreeltä, tulokset ovat käytännössä hyvin monimutkaisten muuttujien takana. Niinpä joudunkin turvautumaan sanojen poikkeavuuden arvioinnissa myös intuitiooni.

Se on toisella tavalla epäluotettavaa, sillä minulle poikkeavilta vaikuttavat sanat saattavat vaikuttaa jollekin toiselle tavallisilta, ja saatan hyvinkin erehtyä arvioidessani jonkin sanan poikkeavuutta. Taajuuslukuihin tukeutuva intuitio lienee silti tämän tutkimuksen tarpeisiin tarpeeksi mielekäs yhdistelmä. Tämän menetelmän pohjalta tohdin esittää, että yksi syy käännöskatkelmien konventionaalistumiseen on poikkeavien sanojen vähäisyys suhteessa lähdetekstikatkelmiin.

Taulukko. *Morreionista* poimitun otteen avainsanojen esiintymistaajuuksien vertailu¹⁰

Kohdetekstin taajuus korkeampi	Kohdetekstin taajuus alhaisempi
<i>anger</i> 2 900 / <i>viha</i> 5 400 <i>falsity</i> 37 / <i>valhe</i> 2 500 <i>intolerable</i> 570 / <i>sietämätön</i> 3 000 <i>loquacity</i> 17 / <i>lörpöttely</i> 150 <i>scope</i> 1 200 / <i>raja</i> 21 700 <i>swinish</i> 28 / <i>siivoton</i> 100	<i>absolute</i> 2 400 / <i>silkka</i> 1 200 <i>to escape</i> 9 400 / <i>säästyä</i> 1 800 <i>nuisance</i> 750 / <i>säädyllyisyys</i> 80 <i>to punish</i> 900 / <i>rangaista</i> 240 <i>to simulate</i> 590 / <i>tekeytyä</i> 90 <i>stupidity</i> 450 / <i>typerys</i> 180
Sama taajuus	Ei vastinetta kohdetekstissä
<i>crassness</i> 22 / <i>töykeys</i> 17 <i>inanity</i> 42 / <i>jaarittelu</i> 50 <i>turpitude</i> 110 / <i>kiusanteko</i> 130	<i>to propose</i> 12 000 / [ei vastinetta] <i>verge</i> 980 / [ei vastinetta]

Monet poikkeavuudeltaan konventionaalistuneet ilmaukset ovat nousseet jo esiin toisissa yhteyksissä:

to crave → *haluta*

falsity → *valhe*

insipid → *epätietoinen*

insouciance → *huolettomuus*

intrepid → *urhea*

to lead to stultification → *olla johtamatta mihinkään*

¹⁰ Olen pyöristänyt suhdeluvut kahden merkitsevän numeron likiarvoiksi.

locale → *sijainti*
over-punctilio → *yletön pikkutarkkuus*
plume → *sulka*
to propound → *ottaa esiin*
savoir → *tyylitaju*
semblance → *ulkonäkö*
to simulate → *tekeytyä*
to sunder → *rikkoutua*
swinish → *siivoton*
to take umbrage → *loukkaantua*
turpitude → *kiusanteko*
verity → *kysymys*

Kohdetekstikatkelmien vastineiden tavanomaisuutta havainnollistaa se, että lähdetekstien ilmauksille voidaan keksiä yleisemmin käytetty synonyymi, joka vastaa paremmin kohdetekstin vastineen taajuutta: *haluta* → *to want*, *loukkaantua* → *to take offense*, *urhea* → *brave*, *valhe* → *lie* ja niin edelleen. Lähde- ja kohdetekstin ilmauksien välillä on siis rekisteriero. Tässä kohdin on oltava varovainen, ettei sekoita esiintymistäajuutta sanan merkitykseen. Vaikkapa *loukkaantua* on sekä taajuudeltaan korkea että rekisteriltään liian keskiverto vastine ilmaukselle *to take umbrage*. Poikkeavuuden kannalta ei kuitenkaan ole merkityksellistä, mihin rekisteriin sana *loukkaantua* tyypillisesti yhdistetään. Puhtaasti poikkeavuuden näkökulmasta toimivampia vastineita voisivat olla esimerkiksi *panna pahakseen* tai *ottaa itseensä*, jotka ovat selvästi *loukkaantumista* vähemmän käytettyjä ilmauksia. Ne vaikuttavat samalla hivenen muodollisemmiltakin, koska molemmissa ilmauksissa on eufemistinen sävy.

5.7.2 Yhdyssanojen ja fraasien vaikutus

Kuten on käynyt ilmi, molemmat kääntäjät ovat pyrkineet välittämään vaikeasti suomennettavien sanojen merkityksiä suomentamalla ne yhdyssanoiksi tai parin sanan fraaseiksi. Näin he ovat turvautuneet luvussa 3.3 esittelemääni määrite+yläkäsitem-strategiaan, jota muun muassa Blum-Kulka ja Levenston pitävät tyypillisenä tapana ratkaista kulttuurisidonnaisuuksiin liittyviä ongelmia (1983: 127). Huomionarvoista on, että yhdyssanoja ei sinänsä liene kohdeteksteissä enemmän kuin niitä on suomennoksissa yleensä. Vertasin otetta *Viimeisestä linnasta* otteisiin kahdesta alun perin suomeksi kirjoitetusta romaanista, ja

Viimeisessä linnassa oli itse asiassa hieman vähemmän yhdyssanoja (7,3 % kaikista sanoista) kuin vertailukohteissa keskimäärin (7,7 %). Tämä havainto sopii korpustutkimuksella saavutettuun näyttöön, jonka mukaan käännessuomessa käytetään keskimäärin vähemmän yhdyssanoja kuin supisuomessa (esim. Nevalainen 2005: 150).

Vancen teksteissä yhdyssanat kiinnittävät huomiota siksi, että niitä on käytetty muodollisen rekisterin kannalta olennaisten sanojen suomentamiseen tavalla, jolla on vaikutus rekisteriin. Pulma on, että kohdetekstien yhdyssanat koostuvat jokseenkin tavanomaisista sanoista verrattuna lähdetekstin sanoihin. Paikoin kyse on yksinkertaisesti siitä, että lähdetekstin ilmaukselle on löytynyt vakiintunut suomenkielinen vastine, joka sattuu olemaan arkisempaan rekisteriin yhdistyvä yhdyssana (*solecism* → *etikettikömmähdy*s). Vielä useammin suomentajat ovat Blum-Kulkan ja Levenstonin mallin mukaisesti tarkentaneet käännessuomavastineen merkitystä liittämällä sanaan määritteen (*antiquarian* → *muinaishistorijoitsija*, *decrepitude* → *vanhuudenheikkous*, *scarlet* → *kirkkaanpunainen*). Esimerkiksi *scarletille* on vaikea löytää suomesta yksiosaista vastinetta, joten sellaisen puutteessa *kirkkaanpunainen* rajaa merkityksen tehokkaammin kuin pelkkä *punainen*. Vaikka kohdetekstin yhdyssanat muodostavat täsmällisiä merkityksiä, joita kumpikaan yhdyssanan komponenteista ei yksin tavoittaisi, ne jäävät retorisessa tehossa lähdetekstin vastineista. Yhdyssana *tyyli+taju* koostuu kahdesta tavanomaisesta sanasta, jolloin sen vaikutus tyyliin on konventionaalistava verrattuna lähdetekstin poikkeavaan, korostetun ranskalaisperäiseen ja siten konnotaatioiltaan ekspressiiviseen sanaan *savoir*.

Yhdyssanojen ohella suomentajat ovat käyttäneet useamman sanan fraaseja tuomaan ilmi merkityksiä, jotka ilmaistaan lähdetekstissä yhdellä sanalla. Fraaseja koskevat samat johtopäätökset kuin edellä yhdyssanoja: ne vähentävät rekisterin omalaatuisuutta. Toisin kuin yhdyssanat, ne myös tuntuvat vihjaavan siitä, että suomentajan on ollut vaikea löytää tyydyttävää sanaa lähdetekstin ilmauksen vastineeksi. Sellaisen puutteessa kääntäjä on päätenyt eräänlaiseen parafraasiin, uudelleenmuotoiluun. Toki on muistettava, että yleensä tällaista menettelyä ei kannattaisi kutsua uudelleenmuotoiluksi, koska se ei vaikutta keskimääräisen tekstin tyyliin välttämättä lainkaan. Vancen teksteissä fraasien käyttö yksittäisten sanojen vastineina kuitenkin merkitsee poikkeavuuteen perustuvan rekisteripiirteiden menettämistä.

Fraasiratkaisuista käyvät esimerkeiksi ainakin *to be augmented* → *saada paisuneet mittasuhteet*, *to be construed* → *tulkita taipumukseksi*, *existence* → *elämä ja olemassaolo*, *flair* → *herrasmiehen tyyli*, *mordant* → *viiltävät piikit*, *propound* → *ottaa esiin* ja *repartee* → *sukkelat puheenparret*. Fraasien yhteinen piirre on, että ne eivät tiivistä nasevaan muotoon lähdetekstien vastineita, jolloin ne eivät myöskään yllä lähdetekstejä vastaavaan retoriseen tehoon. Lähdetekstien ilmausten tyyllinen mielekkyys ja muodollista rekisteriä rakentava vaikutus perustuu pikemminkin juuri parafrasien karttamiseen, kiteytykseen.

Pitkät ilmaukset, yhdyssanat ja fraasit, saattavat myös muokata kohdetekstin rytmiä etäälle lähdetekstin rytmistä. Tällöin kääntäjän kannattaa suunnata huomionsa siihen, että käännosratkaisut olisivat paitsi sanastollisesti poikkeavia myös tiiviitä. Vaikka yhdyssanat ovat luonnollisia suomen kielen rytmille, Vancen tekstin muottiin sovitettuna ne saattavat venyttää nasevat ilmaukset puiseviksi, väärällä tavalla muodollisiksi – yhdyssanojen runsaus on ”kapulakielisille” teksteille ominainen piirre (Heikkinen, Hiidenmaa & Tiililä 2000: 58). *Viimeisen linnan* toimittanut Markku Sadelehto mainitsee rytmittämisen ongelman *Ihmisen paluun* jälkisanoissa: ”[*Viimeisen linnan*] kieli on niin tiukasti kokoon puristettua, että jokainen kääntäjä joutuu etsimään omat ratkaisunsa: yhtä tiukkaan pakattu suomi olisi tulevaisuuden kieltä” (1999: 255). Sanojen pituuteen, yhdyssanoihin ja fraaseihin liittyvissä pulmissa on monesti kyse kieltenvälisistä eroista, joihin kääntäjä ei voi vaikuttaa. Tässä kohdin ei siis voida puhua käännosprosessin aiheuttamasta konventionaalistumisesta. Kielten erot tietäen ja tunnustaen suomentaja voi kuitenkin pyrkiä välttämään pitkiä ilmauksia.

5.8 Yhteenveto analyysistä

Katkelmien analyysi paljasti lukuisia konventionaalistavia käännosratkaisuja. Suomennosten sananvalinnat eivät vaikuta muodollisen rekisterin näkökulmasta tarkasteltuna järin johdonmukaisilta. Merkittävä osa muodolliselle rekisterille keskeisistä sananvalinnoista on saanut kohdeteksteissä konventionaalistavan vastineen, erityisesti konnotaatioiltaan muodolliset ja erottuvat ilmaukset. Kohdetekstiä on konventionaalistanut paljon myös esiintymistaajuudeltaan alhaisten ilmausten suhteellinen vähyys. Kompensoivia ratkaisuja on siellä täällä, mutta sen verran vähän, ettei voida puhua ainakaan järjestelmällisestä kompensoatiosta.

Selkeimmin lähdetekstikatkelmien muodollinen rekisteri näkyy kohdetekstikatkelmissa niin kutsutuissa sivistyssanoissa, jotka on niiden kansainvälisen luonteen vuoksi pystytty kääntämään samannäköisellä vastineella (*polemicist* → *poleemikko*). Ne rakentavat rekisteriä sekä oppineisuuden konnotaatioillaan että abstrakteilla denotaatioillaan – mikä ei ole hätkähdyttävää, sillä internationalismeilla on jo määritelmällisesti suunnilleen samanlaiset denotaatiot ja konnotaatiot lähde- ja kohdekielessä. Muodolliseen rekisteriin yhdistettäviä internationalismeja on käytetty jonkin verran myös kompensoivina vastineina muunlaisille lähdetekstin ilmauksille (*faction* → *klikki*). Niitä ei ole kuitenkaan käytetty niin runsaasti, että ne vieraannuttaisivat lukijaa sen enempää kuin lähdetekstikatkelmatkaan.

Konnotaatioiltaan muodolliset ilmaukset on käännetty huomattavasti useammin proosalliseen kuin muodolliseen rekisteriin. Osa sanoista on saanut muodollisen vastineen (*virtue* → *hyve*), kenties kääntäjän tietoisien harkinnan tuloksena. Harkinta ei ole kuitenkaan ulottunut koskemaan läheskään kaikkia muodollisia ilmauksia, jolloin ilmaus on saanut vastineekseen yhden synonyymipesyeensä yleisimmistä jäsenistä (*verity* → *kysymys*). Muodollisilla sananvalinnoilla ei ole myöskään kompensoitu lähdetekstikatkelmien arkisempia ilmauksia. Yleisempi konnotatiivinen kompensointimenetelmä on ollut erottuvien sanojen käyttö (*brilliant* → *nerollinen*). Erottuvuus ei tässä kohdin tarkoita sanan esiintymistaajuuteen liittyviä ominaisuuksia, vaan sen muodosta ja konnotaatioista seuraavaa erottuvuutta. Osa lähdetekstikatkelmien erottuvista sanoista on saanut kaltaisensa vastineen (*waspishness* → *ärhäköinti*). Jälleen suurempi osa on kuitenkin käännetty rekisteriltään arkisella ilmauksella (*semblance* → *ulkonäkö*).

Denotaatiot rakentavat Vancen pintamuodollista rekisteriä konnotaatioita vähemmän, mutta konventionaalitumista saattoi havaita niistäkin. Lähde- ja kohdetekstikatkelmien sananvalinnoista löytyy käsitteellisiä eroja, jolloin abstrakti ilmaus on suomennettu konkreettisemmalla (*inanity* → *jaarittelu*). Ominaisuutta tai asiaintilaa kuvaava sana vaikuttaa kääntyvän helposti kuvaamaan konkreettista tekoa, jolloin ilmaus sopii asiayhteyteensä mutta menettää abstraktit merkityksensä. Konkreettisia ilmauksia puolestaan ei ole käännetty abstrakteilla ilmauksilla, mikä olisikin otaksuttavasti vaikeaa. Ainoa tällä tavoin kompensoiva vastine on käännösratkaisu *nuisance* → *säädyllyisyys*.

Kohdeteksteistä saattoi havaita myös sellaisia konventionaalistavia ratkaisuja, joissa lähdetekstikatkelman intensiivinen ilmaus on käännetty vähemmän intensiivisellä (*to crave* →

haluta). Ilmausten intensiteetti saatetaan kokea tarpeettomaksi, vaikka juuri rekisterin kannalta tällä erolla voi olla merkitystä. Toisaalta jotkut tällaisista ilmauksista ovat saaneet intensiivisen vastineen (*brilliant* → *nerollinen*). Intensiteettiä on kuitenkin luotu sananvalinnan keinoja useammin tehostavilla täytesanoilla ja superlatiivilla (*the basic and elemental verity* → *kaikkein perustavin ja merkityksellisin kysymys*). Löysin lisäksi joitakin erityisen vaikeasti käännettäviä rekisteriin vaikuttavia denotatiivisia vivahteita: vaikkapa *plume* → *sulka* sivuuttaa lähdetekstin ilmauksen koristeeseen viittaavan denotaation.

Lopuksi kiinnitin huomiota vielä rekisterin kannalta merkittävien sanojen esiintymistaajuuteen. Jotta kohdetekstikatkelmat eivät olisi konventionaalistuneet tältä osin, alhaisella taajuudellaan huomiota herättäviä eli poikkeavia sanoja olisi tullut löytyä kohdetekstikatkelmista suurin piirtein yhtä paljon kuin lähdetekstikatkelmista. Totesin yksinkertaisen korpusanalyysin liian karkeaksi tavaksi selvittää tätä asiaa, mutta taajuusluvut tukenani päättelin silti, että monet rekisterille keskeisistä ilmauksista oli käännetty yleisemmillä eli vähemmän poikkeavilla ilmauksilla (*to take umbrage* → *loukkaantua*). Yhdyssanat ovat yksi erityinen syy taajuuksien konventionaalistumiseen: tavanomaisista sanoista koostuvat yhdyssanat, joilla tavoitellaan tarkkaa denotaatiota, keskinkertaistavat rekisteriä silloin kun lähdetekstikatkelman ilmaus on ytimekäs ja poikkeava (*savoir* → *tyylitaju*). Sama vaikutus on ytimekkään ilmauksen vastineena käytetyllä fraasilla (*flair* → *herrasmiehen tyyli*). Pitkät ilmaukset myös muokkaavat kohdetekstikatkelmien rytmiä etäämmälle lähdetekstikatkelmien tiiviistä kielestä.

Näiden huomioiden perusteella voidaan todeta, että suomennosten sananvalinnat muokkaavat tekstien rekisteriä keskimääräisemmäksi eli konventionaalistavat käännösten rekisteriä. Tämä puolestaan hämärtää teoksissa ironisoitavia ilmiöitä, tärkeilynä ilmenevää itsekkyyttä ja ylemmyudentuntoa. *Morreionin* velhojen itseriittoinen sanoilla keikarointi saa lapsellisia piirteitä, ja *The Last Castlen* kertojan ideaalin ihannointi välittyy vaimeammin. En arvioi tässä tutkielmassa, kuinka paljon ja missä suhteissa konventionaalistuminen täsmälleen vaikuttaa Vancen teosten satiirin ja teemojen selkeyteen, koska se on toinen, vähintään yhtä laaja kysymys. Arvioinnissa saattaa pieneltä osaltaan auttaa seuraava luku, jossa näytän, miltä suomennokset voisivat näyttää, kun sananvalinnan vaikutus tyyliin nostetaan huomion keskipisteeksi.

6 Analyysin tulosten sovellus

Tässä luvussa esitän analysoiduista lähdetekstikatkelmista vaihtoehtoiset suomennokset, joissa olen pyrkinyt säilyttämään lähdetekstien rekisterin sopivilla sananvalinnoilla. Käännösstrategiani ja -ratkaisuni pohjautuvat edellisessä luvussa esitetyn analyysin tuloksiin. Koska kääntäminen ei kuitenkaan ole koneellista soveltamista, suomennoksiin ovat luultavasti vaikuttaneet vähintään yhtä paljon myös omat oikkuni. Pyrin silti käymään tarkasti läpi suomennosteni vaikuttimet.

6.1 Vaihtoehtoiset käännöskatkelmat

Seuraavassa on suomennokseni *Morreionin* katkelmasta. (Ks. lähdetekstikatkelma luvussa 5.1, s. 32.)

Ildefonse ei niin vain häkellytetty. ”Esitän nyt perimmäisen tosion: mitä on *olla*? Tässä teille taikuuden perusta. Millainen velho kysyy *miksi*? Hän kysyy *miten*. *Miksi* johtaa joutavuuksiin; jokainen vastaus tuottaa vähintään yhden uuden kysymyksen, tähän tapaan:

”Kysymys: Miksi Rhialto sonnustautuu mustaan päähineeseen, jossa on kultaiset tasselit ja helakanpunainen töyhtö?

”Vastaus: Koska hän mieli kohentaa olemustaan.

”Kysymys: Miksi hän mieli kohentaa olemustaan?

”Vastaus: Koska hän janoaa tovereidensa ihailua ja kademielta.

”Kysymys: Miksi hän janoaa ihailua?

”Vastaus: Koska hän on ihminen, siis sosiaalinen eläin.

”Kysymys: Miksi ihminen on sosiaalinen eläin?

”Näin vanuu kysymysten ja vastausten vuo äärettömyyteen. Siksi –”

Hurtiancz ponkasi tuskastuneena koivilleen. Hän kohotti ruskean lasimaljan päänsä ylle ja sinkosi sen permantoon. ”Riittää jo tämä sietämätön idiotia! Esitän, että moinen äänevyys ylittää rasitteen alan ja täyttää turmeluksen määritelmän.”

”Kelpo huomio”, sanoi Herark. ”Ildefonse, mitä virkot tähän?”

”Olisin kärkkäämpi rankaisemaan Hurtianczia hänen karkeudestaan”, sanoi Ildefonse. ”Mutta paraikaa hän tekeytyy niin porsasmaisen heikkomieliseksi että välttyy kiukultani.”

”Silkkaa seipitettä!” jylisi Hurtiancz. ”En tekeydy miksikään!”

Ildefonse kohautti olkiaan. ”Huolimatta lukuisista vajavaisuuksistaan poleemikkona ja maagikkona Hurtiancz on ainakin rehti.”

Hurtiancz pidätteli vimmastustaan. Hän sanoi: ”Kenpä voisikaan sinut suulaudessa lyödä? Mutta velhona jäät onnettomine temppuinesi jalkoihini siinä missä sairaalloisuu-
tesi uupuu Ihmeellisen Rhialton raihnaisuudesta.”

Seuraavaksi on vuorossa suomennokseni *The Last Castlen* katkelmasta. (Ks. lähdetekstikat-
kelma luvussa 5.3, s. 39.)

Vaikka vakanssi ei juuri suonut haltijalleen virallista auktoriteettia, sen vaikutus ulottui kaikkialle, ja kulloinkin Hagedornina olevan aatelisherran tyyli vaikutti jokaiseen. Näin ollen Hagedornin valinta ei ollut vähäpätöinen toimitus vaan kiihkeän ajatusten-
vaihdon kohde, ja harvassa olivat kandidaatit, jotka eivät olisi joskus hairahtuneet nyt kursailemattoman puinnin kohteeksi joutuvaan tahdittomuuteen tai etikettierheeseen. Ehdokkaat eivät kenties ottaneet itseensä julkisesti, mutta ystävyysuhteita vääjäämättä rikkui, kaunoja kärjistyivät, maineita pirstoutui. O. C. Charlen ylennykseen oli päädytty kompromissina kahden Overwhelen siiven välillä, sillä kyseiselle klaanille kunnia valinnasta oli langennut.

Herrasmiehet, joiden välillä O. C. Charle merkitsi sopuratkaisua, olivat molemmat suuresti kunnioitettuja, joskin perin juurin erilaiset suhteessaan olemiseen. Ensimmäinen oli kyvykäs Garr Zumbeldin huoneesta. Hänessä henkilöityivät Hagedornin linnan perinteikkäät hyveet: hän oli huomattava esanssien tuntija ja pukeutui eittämättömällä tahdikkuudella näyttäytymättä vahingossakaan Overwhelen erottuvan ruusukkeeseen veikitahi taitokset vinksallaan. Hänessä yhdistyivät keveys ja eleganssi arvokkuuteen; hänen puheenpartensa välkehti armoitettuja viittauksia ja aforismeja; yllytettynä hänen kielensä oli tuiki myrkyllinen. Hän kykeni siteeraamaan jokikistä huomionarvoista kirjallista teosta; yhdeksänkielinen luuttu pysyi mestarillisesti hänen käsissään, minkä vuoksi häntä haviteltiin taajaan vieraaksi Antiikkisten asetakkien näytäntöön. Hän oli verrattoman valistunut antikvaari ja tunsikin jokaisen Vanhan maan keskeisen kaupungin sijainnin, ja hän saattoi luennoida tuntikaupalla muinaisten aikojen historiasta. Garrin militaariseen tietämykselle ei löytynyt Hagedornista haastajaa, ainoat hänen veroisensa olivat D. K. Magdah Deloran linnasta ja kukaties Tuangin Brusham. Puutteitako? Heikkouksia? Harvasta taidettiin mainita: yletön eksaktius, jonka saattoi tulkita ärhäkkyydeksi; peloton peräänantamattomuus, joka saattoi näyttäytyä armottomuutena. O. Z. Garria ei ainakaan sopinut sivuuttaa ponnettoman tai kuhnustelijana, ja hänen kanttinsa oli kiistaton.

6.2 Käännösstrategiani

Suomennoskatkelmien tavoite on välittää Vancen tyyllille ominainen muodollinen rekisteri siten, että rekisteriin nojaava ironia välittyy selkeästi. Luvussa 3.3 esittelemieni periaatteiden mukaisesti painotan suomennoksissa tyyliä tarkkojen denotaatioiden sijaan. Tämä näkyy yhtäältä sananvalinnoissa, joissa pyrin lennokkuuteen muodollisuuden rajoissa, ja toisaalta tyyllillisessä kompensaatiossa, mikä tarkoittaa, että käsittelin kaikkia lähdetekstin sanoja potentiaalisina tyylin ilmentäjinä.

Käännösstrategiani johtoajatus onkin ehkäistä konventionaalistumista mahdollisimman runsaalla kompensatiolla. Korvasin katkelmissa katoamiselle alttiita piirteitä nimenomaan tyyllillisestä näkökulmasta, pyrkimättä sen kummemmin kompensoimaan denotatiivisen tarkkuuden menetystä. Katoamiselle alttiit piirteet poimin analyysin löydöksistä. Ne mielessäni saatoin kiinnittää huomioni kompensoinnin kohteisiin ja katkelmien vaaranpaikkoihin. Analyysin perusteella *Morreionin* ja *Viimeisen linnan* katkelmat olivat kärsineet konventionaalistumisesta siten, että monet konnotaatioiltaan muodolliset ja erottuvat ilmaukset olivat saaneet liian tavanomaisen vastineen, ja lisäksi esiintymistaajuudeltaan alhaiset ilmaukset olivat saaneet taajuudeltaan liian korkeita vastineita. Abstrakteja sanoja oli käännetty konkreettisemmilla vastineilla, intensiivisiä sanoja miedommilla vastineilla ja ytimekkäät ilmaukset olivat saaneet liian pitkiä vastineita. Tällaisia ratkaisuja pyrin välttämään. Lisäksi pyrin varmistamaan, ettei muodollisen rekisterin kannalta olennaisia sanoja olisi kohdetekstikatkelmissa ainakaan kovin paljoa vähempää kuin lähdetekstikatkelmissa.

Vaikka en käänöksissä varta vasten tarkentanut denotaatioita, ohjelmallinen denotaatioista tinkiminenkin jäi vähälle. Paitsi että on vaikeaa unohtaa totutun denotatiivisesti tarkan kääntämisen vaatimukset, tiedostan suhtautuvani lähdeteksteihin ylipäänsä hyvin kirjaimellisesti. En välttämättä kokisi railakkaampaa lähdetekstistä irtautumista ekvivalenssiperiaatteen vastaisena, sillä tyylin tavoittaminen lienee suuressa määrin vaistonvaraista toimintaa. Käännösstrategian tuloksena ei syntynyt täydellistä ekvivalenssia tai äidinkielenään suomea käyttävää Jack Vancea. Sellainen ei toki mahdollista olisikaan. Suomennoskatkelmat ovat (ainakin itselleni) uuden tyyllillisen lähestymistavan koeajoa, josta syntynyt tulos on yhdenlainen, kokeellinen tulkinta. Koska tyyllillisten piirteiden tarkka tai täydellinen välittäminen kielestä toiseen ei ole mahdollista, olen käyttänyt paikoin tyyllillisesti

”yliampuvia” ilmauksia varmistaakseni tyylin välittymisen. Kun jotkin sananvalinnat ovat tyylliltään hieman liioiteltuja, ne korvaavat tyylliltään tehottomiksi jääneitä ilmauksia lähdetekstiä paremmin vastaavaksi tyyllilliseksi kokonaisuudeksi.

6.3 Käännösratkaisuni

Muuten kuin sanaston osalta käännösratkaisuni vaikuttavat noudattelevan tutkimusaineiston käännösten linjaa. Suurin ei-sanastollinen eroavaisuus lienee, että olen säilyttänyt lähdetekstien puolipisteet ja jopa lisännyt *The Last Castlen* suomennoskatkelmaan yhden puolipisteen, siinä missä aineiston käännösten laatijat ovat hankkiutuneet puolipisteistä kokonaan eroon. Koen runsaan puolipisteiden käytön Vancen tyyllille ominaiseksi piirteeksi, joten säilytin ne siitä huolimatta, että runsas puolipisteiden käyttö ei ole suomen kielen konventioiden mukaista. Jos ne vaikuttavat lukijasta oudoilta, kyse on Vancen tyylin odööristä. Puolipisteiden vähentämistäkin pidän täysin mahdollisena käännösratkaisuna.

Toisena ratkaisevana ei-sanastollisena erona, joka tosin liittyy sanankäyttöönkin, voisin mainita käännöskatkelmieni tiiviyyden. Suomennokseni ovat jonkin verran, keskimäärin noin kymmenen prosenttia, aineiston käännöskatkelmia tiiviimpiä sekä sana- että merkkimäärältään. Tämä johtuu ytimekkyyden vaatimuksesta, jonka mainitsin yhtenä lähdetekstien rekisterin säilymisen edellytyksistä. Olen pyrkinyt tiiviyyteen jättämättä lähdetekstien yksityiskohtia pois – siekailemattomin oikaisuni lienee fraasin *the basic and elemental verity* pelkistäminen *perimmäiseksi tosioksi*. *The Last Castlesta* kääntämässäni katkelmassa on myös reilusti yli puolet vähemmän yhdyssanoja kuin aineiston vastaavassa. Toivon tiiviyyden pitävän tekstin lähdetekstien mukaisesti keveänä, kiteytyneenä ja rytmisesti rivakkana, ”kokoon puristettuna”, kuten Markku Sadelehto luonnehtii *The Last Castlen* kieltä (1999: 255).

Sananvalinnan osalta olen pyrkinyt säilyttämään kaikkien sellaisten sanojen rekisteripiirteet, jotka ovat lähdetekstissä rekisterin kannalta merkittäviä. (Esimerkiksi tavanomaiset sanat *ja, on, ei, että* ja *hän* eivät ole rekisterin kannalta merkittäviä.) Lisäksi olen valinnut muodollisen vastinetta kaikille muillekin sanoille, joille vain keksin sellaisen, pysytellen silti etäällä tyylin karikatyyristä. Aina sopivan vastineen löytäminen ei kriittisessäkään kohdassa onnistunut; palaan tähän asiaan luvun lopussa. Seuraavaksi esittelen konnotatiivisesti huomionarvoiset

ilmaukset, jotka olen kääntänyt joko muodolliseen, oppineeseen tai muutoin erottuvaan muotoon sen vuoksi, että lähdetekstin vastine kielii vastaavasta rekisteristä. Lista ei sisällä internationalismeja, joita käsittelen tuonnempana.

armoitettu (brilliant)

johtaa joutavuuksiin (to lead to stultification)

olemus (semblance)

ponneton (insipid)

rikkua (to sunder)

suulaus (volubility)

tahdikkuus (savoir)

tosio (verity)

tuiki myrkyllinen (utterly mordant)

töyhtö (plume)

äänevyys (loquacity)

Osa sanoista on kirjallisia (*armoitettu, olemus, tahdikkuus, tosio*). Osa luonnehtii ekspressiivisyys, eli ne herättävät eläviä mielikuvia äänneasullaan tai konnotaatioillaan (*ponneton, suulaus, äänevyys*). Ne ehkäisevät muodollisen rekisterin jähmettymistä kankeaksi. Olen päätenyt myös pariin vanhahtavaan ilmaukseen (*rikkua, tuiki*). Ekspressiivistä vaikutelmaa ja retorista tehoa huomaan etsineeni lisäksi käyttämällä runsaasti alkusointuja ja muuta äänneharmoniaa. Tämä ei ollut tyystin tietoista, enkä usko Vancen tyylin sinänsä edellyttävän soinnukasta käännöstekstiä. Mielestäni tällaiset ilmaukset silti onnistuvat rakentamaan rekisteriä ilmentämällä kulloisenkin puhujan paneutuneisuutta sananvalintaan: *johtaa joutavuuksiin, kärkkäämpi rankaisemaan Hurtianczia hänen karkeudestaan, peloton peräänantamattomuus, täyttää turmeluksen määritelmä, vedit tahi taitokset vinksallaan, verrattoman valistunut antikvaari*.

Denotaatioiden osalta olen pyrkinyt toisintamaan tarkasti ne lähdetekstin ilmaukset, jotka ovat leimallisesti abstrakteja ja intensiivisiä. Olennaista on, että ne välittävät jonkin tietyn näkökulman tai asenteen, jota neutraalimpi ilmaus ei tavoittaisi. Olen jo käsitellyt kaikkia näitä sanoja analyysiosioissa, joten en viivy niissä pitkään. Esimerkiksi *verityn* kohdalla Ildefonsen mielestään syvällistäkin huomiota sopii kuvaamaan sananvalinta *tosio*, joka korostaa huomion perimmäistä laatua. Samassa sananvaihdossa esiintyvä *inanity* voidaan suomentaa millä tahansa merkityksettömyyteen sinänsä viittaavalla sanalla kuten *idiotia*,

koska tällainen sana tuo *tosion* tavoin esiin sanojan pyrkimyksen puhua ilmiöistä arkisista toimijoista irrallaan. *Sepitteellä falsityn* suomennoksena taas pyrin ilmaisemaan abstraktin asiaintilan kuvauksen, vaikka sana tuleekin epäsuorasti viitanneeksi sepittäjään, siis konkreettiseen toimijaan. Samoin olen säilyttänyt *insipidin* latteuden ja velttouden merkityksen vastineessa *ponneton* ja ilmaissut *armoitetulla brilliantin* kuvaamaa etevästi hyödynnettyä lahjakkuutta.

Yhtenä kompensoivana aineksena käytän käännoksissäni jonkin verran runsaskätisemmin internationalismeja kuin tutkimusaineiston suomentajat. Useimmille sellaisille internationalismeille, joita ei ole aineiston käännoiskatkelmissa, löytyy stimulus lähdetekstistä: *antiquarian* → *antikvaari*, *magician* → *maagikko*, *military* → *militaarinen*. Tämä kertoo kenties enemmän vaikeuksistani vastustaa helppoja houkutusia kuin todellisesta tarpeesta ilmaista erityisesti juuri nämä käsitteet internationalismilla. Toisaalta pyrin siihen, että sivistyssanoilla ja internationalismeilla olisi tärkeä osa teksteissä – kompensoivaikutuksen vuoksi jopa tärkeämpi kuin lähdeteksteissä. Niinpä olenkin käyttänyt internationalismeja myös ilman suoraa stimulusta: *flair* → *eleganssi*, *inanity* → *idiotia*, *office* → *vakanssi*, *punctilio* → *eksaktius*, *turn of phrase* → *aforismi*.

Muunlaisiksi kompensoiviksi käännostratkaisuuksi lasken seuraavan luettelon sanat. Niiden lähdekieliset vastineet eivät ole kovin poikkeavia tai tyyllillisesti keskeisiä, mikä on suonut tilaisuuden kompensointiin.

eittämätön (absolute)

heikkomielinen (stupidity)

jokikinen (every)

kademieli (envy)

kantti (personal courage)

kohentaa (improve)

koipi (feet)

kuhnustelija (indecisive)

kärkäs (to be inclined)

mieliä (to hope)

olla taajaan haviteltu (to be in constant demand)

paraikaa (now)

perin juurin (basically)

permanto (floor)
ponkaista (to leap)
puinti (to discuss)
päähine (hat)
singota (dash)
sonnustautua (to wear)
tahi ([n]or)
vanua (to expand)
vekit tahi taitokset vinksallaan (a pleat or a twist awry)
virkkoa (to say)

Vain osa näistä kompensoivista ratkaisuista on leimallisesti kirjallisia (*eittämätön, olla taajaan haviteltu, kohentaa, perin juurin, päähine*). Suurta osaa luonnehtii ekspressiivisyys (*koipi, kuhnustelija, kärkäs, mieliä, penätä, singota, vanua*). Lisäksi olen käyttänyt kompensoivia vanhahtavia ilmauksia (*heikkomielinen, jokikinen, kademieli, paraikaa, permanto, tahi, virkkoa*) välittääkseni lähdetekstissä käytetyn sanavaraston laajuuden ja verbaalisen ilmeikkyyden.

Lopuksi on vielä syytä luetella sanat, joita en mielestäni onnistunut kääntämään lähdetekstin rekisteriä ilmentävällä tavalla. Kuten olen jo useasti maininnutkin, siinä ei ole kuitenkaan mitään anteeksiantamatonta, että osa lähdetekstin rekisteristä konventionaalistuu. Kaikki näistä ratkaisuista eivät ole täysin hyödyttömiä muodollisen rekisterin rakentamisen kannalta, eivätkä ne varsinkaan ole sille haitallisia. Silti vertailu lähdetekstin vastineisiin paljastaa, että samat asiat on ilmaistu ilmeikkäämmin englanniksi. Esimerkiksi *eleganssin* ja *flairin* ero sijaitsee sekä denotaatioissa että konnotaatioissa: denotaatioissa sikäli, että *flair* ilmentää tässä luontaista lahjakkuutta pukeutua tyylikkäästi, ja konnotaatioissa sikäli, että *flair* ei ole englannissa samalla tavalla ilmiänsultaan vierasperäinen sana kuin *eleganssi* suomessa.

eleganssi (flair)
kauna (rancor)
keveys (insouciance)
kärjistyä (to augment)
luennoida (to discourse)
ottaa itseensä julkisesti (to take overt umbrage)
peloton (intrepid)

porsasmainen (swinish)

sietämätön idiotia (intolerable inanity)

sijainti (locale)

tämä (on this score)

vailla vertaa (unparalleled)

ylittää rasitteen ala ja täyttää turmeluksen määritelmä (to pass beyond the scope of nuisance and over the verge of turpitude)

7 Johtopäätökset

Analyysi paljasti kohdetekstikatkelmista runsaasti sanastolliseksi konventionaalistumiseksi luettavia piirteitä. Erityisesti Ria Vanderauweran konventionaalistumisesta esittämät huomiot (1985 sit. Laviosa-Braithwaite 1998: 288) sopivat Vancenkin pienoisoromaanien suomennoksiin: niissä käytetään tavanomaisia sanoja ja yksinkertaisia synonyymeja vastineina muodollisille sanoille, ja epätyypilliset tavat ilmaista asioita ovat saaneet kohdekulttuurin konventioihin itsestään selvästi sopivia käänösvarusteita. Nämä piirteet tarkoittavat, että merkittävä osa Vancen pintamuodollisen rekisterin kannalta keskeisistä sananvalinnoista, erityisesti konnotaatioiltaan muodolliset ja erottuvat ilmaukset, ovat saaneet suomennoksissa rekisteriltään keskimääräisempiä ja tavanomaisempia vastineita. Myös abstrakteja ja intensiivisiä ilmauksia, joilla on merkitystä muodollisen rekisterin kannalta, on käännetty konkreettisemmilla ja miedommilla vastineilla. Lisäksi suomennoksissa on käytetty esiintymistaajuudeltaan yleisempiä sanoja kuin lähdeteksteissä, mikä osaltaan konventionaalistaa rekisteriä.

Se, kuinka paljon ja missä suhteissa konventionaalistuminen täsmälleen vaikuttaa teosten satiirin ja teemojen selkeyteen, jää vielä näiden havaintojen pohjalta täsmentämättä. Sen selvittäminen vaatisikin jo toisen tutkimuksen. Pikemminkin vaikutus toimi motivaationa konventionaalistumisen tutkimiselle, koska argumentoin, että kielen muodollisuus on olennainen osa Vancen ironiaa. Argumentin tueksi voitaneen lukea jo se, että perustelin sananvalintojen konnotaatioiden ja muiden merkitysvivahteiden voivan vaikuttavaa teksteihin temaattisella tasolla. Sananvalinnan vaikutuksia pystyy kukin arvioimaan silmämääräisesti vertailemalla tutkimuskohteiksi valitsemieni katkelmia ja vaihtoehtoisia käänöskatkelmia, jotka laadin sanaston konventionaalistumista vältellen.

Löysin lähdeteksteistä vähän sellaisia sanastollisia piirteitä, joita näyttäisi olevan kieltenvälisen erojen vuoksi mahdotonta tai hyvin vaikeaa suomentaa. Sellaisia olivat lähinnä yksittäiset sanat ja englannin suhteelliseen tiiviyyteen perustuva tekstin rytmi. Tämä kielii siitä, että suomennosten konventionaalisuus olisi käänösprosessin seurausta ja Vancen sanasto olisi konventionaalistunut siinä mielessä kuin konventionaalistumisesta puhutaan kääntämisen universaalina. Näin ollen Vancen kääntämisessä ilmenevistä ongelmista näyttää olevan mahdollista selvittää suomen kielelläkin. Silti täytyy huomauttaa, että tutkielmani kaltaisessa

tapaustutkimuksessa käännöksen ominaisuuksien selittäminen pitävästi käännösprosessilla tai kieltenvälisillä eroilla on mahdotonta. Joistakin konventionaalistavista käännösratkaisuista olisi hyvä pystyä sanomaan varmasti, onko ne mahdollista suomentaa tyydyttävämmiin vai ei, sillä siitä riippuu suoraan se, voidaanko niitä kutsua konventionaalistaviksi käännösuniversaalien kontekstissa. On kuitenkin tyydyttävä siihen, että tapaustutkimuksessa voidaan tehdä vain havaintoja.

Tutkimuskysymykseeni vastaamiseen riitti, että löydän suomennoksista konventionaalistavia sananvalintoja – silloin ei voida kiistää, etteivätkö suomennokset olisi joiltakin osin konventionaalistuneet. Toisaalta pienehkö konventionaalistuminen ei ole yllättävä löytö, koska sitä väitetään tapahtuvan kaikille käännöksille. Siksi pyrin myös osoittamaan, että ensinnäkin Vancen tyyllille keskeinen rekisteri on konventionaalistunut suomennoksissa sananvalinnan seurauksena merkittävästi ja toiseksi mikään muu kohdetekstin sanastollinen piirre ei kumoa tätä vaikutusta. Jälkimmäisen väitteen todentamiseksi kiinnitin huomiota suomentajien kompensoiviin ratkaisuihin ja niiden määrään. Paljastuikin kompensoation olleen niin vähäistä, ettei se riittänyt kumoamaan tiettyjen sananvalintojen konventionaalistavaa vaikutusta.

Merkitysvivahteet ja konnotaatiot ovat niin subjektiivisia kokemuksia, että niitä tuntui olevan vaikea luokitella tai paikoitellen edes pukea yleisesti ymmärrettävään muotoon. Välillä tuntui, ettei erityyppisten konnotaatioiden ja denotaatioiden jaottelu maksa vaivaa, että kyse on niin monimutkaisesta vyyhdestä, ettei siitä saa hallittavaa kokonaisuutta. Kun subjektiivisesti koettujen merkitysten päälle pinotaan merkityksen muodostumisen ja tyylin käsitteen loputtomat kysymykset, kaikki alkaa vaikuttaa liian suhteelliselta aloilleen asetettavaksi. Lopulta sanojen merkitysvivahteiden yksinkertaisehko luokittelu auttoi kuitenkin tuomaan järjestystä aiheeseen, jota olen itse kääntäjänä tottunut käsittelemään lähinnä intuitiivisesti.

Jos tyylin ja sananvalinnan kysymyksessä vaikuttaa vahvasti kääntäjän tulkinta ja intuitio, laajemmassa tutkimuksessa mielenkiintoisen lisän olisivat tuoneet Vancen suomentajien puheenvuorot. Silloin olisi kannattanut jättää sivuun vastaavuuteen perustuva kääntämisen ihanne ja keskittyä siihen, miten suomentajien periaatteet ja heidän yksilölliset tyylipiirteensä vaikuttavat suomennoksiin. Se olisikin ollut kokonaan toinen tutkimus: olisi voitu kartoittaa paitsi sitä, mitä tyylin konventionaalistuminen on, myös sitä, millaiset ajatuskulut, mielipiteet ja olosuhteet konventionaalistumiseen johtavat. Kunkin kääntäjän yksilöllinen tyyli vaikuttaa

käännökseen varmasti enemmän kuin tällainen vastaavuuteen ja alkutekstin pyhyyteen nojaava lähestymistapa antaa ilmi. Tyylin yksilöllisyys onkin yksi syy, miksi konventionaalitumista kannattaa tutkia myös tapaus kerrallaan tilastollisen käännöskielen tutkimuksen ohella.

Lähteet ja tutkimusaineisto

Tutkimusaineisto

- Rosvall, Matti (suom.) (1999) *Viimeinen linna*. Teoksessa Markku Sadelehto (toim.) *Ihmisen paluu*. Tampere: Portti-kirjat, 157–252.
- Vance, Jack (1984) *Morreion*. Teoksessa *Tales of the Dying Earth*. Julkaistu alun perin 1973. New York: Orb Books, 701–741.
- Vance, Jack (2002) *The Last Castle*. Teoksessa *Vance Integral Edition, Vol. 9*. Julkaistu alun perin 1966. Milan: Vance Integral Edition, 233–318.
- Äärelä, Ilkka (suom.) (1992) *Morreion*. Teoksessa Markku Sadelehto (toim.) *Shoredanin kellot*. Helsinki: WSOY, 186–237.

Lähteet

- Bahtin, Mihail (1979) *Kirjallisuuden ja estetiikan ongelmia*. Suom. Kerttu Jyhälä-Juntunen & Veikko Airola. Moskova: Kustannusliike Progress.
- Baker, Mona (1992) *In Other Words. A Coursebook on Translation*. London: Routledge.
- Baker, Mona (1993) *Corpus Linguistics and Translation Studies*. Teoksessa Mona Baker, Gill Francis & Elena Tognini-Bonelli (toim.) *Text and Technology. In Honour of John Sinclair*. Amsterdam: John Benjamins, 233–250.
- Bassnett-McGuire, Susan (1991) *Translation Studies*. 1. uudistettu painos. London: Routledge.
- Berger, Arthur Asa (1995) *Cultural Criticism. A Primer of Key Concepts*. Thousand Oaks: Sage.
- Biber, Douglas & Edward Finegan (toim.) (1994) *Sociolinguistic Perspectives on Register*. Oxford: Oxford University Press.

- Blum-Kulka, Shoshana & Eddie A. Levenston (1983) Universals of Lexical Simplification. Teoksessa Claus Færch & Gabriele Kasper (toim.) *Strategies in Interlanguage Communication*. London: Longman, 119–139.
- Bolaños, Sergio Cuéllar (2002) Equivalence Revisited. A Key Concept in Modern Translation Theory. *Forma y Función* 15, 60–88. Saatavilla verkosta: <http://redalyc.uaemex.mx/pdf/219/21901504.pdf>
- Burgess, Anthony (1973) *Joysprick. An Introduction to the Language of James Joyce*. London: André Deutsch.
- Catano, James V. (1988) *Language, History, Style. Leo Spitzer and the Critical Tradition*. London: Routledge.
- Chesterman, Andrew (1997) *Memes of Translation*. Amsterdam: John Benjamins.
- Crystal, David (1964) A Liturgical Language in a Linguistic Perspective. *New Blackfriars* 46, 148–156. Saatavilla verkosta: http://www.davidcrystal.com/DC_articles/Religion11.pdf
- Davies, Mark (2007–) *Time Magazine Corpus. 100 Million Words, 1920s–2000s*. Saatavilla verkosta: <http://corpus.byu.edu/time>
- Denison, Norman (1997) Language Change in Progress: Variation as It Happens. Teoksessa Florian Coulmas (toim.) *The Handbook of Sociolinguistics*. Oxford: Blackwell Publishers, 65–80.
- Halliday, M. A. K. (1978) *Language as Social Semiotic*. London: Edward Arnold.
- Halverson, Sandra L. (2004) The Cognitive Basis of Translation Universals. *Target* 15:2, 197–241.
- Harvey, Keith (1998) *Compensation*. Teoksessa Mona Baker (toim.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge, 37–40.
- Heikkinen, Vesa, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä (2000) *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hermans, Theo (1985) Introduction. Translation Studies and a New Paradigm. Teoksessa Theo Hermans (toim.) *The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translation*, 7–15.

- Heylighen, Francis & Jean-Marc Dewaele (1999) *Formality of Language. Definition, Measurement and Behavioral Determinants*. Internal Report, Center "Leo Apostel".
 Bryssel: Free University of Brussels. Saatavilla verkosta:
<http://pespmc1.vub.ac.be/papers/Formality.pdf>
- Hiidenmaa, Pirjo (2003) *Suomen kieli – who cares?* Helsinki: Otava.
- House, Juliane (1997) *Translation Quality Assessment. A Model Revisited*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Jantunen, Jarmo (2004) *Synonymia ja käännessuomi. Korpusnäkökulma samamerkityksisyyden kontekstuaalisuuteen ja käännesskielen leksikaaliin erityispiirteisiin*. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 35.
- Kinnunen, Aarne (2000) *Estetiikka*. Helsinki: WSOY.
- Klaudy, Kinga (1998) Explicitation. Teoksessa Mona Baker (toim.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge, 80–84.
- Korpela, Jukka K. (2007) Mitä sivistyssanat ovat? Artikkelijukka K. Korpelan henkilökohtaisella sivustolla. Saatavilla verkosta:
<http://www.cs.tut.fi/~jkorpela/siv/mita.html>
- Koskinen, Kaisa (1994) Oman ja vieraan välissä. Kääntäjä piilovaikuttajana. Teoksessa Marjo Kylmänen (toim.) *Me ja muut*. Tampere: Vastapaino.
- Kotimaisten kielten tutkimuskeskus (1996–1998) *Parole-taajuuslista*. Saatavilla verkosta:
<http://kaino.kotus.fi/sanat/taajuuslista/parole.php>
- Kuusi, Päivi (2008) *Kertoja vai Raskolnikov? Vapaan epäsuoran esityksen eksplisiittistymisen ja konventionaalistuminen käännessissä*. Tampereen yliopiston kieli- ja käännessitieteiden laitoksen lisensiaatintutkimus. Saatavilla verkosta:
<http://tutkielmat.uta.fi/pdf/lisuri00077.pdf>
- Laviosa-Braithwaite, Sara (1998) Universals of Translation. Teoksessa Mona Baker (toim.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge, 288–291.
- Leech, Geoffrey N. & Michael H. Short (1981) *Style in Fiction. A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*. Essex: Longman.
- Lehtonen, Mikko (1996) *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia*. Tampere: Vastapaino.

- Leppihalme, Ritva (2007) Kääntäjän strategiat. Teoksessa H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.) *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 365–373.
- Nevalainen, Sampo (2005) Köyhtyykö kieli käännettäessä? Mitä taajuuslistat kertovat suomennosten sanastosta. Teoksessa Anna Mauranen & Jarmo Jantunen (toim.) *Käännösuomeksi. Tutkimuksia suomennosten kielestä*. Tampere: Tampere University Press, 139–160.
- Newmark, Peter (1988) *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall.
- Nida, Eugene A. (1982) *Translating Meaning*. San Dimas, California: English Language Institute.
- Nord, Christiane (1991) Scopos, Loyalty and Translation Conventions. *Target* 3:1, 91–109.
- Nord, Christiane (2005) *Text Analysis in Translation. Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. 2. uudistettu painos. Amsterdam: Rodopi.
- Oittinen, Riitta (1995) *Kääntäjän karnevaali*. Tampere: Tampere University Press.
- Pankakoski, Timo (2007) Absurdista utopiaan. Satiirin lähikäsitteitä. Teoksessa Sari Kivistö (toim.) *Satiiri. Johdatus lajin historiaan ja teoriaan*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Pápai, Vilma (2004) Explicitation. A Universal of Translated Text? Teoksessa Anna Mauranen & Pekka Kujamäki (toim.) *Translation Universals. Do They Exist?* Amsterdam: John Benjamins, 143–164.
- Parks, Tim (2007) *Translating Style. A Literary Approach to Translation, a Translation Approach to Literature*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Popovič, Anton (1970) The Concept "Shift of Expression" in Translation Analysis. Teoksessa James S. Holmes, Frans de Haan & Anton Popovič (toim.) *The Nature of Translation*. Haag: Mouton, 78–87.
- Rahtu, Toini (2006) *Sekä että. Ironia koherenssina ja inkoherenssina*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Rintala, Päivi (1980) Adjektiivisten -llinen-johdosten semantiikkaa ja syntaksia. *Virittäjä* 84, 302–318. Saatavilla verkosta:
http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/1980_302.pdf
- Sadelehto, Markku (1992) Esipuhe. Teoksessa Markku Sadelehto (toim.) *Shoredanin kellot*. Helsinki: WSOY, 7–8.
- Sadelehto, Markku (1999) Jälkisanat. Teoksessa Markku Sadelehto (toim.) *Ihmisen paluu*. Tampere: Portti-kirjat, 253–255.
- Sajavaara, Paula (1989) Vierassanat. Teoksessa Jouko Vesikansa (toim.) *Nykysuomen sanavarat*. Helsinki: WSOY, 64–109.
- Shuttleworth, Mark & Moira Cowie (1997) *Dictionary of Translation Studies*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Saukkonen, Pauli (1984) *Mistä tyyli syntyy*. Helsinki: WSOY.
- Tirkkonen-Condit, Sonja (2005) Häviävätkö uniikkiaineokset käännessuomesta? Teoksessa Anna Mauranen & Jarmo Jantunen (toim.) *Käännessuomeksi. Tutkimuksia suomennosten kielestä*. Tampere: Tampere University Press, 123–137.
- Vanderauwera, Ria (1985) *Dutch Novels Translated into English. The Transformation of a "Minority" Literature*. Amsterdam: Rodopi.

English Summary

University of Tampere
School of Language, Translation and Literary Studies
Translation Studies (English)

HENTTONEN, TATU:

Over the Verge of Turpitude. Lexical conventionalization of two Finnish translations of Jack Vance

Master's thesis 80 pages, English summary 10 pages
September 2011

Introduction

The present study examines lexical choices in two Finnish translations of the works of Jack Vance and the consequences that these choices have on the style of the translations. The term 'lexical choice' refers to specific words and expressions used by the translator, as there are always numerous alternative ways of conveying the same fundamental meaning. The analyzed source text excerpts are from *Morreion* (1973) and *The Last Castle* (1966), two novellas by Jack Vance. In these stories, Vance merges formal language with unfortunate incidents, which results in satire on formality and snobbery. His style is strongly founded in unusual choices of words and stylised language. Consequently, these qualities affect the nature of his satires. It is interesting to examine how the Finnish translations preserve the style and satire of the original stories. In other words, this is an analysis of how the lexical choices of the Finnish translations of *Morreion* and *The Last Castle* recreate the spirit of Vance's original works.

My main hypothesis is that the Finnish translations, entitled *Morreion* (1992) and *Viimeinen linna* (1999) (by Ilkka Äärelä and Matti Rosvall, respectively), show a tendency of lexical conventionalization. That is to say, the vocabulary used does not consistently correspond to the style and register of the original works but is more conventional. In translation studies, conventionalization is an alleged translation universal, something that applies to all translations in general regardless of the languages concerned. Therefore my hypothesis implies that the lexical simplification of the Finnish translations of Vance would have been

caused by the translation process, as opposed to simplification caused by the differences between languages. I do not strive to discover what the root cause actually is (even though the evidence points towards the translation process). Instead, I merely use the rather reliable concept of conventionalization to identify and categorise lexical features. I also rely on basic semiotic concepts, such as denotations and connotations, in the analysis of lexical features, and inspect lexical frequencies in connection with register to further specify the nature of the conventionalized expressions.

The results of the analysis indicate that the hypothesis of lexical conventionalization holds true. The source text excerpts contain words and expressions that are in particular danger of becoming conventionalized in the translation process. At the same time, these words and expressions are essential for the formal register of Vance's language. I end up proposing that Vance should be translated 'style first' to avoid lexical conventionalization. This means favouring distinctive, expressive and formal lexical equivalents over conventional and denotatively exact equivalents whenever possible. I refer to this method as lexical compensation.

Style and lexical choice

Style

Literary style is customarily defined as a manner of expression, determined by the author's linguistic choices. When discussing style, I pursue the dualist tradition of conceptually separating style from content. According to this line of thinking, different ways exist to convey the same meaning, and these different linguistic choices are what constitute style (Leech & Short 1981: 38–39). In the following analysis, I continually search for alternative ways of expressing the 'same meaning', although in another language, because this is a natural working method for a translator. When translating, there are never clear one-to-one solutions, but always several stylistically different ways of conveying more or less similar ideas. Synonymy is a straightforward example of this. Of course, one is sometimes tempted to think of style as conceptually inseparable from content; however, this monist approach would make literary translation a pointless task.

Words and meaning

The different meanings attached to a single word can be divided into two categories of meaning, denotations and connotations. This division illustrates that words do not usually have only one or one kind of a meaning. When determining the most suitable equivalent for a certain source text expression, the translator occasionally has to choose between a denotatively suitable or a connotatively suitable word, as equivalents in different languages do not always match both denotatively and connotatively. The term ‘denotation’ refers to the unambiguous, literary meanings of a word, as opposed to any optional, contextual meanings people might connect to a word, which are called ‘connotations’ (Lehtonen 1996: 108–109). Connotations emphasize points of view or values and indicate contrasts or similarities (Nida 1982: 19). Therefore connotations step into the spotlight especially in stylistically meaningful writing. To my thinking, the translator can express roughly similar basic denotations by resorting to widely different connotations, depending on the equivalent chosen.

Register

Different ways of using language in various social situations are called registers. In other words, a register consists of language typically associated with a particular social context (Ferguson 1994: 15; Halliday 1978: 111). Language distinctive for its formal register is one of Vance’s central stylistic devices: denotations and connotations, determined by lexical choice, direct the interpretation of the reader towards a formal social context. Vance’s language is at times grand and elevated, and it does not obviously fit the events described in his stories. This disparity results in irony. It is significant for lexical choice that denotations and connotations correlate with register. Register changes according to the words used.

This study discusses register as a component of style. Sometimes the notions of register and style are used synonymously, but here register is an element of style. This is because register alone does not constitute Vance’s style – in his stories, register is a means towards an end, irony. When conducting the analysis, I rely on three components of register formulated by Halliday (1978: 33): *field of discourse* (the physical setting and social activity in question), *tenor of discourse* (interpersonal dynamics of the participants) and *mode of discourse* (conventions and the channel of discussion). I look for these components in the analyzed excerpts in order to determine their register.

The dominant register in both *Morreion* and *The Last Castle* appears to be formal. What is formal language? Typically, formality is defined as language characterized by special attention to conventions and standards (Heylighen & Dewaele 1999: 3). Unfortunately, all registers, not just the formal register, adhere to various kinds of conventions and standards. In search of a better definition, Heylighen and Dewaele offer an alternative characterization: formal language is communication that avoids ambiguity by minimizing the context-dependence and fuzziness of expressions. They call this ‘deep formality’, separating the concept from ‘surface formality’, which is a term they assign to language that retains the rigid surface level of deep formality without a genuine desire to avoid ambiguity. (Ibid.: 3–5.) This latter, ‘corrupted’ type of formality, surface formality, actually fits the overall style of Vance’s stories, in which the self-conceit of characters often overshadows their desire to communicate sincerely. Surface formality is also a vehicle for the irony that permeates these stories.

Formality, as any register, takes advantage of a specific vocabulary. From this we can deduce that using words typically connected to a particular register enforces this register, regardless of the surrounding context. For the translator, this offers an opportunity to steer the register of a translation into the desired direction by choice of words. For instance, many international words derived from Greek and Latin roots create a sense of formal register even in everyday speech situations because they are associated with educated contexts; words settle as archetypal features of particular discourses. This means that certain words possess formal connotations regardless of the actual qualities of the word itself. Naturally, denotations have an effect on the register as well: academic international words, for instance, often refer to abstract entities, which points towards formal contexts.

Finally, another quality of formal words, outside of denotations and connotations, is that they are seldom used in daily communication (Heylighen & Dewaele 1999: 10). In other words, formal expressions occur at a low frequency. I argue that low-frequency words, regardless of their typical register, can steer the text towards a more intricate register, which also suggests an increase in surface formality. This happens because low-frequency words bestow a more specialized nature upon the text.

Irony

The ultimate point of Vance's formal language is irony, which arises from the collision of highbrow language and foolish or immoral incidents. This is a typical manifestation of irony: verbal irony, as opposed to other forms of irony such as irony of fate, arises when two sets of values form a contrast (Leech & Short 1981: 278; Pankakoski 2007: 237). Consequently, it is important that the translator notices how translating the style and themes of the original works depends on the success of translating the formal register.

Aspects of translation theory

Equivalence

I propose that the meaning and style of the translations of Vance should resemble the originals as closely as possible. This is an assumption that drives my analysis although many might deem it old-fashioned. I contend that the concept of equivalence is an indispensable premise in literary translation. Literary translation, in its most common form, considers text as the personal expression of an author – a translated story by Jack Vance would not be Jack Vance's story at all if it did not have something in common with the original text. On the other hand, equivalence between the source text and the target text exists on several different levels (Bassnett-McGuire 1991: 23–29; Chesterman 1997: 9–10) and not all the levels (e.g. the semantic and the phonetic level) can be translated completely equivalently in a single translation. I concentrate on the notion of stylistic equivalence. In this approach, lexical items in the translation should correspond to the stylistic function of the source text (Bolaños 2002: 72; Chesterman 1997: 9).

Conventionalization

When discussing conventionalization, I refer to the alleged translation universal also known as simplification and normalization (Laviosa-Braithwaite 1998: 288–291). Translation universals are features that are thought to occur typically in translations regardless of the languages concerned. Therefore the cause of conventionalization seems to be the translation

process, as opposed to simplification caused by the interference of one language with another. I refer to the phenomenon as conventionalization, as opposed to simplification, because I do not believe that translators intentionally strive for simplified translations. Instead, they apparently arrive at expressions that fit the conventions of the target language in a straightforward fashion, which in turn results in conventionalization. A lexically conventionalized translation substitutes specialised or unorthodox expressions for more common expressions (Blum-Kulka & Levenston 1983: 119); in other words, the lexical variation of the target text is lower than that of the source text (Pápai 2004: 160).

Compensation

To avoid conventionalization, the translator has to ensure that crucial but easily lost qualities in the source text are present in the target text as well. An exact word-for-word translation is bound to lose some of these qualities, and that is why compensation is required. With the term ‘compensation’, I refer to replacing lost features of the source text by recreating similar features somewhere else in the target text or using alternative stylistic devices to compensate for the loss of the original devices (Harvey 1998: 37–40; Newmark 1988: 90). Producing a stylistically spirited and equivalent translation of Vance’s work would seem to require plenty of compensation: the translator has to use every opportunity offered by the target language to imitate Vance’s register and style to avoid stylistically vapid expressions. The approach may be considered an equal dialogical exchange between the translator and the author (Oittinen 1995: 143, 148).

This study divides compensating solutions into two categories, denotative compensation and connotative compensation. This is an important division because compensation of denotations alone does not recreate Vance’s formal register – this results in precise meanings on the expense of surface formality. Connotative compensation, on the other hand, allows for greater control over register while being less concerned with exact denotations. Therefore connotative compensation would appear to lead into aesthetically satisfactory translations on the expense of precise denotations, which is a desired effect for Vance.

Research question and method

In the analysis, I attempt to determine whether lexical choices in the Finnish translations have conventionalized Vance's formal register and if so, how. I suggest that if the hypothesis of conventionalization holds true, the stories lose some of their ironic edge and thematic clarity as a result. Employing comparative translation description as the method of analysis, I carry out a comparison of two excerpts from Vance's novellas and the corresponding Finnish translations. Since it comes as no surprise that a writer's style suffers in translation to some extent, I also propose that it is possible to avoid conventionalization with the help of stylistic compensation. Finally, I offer alternative translations of the analyzed excerpts, translated with the specific aim of avoiding lexical conventionalization.

For analysis, I have selected an excerpt from both *Morreion* and *The Last Castle*, as well as the corresponding sections from the Finnish translations (see Chapters 5.1–5.4). The selected excerpts show a high density of lexical points of interest, which serves to highlight the problems related to choice of words in Vance's style.

Results of the analysis

The analysis of the excerpts revealed numerous conventionalizing translation decisions. A large portion of stylistically critical lexical choices in the Finnish translations proved not to be ideal for Vance's formal register. Especially words with formal and distinctive connotations that create a sense of formality in the source texts had received a conventionalizing Finnish equivalent. Another major cause of conventionalization appeared to be the relatively rare use of low-frequency expressions. It seems that the translators had not adhered to a consistent compensation strategy for retaining the prominent formal register. Occasionally, they had arrived at compensating solutions but this had happened so infrequently that one cannot call it systematic.

From the point of view of retaining the formal register, the most consistently successful translation decisions were to translate international words with equivalents of similar

appearance (*polemicist* → *poleemikko* [polemicist]). Expressions of this kind support the formal register because of their educated connotations and abstract denotations – this is not surprising, remembering that international words possess similar denotations and connotations in both the source and target languages by definition. To some extent, the translators had also used international words associated with the formal register as compensating equivalents for other kinds of source text expressions (*faction* → *klikki* [clique]).

Expressions with formal connotations, as opposed to denotatively formal ones, had often been translated into the ordinary register. Some satisfactorily retained the formal connotations of the original expression (*virtue* → *hyve* [virtue]). However, much more often the expressions had received a bland equivalent, such as a commonly used synonym (*verity* → *kysymys* [question]). Furthermore, no source text expressions that fall into the everyday register had received a compensating equivalent of formal connotations. Instead, the translators had now and then compensated for the loss of formality with distinctive words (*brilliant* → *nerollinen* [a rare form of ingenious]). Distinctiveness, when discussed in relation to connotations, does not refer to the frequency of a word but to the distinctiveness created by the form and connotative nature of the word. Appropriately, some of the distinctive words in the source texts had been translated with a comparable equivalent (*waspishness* → *ärhäköinti* [irascibility]). Still a larger portion of these had received a relatively informal equivalent (*semblance* → *ulkonäkö* [looks]).

Denotations, as opposed to connotations, play a smaller role in building Vance's surface formality. However, denotations showed signs of conventionalization as well. Comparison between the source and target texts revealed differences in abstract denotations, with abstract expressions having been translated with concrete equivalents (*inanity* → *jaarittelu* [prattle]). Apparently, words describing a quality or state of affairs easily change into concrete actions in translation, which does not prevent the expression from fitting its context. The change, nonetheless, results in losing the abstract nuances of the word. On the other hand, concrete expressions had not been translated with more abstract equivalents, which suggested that the change is more difficult to perform in this direction. The only compensating decision utilizing denotations was *nuisance* → *säädyllyisyys* [decorum].

Yet another type of denotative conventionalization was translating intensive expressions with less intensive equivalents (*to crave* → *haluta* [to want]). In such cases, the translator may

have deemed the intensity of the original expression superfluous without paying attention to its effect on the register. On the other hand, some of these expressions had indeed received an intensive equivalent (*brilliant* → *nerollinen* [a rare form of ingenious]), and another method of intensifying expressions, instead of lexical choice, had been to use intensifying adverbs or superlative forms (*the basic and elemental verity* → *kaikkein perustavin ja merkityksellisin kysymys* [the most basic and significant question]). As a side note, I also discovered certain denotative shades that affect the register of the source texts but are particularly difficult to translate into Finnish: for instance, *plume* → *sulka* [feather] ignores the English denotation referring to a decoration and merely denotes the physical feather instead. It is difficult, however, to think of a more descriptive translation in Finnish. These few discoveries do not fit the translation universal hypothesis, since they seem to have been caused by the differences between the vocabularies of English and Finnish.

Finally, I inspected the frequencies of stylistically important words in the source and target texts by consulting English and Finnish text corpora. Conventionalization would have meant finding fewer low-frequency words in the target text excerpts than in the source text excerpts. However, a simple corpus analysis proved to be too rudimentary a method for objectively determining frequency differences. On the grounds of these rough frequencies, I was nevertheless able to conclude that a significant portion of the stylistically important, low-frequency words in the source texts had been translated with equivalents of higher frequency (*to take umbrage* → *loukkaantua* [to be hurt]). Finnish compound words appeared to be a particular cause of conventionalization: compounds that are made up of two common words, which translators appear to use in the hope of precise denotations, mute the formal register when the source text expression is pithy and distinctive (*savoir* → *tyylitaju* [sense of style]). This conventionalizing effect also took place when pithy expressions had been translated with a phrase (*flair* → *herrasmiehen tyyl* [style of a gentleman]). Lengthy expressions also modify the rhythm of the translations farther away from the compact language of the originals.

Based on these observations, it seems reasonable to argue that the lexical choices of the translations have a conventionalizing effect on the register of Vance's stories. Since choice of words is crucial for Vance's irony, this presumably mutes the satirical nature of the translations. I did not attempt to analyze the exact nature of this change, as that would have required another discussion altogether. However, to offer some kind of a measuring rod, I

translated the analyzed excerpts myself attempting to avoid lexical conventionalization (for the translations, see Chapter 6).

Conclusions

The analysis revealed plenty of conventionalizing features in the vocabulary of the translations. Common words and conventional synonyms had been used as equivalents for formal words, and unorthodox expressions had been translated with ordinary equivalents that fit the conventions of the target culture in a straightforward fashion. Consequently, a substantial portion of the lexical choices that were essential to the formal register in the source texts, especially connotatively formal and distinctive words, had been translated with informal equivalents. Additionally, abstract and intensive words that were meaningful for the surface formality of the source texts had received more concrete and less intensive equivalents. The target texts had also been further conventionalized by the use of high-frequency words as equivalents for low-frequency words.

Therefore, as predicted by the hypothesis, the analyzed translation excerpts conventionalize the formal register of the original stories. I did not attempt to investigate further how exactly this affects the thematic nature of the novellas, as that would have been another discussion altogether. Yet lexical conventionalization cannot but have an effect on the satire and themes of *Morreion* and *Viimeinen linna* when we take into account the significant role of formality and choice of words in Vance's irony.

I discovered relatively few source-text expressions that were obviously impossible to translate into Finnish because of the differences between English and Finnish. These findings mainly consisted of a handful of separate words and the textual rhythm of the source texts. The latter is made possible by the relative compactness of English, a feature that is more or less impossible to imitate in Finnish. Despite these exceptions to the rule, it seems only reasonable to believe that the conventionalization of these translations has largely been caused by the translation process, which suggests that the lexical problems of translating Vance into Finnish can be overcome.